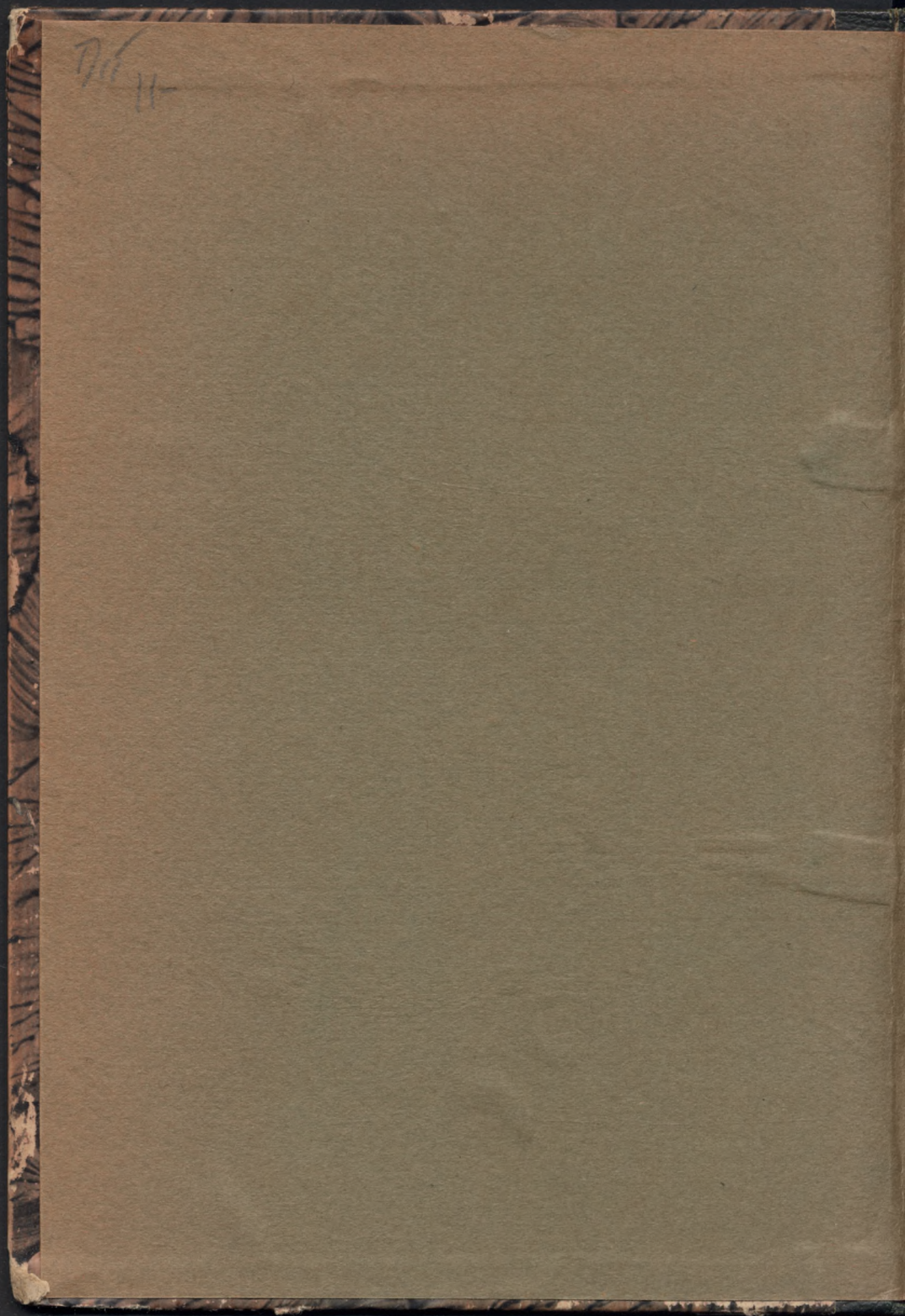
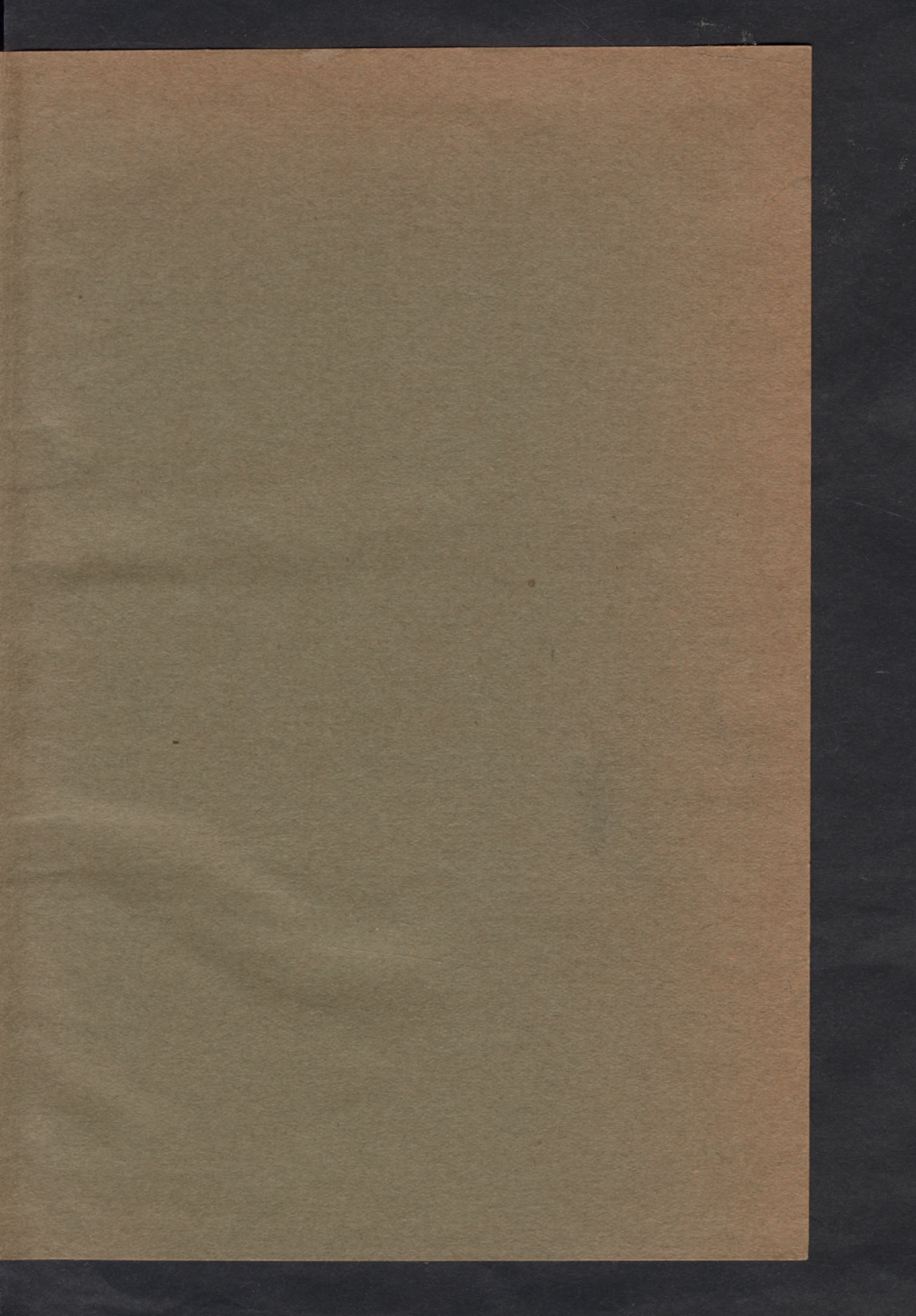
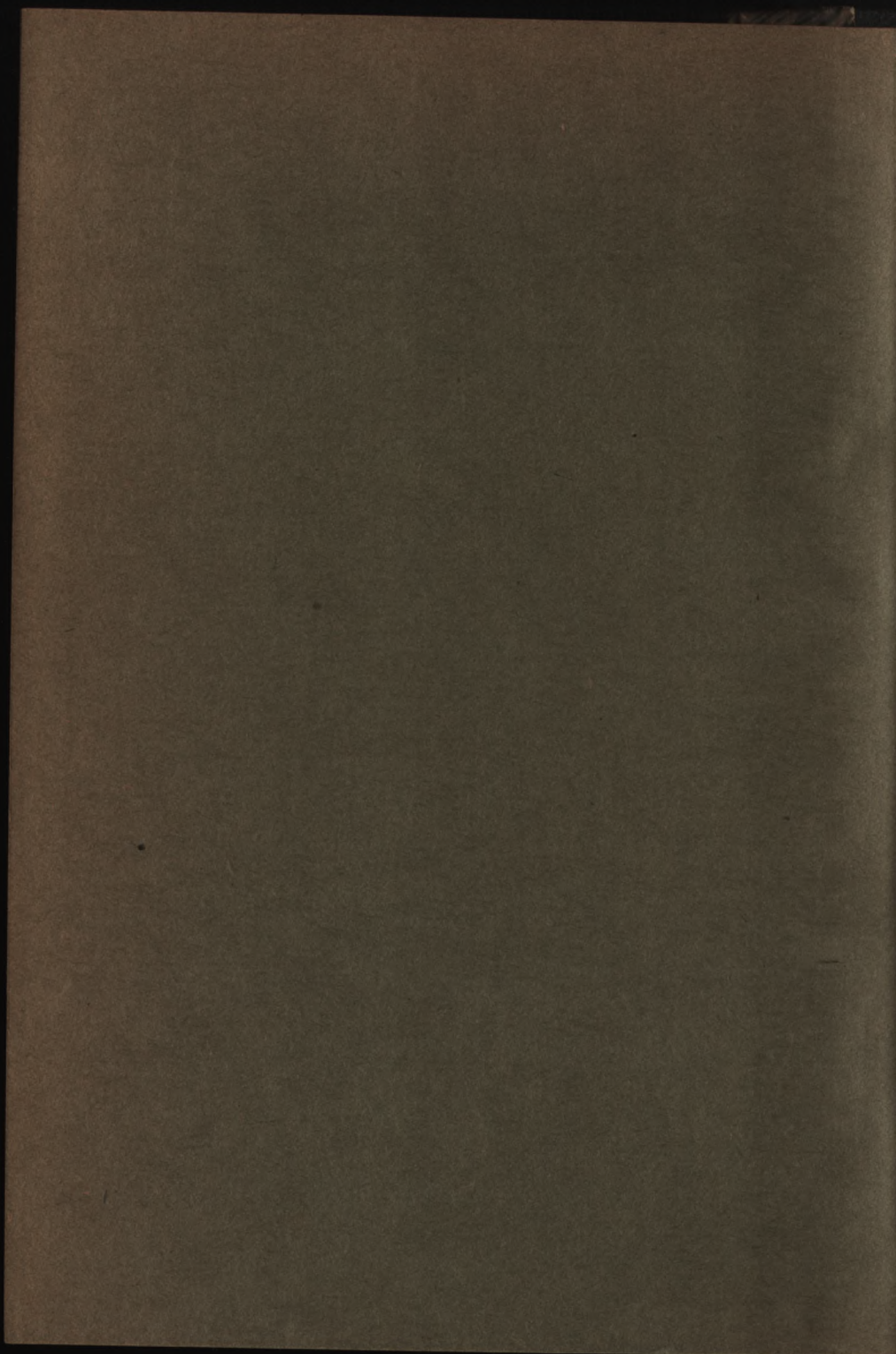

181555

MINDEN JOG A SZERZŐÉ

NYÍRŐ JÓZSEF
ISTEN IGÁJÁBAN

REGÉNY

I.

ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH
KOLOZSVÁR • 1930

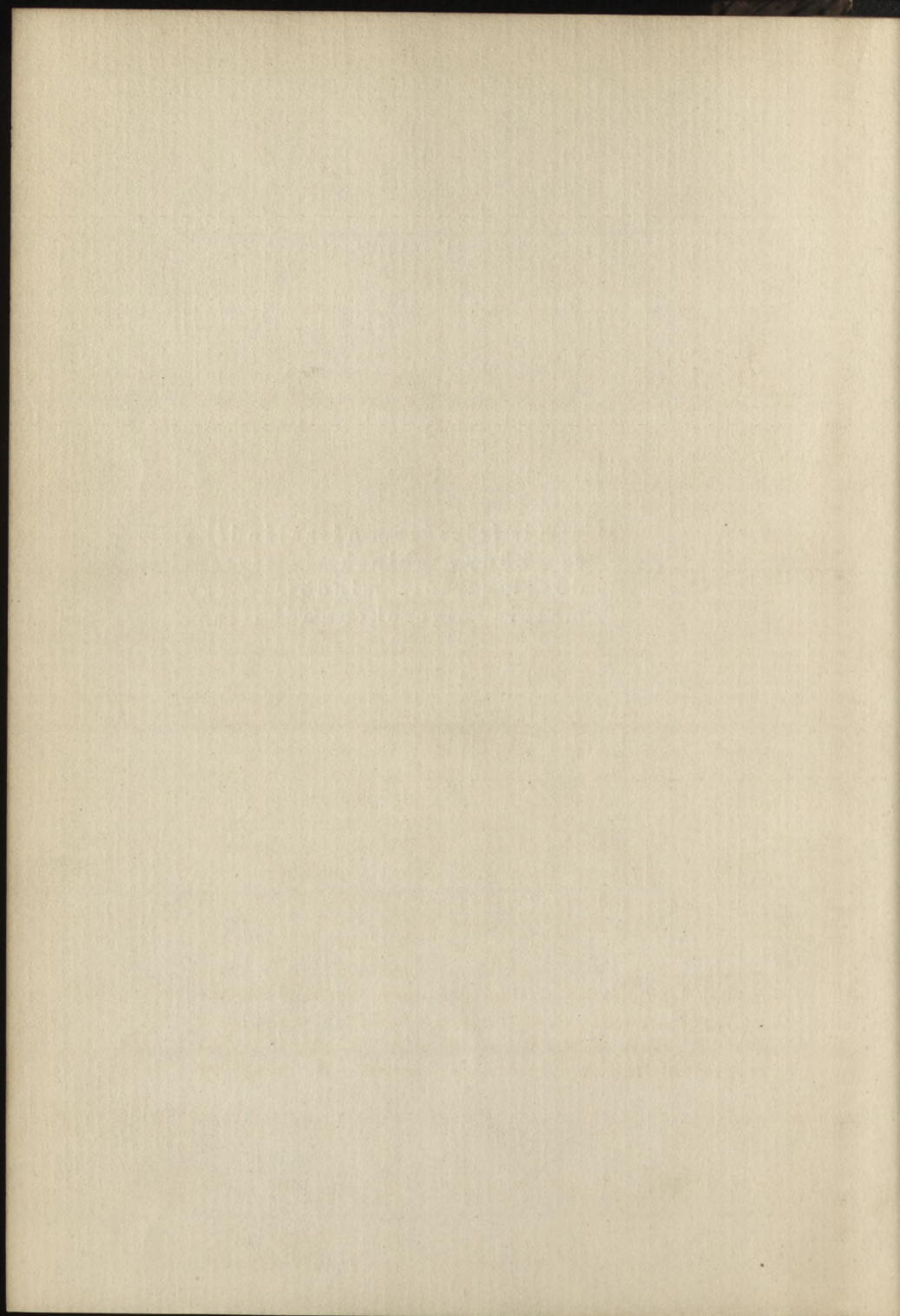
~~P. a. hung.~~

35,604
184,555

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
II. N. osztály Néprajztudományok
1934 év 192

Kis feleségem nászajándéka
ez a könyv, akinek tíz eszten-
dővel ezelőtt mindössze egy
mezei virágcsokrot adhattam.

E L S Ő F E J E Z E T

A többszázados papnevelde kapuja bezárult mögöttünk. Sűrű vasráccsal elzárt homályos ablakai-ból, méteres falaiból kiáradó rekedt, kriptalélegzetétől összerázkódtam és félttem a folyosó-hajlásban széttárló hatalmas Krisztus-feszülettől, melynek csont-fehér lábaira halvány fényt vetett az öröklámpa. Kis négyszögű udvarán az emeletig felnyúló szürke, terméskőből kinagyolt, csuhás Kapisztrán-szobor meredezett. Fölötte pedig a híres Batthyaneum-könyvtár és „Csillagda“ takarta el az áldott napot. Történelemnyirok csepegett minden kődarabjából. Dohos-poros könyvek tízezrei aludták benne örök álmukat és félig megdőlt, pókhálós, rég kimult teleszkópok álmodtak a csillagokról, melyeket többé sohasem fognak ők sem látni.

Olyan volt az egész épület, mint egy holttest, melyről lesorvadt a napfény, soha fel nem melegedik, homlokáról le nem szárad a halálverejték és egyetlen hang el nem hagyja ajkát a világ végezetéig. Igazi pap-kaszárnya, ijesztő imádság-raktár, ahol a faszentek még ma is a szájukból mosdanak. Kopott, rozoga kerektekben a vászonról félig már eltűnt szentképek és a kereszt alatt görnyedő Krisztusok szenvedtek a falak mentén, a megrekedt tömjénzagban.

Mi árván, gyámoltalanul, ablak-öblökben meghúzódva néztük magasabbéves társainkat, kik földig érő kék reverendában, laposan, szent élettől sorvasztott aszkéta-termettel, otthonosan suhantak el szemeink előtt. A nyelv didergett a szánkban, ha egy-egy halk kérdésre méltattak és felelnünk kellett. Az anyaföld-

ből kitépett friss virágok voltunk, kiket még nem tettek szenteltvízbe.

Tíz órakor törvényolvasás volt és megismerkedtünk a napirenddel. Dohányozni tilos, az intézetből az előljáróság engedélye nélkül senki sem távozhatik. Reggel öt órakor felkelés, hatkor — szigorúan megőrizve a szent hallgatást, — mindenki a kápolnába megy, ahol préces, elmélkedés és szentmise lesz. Hétkor reggeli, utána üdülés, nyolckor stúdium, délig előadások, ebéd, ismét stúdium, előadások, egy óra séta a városon kívül, hétig stúdium, vacsora, esti ima, kilenc-kor lefekvés... És ez így lesz napról-napra négy esztendeig. A házirend ellen vétőket pedig eltávolítják az intézetből.

Titokban társaimra néztem, kik önmagukat kínálva, bizalmas tisztelettel néztek fel a kopasz rektorra és egész alakjukból az a tudat áradt, hogy: Reánk nézz, uram! Minket egész nyugodtan már holnap fel lehetne szentelni, annyira tökéletesek vagyunk. Már akkor tudták magukról, hogy piros öv és szép stallum nélkül nem fognak meghalni. Ezek azok, akiknek édesanyja meg fogja írni a püspöknek, hogy mennyire boldog leveleket küld a fia, amin nem is csodálkozik, hiszen már kisgyermek korában sem szerette a zajos, dúrva világi életet, hanem kis szobájában szentmisét mondott, ahogy a templomban látta. A püspök aztán átküldi a levelet a rektornak és különös gondjaiba ajánlja a fiút, akinél a szent elhivatás úgyszólván a hajával együtt ütközött ki.

Mindenkinek megvolt a maga kis legendája, csak nekem nem. Csak egyedül én tolakodtam be a szent falak közé, feláldozva magamat, hogy beteg édesanyámat tudjam eltartani, három testvéremet felnevelni. Istent nem lehet megcsalni, de vétkezett a vonat is, amely idehozott és bűnös volt az a pénz is, amelyet édes szülém orvossága árából kiszakítottunk, hogy pap lehessenek. Az ebédnél is úgy éreztem, hogy loptam minden falatot és az asztalon levő ecet és olaj is ugyanaz,

melyet a felfeszített Krisztusnak nyújtottak. Lesütöttem szemeimet és remegve hallgattam, nehogy valaki belém lásson. Az egyik órában egyik piros orcám lett halavány, a második órában másik piros orcám esett be. Estére ifjúságomtól végleg megfosztottan térdeltem kis kápolnánk padjában, két tenyerembe temettem szemeimet, s ujjaim között latin imakönyvemre folytak könnyeim...

„Idézzük vissza emlékezetünkbe minden bűneinket...” — imádkozta a spirituális a térdeplőn, s én sietve arra gondoltam, hogy milyen boldog odakinn a világ...

„Confiteor Deo Omnipotenti...”

Az egész templom zengte a bűnvalló imát, amely ezeknél a szavaknál: „Mea culpa... én vétke” — megszakad, s a lelkiismeretvizsgálás komoly csendjébe merülve töpreng mindenki bűnei fölött. Bánatba sülyednek a szívek, elsötétednek, s csak a csúcán látszik az élet vörös fénye, mintha mindenik fel-fellobbanó kicsi öröklámpa volna az éjszakai mindenség sötét-ségében...

Szent, igaz és gyönyörű ez a hangulat.

A némaságban úgy érzem, hogy hófehér lábú angyalok járnak a padok közt ismeretlen égi illattal. Nincs más szín körülöttem, csak a fehér, ezüst és arany hideg, tiszta csillogása és úgy érzem, hogy testemnek is olyan fehérnek kellene lennie, mint az oltáron égő karcsú gyertyaszál; a hit aranypírjának arcomon és két szememnek, mint két nagy gyémántnak kellene ragyognia a földi szenny fölött, hogy ezüst hangon kiálthassam:

„A tied vagyok, édes jó Istenem!”

Igen. Most mindjárt közénk lép a Boldogságos Szűz Mária és hogy fogok a szemei elé kerülni kérges, dúrva kézzel, bánattól, nyomortól arculvert, bűnöktől szennyezett testemmel? Félve figyelem, hogy na most halkán nyílik az ajtó és megtörténik a sejtés, de ekkor a csend megszakad, ötven fiú egyszerre dörög a kábulatból felriadva:

„Mea culpa“ Énvétkem! Énvétkem!...
Énigennagy vétkem!

Finom hangot hallok, mint mikor néha a nem érintett hegedű magas húrja magától sejtelemesen felsóhajt. Az a gondolatom, hogy most repültek el az angyalok és tisztán látom, hogy a kápolna külsőleg is elszomorodott. — Hiába égnek ugyanazok a fények, egy árnyalattal minden komorabb... Igen, az angyalok elrepültek és én tisztán érzem szíven most is lábujjuk érintését, ahonnan ismeretlen boldogságukba felröppentek, mint a madarak.

Senye nyugalom lopózik bennsőmben, s néhány görbcsonttól határolt gyermek-értelmem kivilágosodik, s tulzott fogadkozással elhatározom, hogy elszakítom magamat a világtól.

Némán távoznak a kápolnából ágyukba a növénydek. Egymásra sem néznek, őrzik a silentium reli-giózumot, elmélyítik a csendet... Milyen szép szó ez is: „silen s... hallgató...“ Olyan tulvilágian hangzik és amikor kiejtem, milyen gyorsan meghal a végén az „esz“-betű... Si-lens... Egy halott nyelv halott muzsikája és most a mienk... Azoké, kik meghaltunk a világra nézve... Örvendek a reánk parancsolt szent-csend törvényének, mert most úgy sem tudnék szót váltani senkivel. Áldom a pillanatot, melynek némaságában elrejtőzhetem...

A megigazulás boldogságával hanyatlom ágyamba és már-már elcsitul remegő bennsőm, mikor egy elkésett bűn összetöri a magamra hazudott papi-hivatás remegő délibábját. Eszembe jut, hogy a ládám fenc-kén mélyen elrejtve őrzöm a Margitka fényképét. Egy átvirrasztott éjszaka könnyes háborgásai után adta nekem, mikor eljöttem. Az első bimbó ez a leány, aki szívem aranybokrán először kihajtott... Soha ujjal sem érintettem, csak távolról szerettem és az első ifjúság szentségteremtő tisztasága védte...

Margitka!... A rémült lelkiismeret arcomba mered, akárhová fordítom párnámon fejemet:

— Ne hazudj!... Istennek akarsz hazudni?...

Tudom, hogy igaza van, de próbálom megnyugtatni, hogy mihelyt társaim elaludtak, felkelek és megsemmisítem a képet. A hold beteg fénye besüt a dormitóriumba, az egymás mellett elnyúló ágyak közé. Az alvók lélegzetvétele olyan mélyről jövő, bánatos... Vagy csak én hallom annak?... Fáradtság ereszkedik agyamra és arccal búvok bele a párnába, de most alulról néz szemeimbe a lelkiismeret.

— Vigyázz!... Ne hazudj, mert én vigyázok rád!...

Margitka!... — vívódom tovább és tudom, hogy nem akarom a képet megsemmisíteni. Kifogásokat keresek, hogy az nem bűn, ha megtartom. A nők is Isten teremtményei és a nőktől csak finomságot tanul az ember... Hogy ő szeret engem?... Én is szeretem... és ha ma még nem is, holnap elégetem a képét...

A lelkiismeret csak néz, néz és nem hagy elaludni!...

— Most már csak azért is megtartom, — támad fel a dac. — Vagy megbízol bennem, vagy nem. — Jóistenem, tudnod kell, hogy egy ilyen ártatlanságon nem múlhat a papi hivatás...

Most meg Istent bántottam meg! Világosan érzem, de nem engedek. Próbálok közömbös lenni. Mindenre gondolok: az elhagyott családi tűzhelyre, az útasra, a megérkezésre. Átélem újból friss benyomásaimat. Minden hiába... Tovább hallom...

— Tépd el!... Tépd el!... Most!... Ne hagasd!...

— Jó, hát megteszem, — határozok, de csak azért, hogy időt nyerjek. Fegyverszünetet akarok kötni az Istennel...

A hold átvonul a vén Csillagda fölött, az erdők mögül fekete felhők tolnak elő és eltakarják a csillagokat. Áthatolhatatlan sötét lesz a hálóteremben, amelybe belemerülnek az ágyak, a tárgyak.

— Most már nem lát meg senki. Rajta! — int újból a belső hang.

Nesz nélkül fölkelek, fekete köppenyt borítok magamra, hogy fehér hálóruhám ne világítson és izgalomban lüktető halántékkal ágyam lábánál lévő ládámhoz tapogatok. Halkan felnyitom, vak ujjakkal előkeresem a képet, visszalopózom és hosszasan figyelem, nem vette-e valaki észre... Jobbról, balról karhossznyira fekszenek szomszédaim. De hátha nem alszanak? Hátha figyelnek? Nem, még nem tehetek semmit...

— Csak még egyszer láthatnám, hogy milyen volt... — sír a szívem.

Ez is csak újabb hazugság, mert tisztán látom a leányt. Itt van előtttem karcsú alakja, szőke, finom arca, dús hajkoronája, ragyogó kedves szemei, szűzi testecskéje, a hozzám való, nekem teremtettség egész édes leány... Margitka, akit én most meg akarok ölni. Igen, igen. Gyilkosság ez.

Fejemre húzom a paplant és alatta szívemhez szorítom, s hosszán, forrón megcsókolom a képét:

— Margitka! Édes Margitka! Szeretlek!

Most mondtam meg neki először életemben... Tudta, de én sohasem szóltam. A fáknak igenis mondtam, a virágoknak, a madárnak, alig beszélő kis öcsémnek, a könyveimnek, az égnek is, mikor bele-néztem; a földnek is, mikor forró mellemet hűs, barna anyatestéhez szorítottam, de neki soha... soha!...

— Szeretlek, édes Margitkám!

Vajjon tudtam-e a lelkeimmel akkorát kiáltani, hogy otthon, a hegyek, havasok gyönyörű testein túl, a madárfaragzó messziségben, a Kárpátok tövében alvó kis székely falucskában meghallja.

„Szeretlek!“

... És akkor is kiáltottam, mikor a felismerhetetlen papírfoszlányok fölött félig alétan szenvedtem és a széttépett leánnyal, széttépett szerelmem, játéktalan ifjúságom minden álmát eltemettem...

Most már aludhatok, akár örökre is.

Mint Isten friss báránycájához illik, még egyszer elrecitáltam a „De profundis“-t, — „A mélységből kiál-

tok fel Uram hozzád“-ot — elfordítottam szeliden arcomat. Azt hittem, hogy megnyugszom, de nem jött álom a szemeimre. A lelkiismeret arca elmosódott, szétfoszlott és nem volt, akivel most már én kiáltsam szembe:

— Hazudtál, mert az én szívem halhatatlan.

*

Megkaptam a kék reverendát.

A spirituális úr jóságosan mosolyogva megáldja. Óvatosan viszem, hogy a szenteltvízcsepp le ne gördüljön róla.

Társaim kedvesen segítenek beöltözni, hiszen azt sem tudom, hogyan kell felvenni. Tétovázok.

— Előbb csókolja meg, tisztelendő úr! — biztat az egyik. — Ez az eljegyzése a mennyei ruhával.

— Tisztelendő úr?... — csodálkozom. — Nekem mondotta? Én... én már tisztelendő úr volnék?... — és gyanakszom, hogy tévedett.

Reszkető, ideges ujjakkal gombolom végig a különös kötésű hosszú gombsort. Kibontják a fekete teveszőr cingulumot, testemhez mérik és háromszor derekam köré csavarják. Kész.

— Olyan mint egy szép kék leány — hallom, de nem merek megmozdulni. Csak állok és pirulok.

— Nem hosszú, éppen el van találva, — kritizálja egy beesett mellű másodéves és irigykedve nézi elődomborodó mellkasomat, a széles vállakat, erőrejtő karjaimat. Az izmok játéka átver a szent ruhán.

— Igazi sacerdos militans. — Tetszik karcsú, magas alakom és ha a középkorban élnénk, most biztosan eretnekeket pusztítani küldenének, ahogy a harcos papokat szokták, a küzdő Egyház fiai.

Különösen érzem magamat, talán reszketek is. Testileg is elgyöngültem! Finom meleg hullám borítja el a ruha alatt testemet, valami ismeretlen, de mindenképpen szent kiáradás, könnyű és láthatatlan fény. Örülök és félek, beszélni sem tudok. Üres és kihalt a szájam, de játszom az elfogulatlant:

— Nincs egy tükör? Szeretném látni magamat benne.

Rosszalón int le egy életszentség hírében álló teológus. Már tudom, hogy Adorján Ferencnek hívják és negyedéves.

— Menjen a kápolnába és nézze meg magát a Szűzanya szemeiben... Az a mi tükörünk.

Természetesen igaza van. Úgy is akartam tenni, de most már nem megyek. Kinek parancsol? Parancsra nem imádkozom. Dacosan vetem fel a fejemet és átfut rajtam a harag.

— Bizza reám, tisztelendő úr! — felelem ellenségesen.

A többiek kacagnak és elmennek. A gyermek-aszkéta azonban nem tágt. Mikor magunkra maradtunk, hozzám lép, komolyan, bánatosan a szemembe néz és bátran kimondja:

— Gondolja meg a hivatását tisztelendő úr, mert ön már az első lépésnél elbukott a kék reverendában!

Megtántorodom az igazságától, de ő nem bánná, ha inkább már most holtan zuhannék hanyatt, sem hogy méltatlanul viseljem Isten kék igáját.

*

Egész nap a h i v a t á s szón töprengtem. Külön-húzódtam, rejtőzködtem, mint egy beteg madár. A közös élet elviselhetetlen és kellemetlen volt. Alig vártam az estét, hogy testemet megsemmisítse és magamra maradjak. Társtalan és bizalmatlan voltam mindenkéhez. Magamba zárkóztam. A bokrok mögötti magános ösvényen járni tanultam a reverendában, mint a gyermek. Sokszor le kell hajolnom, hogy a lépésem elé csapódó kék szárnyakat elhárítsam és kibogozódjam belőlük. Ha üres percem maradt, mindenholnan a Mária kék szemei néztek reám, amelyekbe nem akartam beletekinteni.

Az esti órákban külön összegyűjtötte a spirituális az elsőéveseket a kápolnában, hogy külön meditációt tartson nekik. Szorongva ültünk be a padokba.

— Testvérekéim — nézett reánk enyhén. — Most, mikor megkapták a szent ruhát, még egyszer meg kell vizsgálniok hivatásukat...

Vérhullám önt el. Meg vagyok győződve, hogy az én szigorú öltöztetőtársam árulta el neki a tükörfélt, s ezért van a külön meditáció. Összezsugorodom ültőmben, s nem merek se jobbra, se balra nézni, mert azt hiszem, hogy ebben a pillanatban titkon mindenki engem figyel.

„Nem szabad a mennyei királ elébe állanunk méltatlanul...”

Kissé tótosan beszél a spirituális — tűnik fel. — Nem azt mondja, hogy „király”, hanem „királ”. Erőt veszek magamon és feszülten figyelek minden szavára.

„Nézzünk hát szembe vele!...” — folytatja a spirituális.

— Nézzünk hát szembe... — ismétlem magamban.

A tapasztalt vesekutató Szent Ignác módszerét követi. Megmagyarázza, hogy mi az az „elhívás” és felsorolja „ismérveit”. Minden külső és belső „jegyé”-nél időt enged, hogy megvizsgálhassuk önmagunkat.

„Azért jöttetek-e ide, hogy teljesen és kizárólag Isten szolgálatára szenteljétek magatokat?... ”

A magam részéről nem merek rá felelni.

„Vagy talán csak az előhaladás, anyagi javak, külső okok, hiuság, szegénység kényszerítettek rá?... ”

— Engem bizony a szegénység...

„Urget vos charitas Christi?... A Krisztus szeretete sürgetett-e e hajlékba?... ”

— Bizony nem nagyon.

„Él-e bennetek a kiolthatatlan vágy a castitas, a szűzi, tiszta élet után?... ”

— Élni él... hiszen olyan szép, de vajjon megbirom-e tartani?

„Érzitek-e az imádság, az Istenben-
elmerülés szomját?...
— Egyebet sem csináltam életemben, mint küz-
döttem, szenvedtem és imádkoztam.
„...Képesek vagytok-e a Szentírás
fölé hajolva, akár meghalni is, csak hogy
megismerjétek a világ boldogításának
tudományát?....
— Igen! — kiáltottam fel félhangosan.
Azt sem tudom, mi a világ, de már boldogítani
akarom.
Csak azt tudom, hogy millió és millió ember
szenved, a gyermekeknek nincs hová fejüket lehaj-
taniok, még a virág árnyéka is másé és több meztelen
testet süt a nap, mint felöltözöttet. A szájak sárgák
a kínzó éhségtől és a nagy igazságtalanságtól saját bána-
tában megfeketedik a búza a mezőn. Csak azt tudom,
hogy odahaza az én népem vár. Én hazudok, ők szen-
vednek a kenyérért és már csak a „gondolom ökrei“
vel szántanak. Piros féreg fullasztotta a nótát az erdők
madaraiba is, a házölelő kertecskék leromlottak és
hiába tépik, rugják a sovány rögöt. A szomorúságtól
megdőltek a fák is és a nap mindennap jobban siet
lemenni a földre; hogy több kint ne lásson.
De én feláldozom magamat értök. Eddig két szent-
ből csináltunk egy embert, most én minden emberből
szentet csinálok. Azt... azt, csak végezzek és haza-
mehessek... Én tudom, hogy a szeretet váltotta
meg a világot és én újra megváltom, mert én úgy
tudok szeretni, hogy a Sátánnak is azt mondom: „Tűz-
virág...“
Gyermeki túlzásaimban éreztem, hogy végtelenné
táruk és a legtöbb vagyok mindannyiok között, mert
én nem azért leszek pap, hogy „udvarképes“ reveren-
dám legyen, a nők kezét csókoljanak, arany kehely-
ből igyam minden reggel, szép kocsim legyen és be-
szedjem a képét, s még „püspök is lehessen“, aki szent
góggal tűri, hogy „kegyelmes atyám“-nak szólítsák;

hanem értők, a mezitlábasokért, rongyosokért, a föld barmaiért, akik reménységükben minden karácsonykor szájuk lehelletével melengetik Jézuska lábait és elalszanak a templomban, mert végre egy kis pihe-néshez jutottak.

Már nem hallottam, mit papol a spirituális úr a többinek. Élveztem önmagamot. Azt hittem, hogy koporsóba tették ebben a nagy pap-hodájban ifjúságomat és soha boldog nem leszek. Vége a szerelemnek is, a hús boldogságának. Most azonban tisztában vagyok a tévedésemmel. Annál boldogabb egy ember, minél többen boldogok...

— Si non es vocatus, fac ut voceris... Ha nem vagy hivatott, tedd, hogy hivassál, — fejezte be az elmélkedést a spirituális, de én már akkor örömben lelkesen szorítottam keblemre kezemet és nagy céloom gyönyörű titkát rejtegettem tenyereim alatt...

Az elmélkedés után két társam hosszasan gyónt a spirituálisnak. Mikor rendre kijöttek tőle, szótlannul újra civilruhát öltöttek és az est leple alatt, lehajtott fővel, senkitől el sem búcsúzva, kimentek a kapún.

Egy pillanatig sóváran néztem utánnok, de ismét fellángolt a lelkem és azt mondtam magamban:

— Beszéltem volna csak én velök, tudom Isten, itt maradtak volna...

*

Harmadnap a spirituális úr hivatott. Rossz sejtelemmel léptem be hozzá. Némán helyet mutatott maga mellett és komolyan rámnézett. Tudta, hogy a hallgatás vallat a legjobban. Sovány, kopasz, szűkre szabott, meghajlott hátgerinc-ember volt a lelkünk igazgatója, halkszavú aszkéta, kibe hálni járt a lélek. Előtte egy fehér papíriven ideges ceruzajegyzetek.

— Mi a neve Carissime?

Elfogultan válaszoltam.

— Hargithay József.

Szó nélkül felírja.

- Nem érezte szükségét, hogy velem beszéljen?
- De igen, kérem, hanem...
- Hanem?...
- Nem mertem jönni.
- És miért nem mert? — vallatott.
- Félttem.
- Mitől félt? Tőlem?
- Igen...
- Mindig lesütött szemekkel szokott beszélni?

Az alattomos vonás.

Szégyenkezve, lázadozva, elszántan, dacosan vág-
tam fel a fejemet. A spirituális pergament arcán finom
gúny villant át.

- Mindig igazat szokott mondani?
- Sohasem hazudtam.
- Akkor mondja el az élete történetét... Miért
akar pap lenni?

Meghökkentem. Ha én őszintén bevallom, már
ma szedhetem a sátorfámat és akkor mi lesz özvegy
édesanyámmal, három árva testvéremmel, akikről ne-
kem kell gondoskodnom az életben... Hogy fogják el-
viselni a szégyent, ha a városban résztvevőben érdeklőd-
nek: — „Igaz, hogy Jóskát kicsapták?... Azt a jó
fiút? Lehetetlen!... Ki gondolta volna arról az ön-
feláldozó, mintagyerekről?...“ Habozásomat látva a
spirituális, szeliden megsimította arcomat.

— Ne féljen tőlem, fiam. Tekintsen édesatyjá-
nak és legyen bizalommal hozzám.

Pár szóval megvette a szívemet és már nem bán-
tam semmit. Valami kényszerített, hogy elmondjak
mindent és félig lezárt szemekkel beszélni kezdtem
szomorú gyermeksorsomról:

— Az édesapám tanító volt. Hatalmas, erős em-
ber. Szép birtokunk volt és kezdetben falun laktunk.
Egy szép tavaszi napon kezdődött a tragédiánk...
Emlékszem, hogy a húgommal a víz mellett játszo-
tunk. Félméteres lányka volt a húgom, én is alig elébb-
való. Egyszer összebeszéltünk, hogy megnézzük öcsén-

ket, aki a bölcsőben feküdt és szája izgett-mozgott a tej után.

— Te, vegyük ki az ölünkbe, — azt mondja a húgom.

— Miért ne!

Ügyesen kiemeltém, hintáztam a karomon. Húgom megirigyelte.

— Add ide!

— Nesze.

Addig cserélgettük, míg elejtettük és a gyermek begurult az asztal alá. Áldott szerencse, hogy nem sírt. Visszaraktuk a bölcsőbe és éppen el akartunk illanni, mikor nagy szomorúan bejött édesapa. Leült, nézett. Már-már elárultuk, hogy elejtettük a csecsemőt. Húgom bökte is az oldalamat, de ekkor még szomorubban bejött anya is.

— Mit végeztél? — kérdezte apától.

— Hiábavaló minden... Tönkrementünk.

— Azért ne búsulj! — így becézte.

Milyen szép volt akkor édesanya, spirituális úr — lelkendeztem, de a száraz reverenda-ember csak intett, hogy folytassam.

...A gyermek szerencsére felsírt. Anya a melléhez emelte. Bennünket perc alatt kivitt onnan a lelkiismeret. Végigmenekültünk az udvaron a kaszajfa háta mögé, ahol a húgom édesen elkacagta magát...

Egyszer csak látjuk, hogy a kapu nyílik és négy lószekér állít be az udvarunkra. Sokáig nem mertünk mozdulni, de a kíváncsiság végül is elővitt. A lovak fordítva voltak nekiállítva a saroglyának. Kissé csodálkoztunk rajtuk és — akkor már javában folyt a munka a szobában. Idegen emberek jártak-keltek dúrva zajjal és mindent felforgattak. Apa sorra mutogatta a bútorokat:

— Ezt vigyék, aztán a nagy szekrényt. A függönyöket le kell szedni.

— Hová viszik? — kérdeztük, de elkergettek.

— Takarodjatok játszani!

Hugom félt, a kezemet fogta és kerek, szép, hólyagos szemekkel leste, hogyan szedi le a tükröt egy hórihorgas ember... És aznap nem tudtunk játszani, spirituális úr kérem, sem a begyicsontokkal, sem a főzőedényekkel... A vízpartra sem mentünk örvényutazó halat nézni.

Estére üres volt a szoba. El-elkiáltottuk magunkat benne, nagyokat viszhangzott. Szomorkásan ültünk a tűz mellett, míg lefektettek.

Hajnaltájon anyánk hideg, éjjeli ujjával hozzánk ért, felöltöztetett és kivitt az udvarra... Nagy, rőt-lángú viharlámpák égtek a szekereken.

Udvarhelyre költözködtünk. Az éj csöppjei arcunkba permeteztek, mitől megfázott az orrocskánk...

Piros homlokkal, verejtékezve, haloványság között beszéltem. A spirituális pillantás nélkül, mereven hallgott, mintha ott sem volnék.

...Elhagyatott uccába vittek, félig dült házak közé, melyek olyanok, mint a mellenlökött ember. Édesapa csak meghajolva birt járni a törpe szobákban és ezt úgy megszokta, — legalább mi azt gondoltuk, — hogy az úton, a szabadban is meghajtotta a fejét; pedig jó magosan van az ég, nem ütötte volna bele a homlokát...

Kevés idő múlásával megtudtuk, hogy még sincs olyan magasan az ég.

A papkertben szép, hosszuszálú ibolyák nyitak abban az időben. Sokszor odafeledkeztünk. Édesapához rontottunk be az ibolyákkal, de visszaretentünk. Az ágyon ült és egy úr tapogatta a lábait. Hugom közel merészkedett.

— Ni, édesapa, milyen kövér a lába!

— Édesapa húzik, — és szomorúan magához kanyarította leánykáját.

— Tényleg húzik, — vallottam be én is.

Az orvos, — mert az volt az az úr — elvégezte a tapogatást.

— Kérem, csekélység az egész. Nem kell aggódnia.

Húgommal incselkedett, míg a receptet karcolta és csak nagy huza-vona után árulta el.

— Vízkór. Szívbjából támadt...

És mi nagy örömmel szaladtunk ki.

— Édesanya! Édesanya! Édesapa hízik!...

Meg kellett pihennem. Olyan elevenen élt bennem a kép, mint a Miatyánk a papban... Újra lehanyatlott a fejem és visszamerültem a múltba.

...És édesapa tovább hízott. Mikor az almafa elhullatta piroséres virágját a papkertben, járni se birt. Kiült az udvarra, a verőfénybe. Nővérem hangosan tanult, leánymódra: — „Szolimán a törökök császára nagy sereggel közeledett Magyarországhoz...” Ezen kevésbé felvidult, de naphanyatláskor mindig le kellett feküdnie. Mi a konyhába húzódtunk, hogy ne zavarjuk.

Egyik este nyílik az ajtó és édesapánk áll az ajtóban alsóruhában, mint a fehér halál, kinek ezüstös a szakálla. Segítségére futunk, de ő csak áll, s szaval az ajtóban.

— Az irományokat hozom. Nem lehet tudni a napot. Jó, ha kéznél vannak.

Kínosan az asztalhoz támolgott és szétteregette.

— Ez a működési bizonyítvány, végzés, kinevezés... Ha letalálom húnyni a szememet, sürgősen terjesszék fel a nyugdíjért.

Rám fürkészett.

— Mit tanulsz?

— Latint. Vizsgánk van holnap...

— Igen?... Jól tanulj!... Ember légy a talpadon, mert... — és összeszívta a szakállát, s a lépésekkel küzdve befordult az ajtón. Benn, ágyában pedig lehúnyta szemeit és nézte, nézte jó sokáig a — jövőt...

Az emlékezés kínjától odagyengültem a vallató pap dohányszagu reverendájára, ki megértőn biztatott.

— Megkönnyebbülsz fiam, ha elmondasz mindent.
— Mondom... — simítottam hátra a hajamat
... Másnap reggel hosszasan megcsókolt apa. Sohasem szokta azelőtt. Kemény, régulás ember volt. Azt kívánta, hogy én is csókoljam meg, ahányszor csak akarom...

Boldogan mentem a vizsgára. Drukkolva ültünk a padokban, az igazgató szigorúan ült az asztalnál és rendre szólongatott. A tanárunk a szemével biztított: — Bátran, ne féljetek! Egyszer csak a szívembe nyilal a nevem.

„Hargithay József.“

Lüktető torokkal ugrom fel.

„Harmincnegyedik oldal, tizenhetedik olvasmány — hallom a tanár úr hangját — Rana rupta et bos...”

Alig mondom ki, hogy: „Harmincnegyedik oldal“, hirtelen belép az ajtón egy asszony és hangosan kiabálni kezd: „A Hargithay-gyereket tesszen hamar hazaküldeni, mert haldoklik az apja!“... Abban a pillanatban a halálcsengettyű is szólni kezd, nekem pedig hull a könnyem a latin olvasókönyvre... Az aszszonyt kiszidják az osztályból, az igazgató úr haragosan rámförmed:

— Ne pityeregj, hanem felelj!...

Azért volt ilyen mord, hogy ő is el ne sírja magát és én vizsgálatlan ne maradjak, mert az utolsó vizsgánk volt június 25-én. A tanár úr megsímogatott és szeliden noszogatótt.

„Ra-na rup...p...p...ta — zokogtam — et bo-bo-bos...” A felfuvalkodott béka és az ökör...

... Így kezdtem az életet, spirituális úr és ez volt az első vizsgám belőle.

... Mikor hazaértem, a falakat már kárpitokba vonták, a sztaniolos angyalokat felállították, egy asztal-kára ráhelyezték a feszületet... Édesapa örökre meghalva feküdt a ravatalon fekete ruhájában, olvasóval összekötött keze a mellén.

Aznap este nagyokat roppant a szék a csendben

virrasztók alatt. Én a kapuban álltam. A szomszéd-asszony megsajnál és egy szelet dinnyét nyomott a markomba. Ez volt az első önálló vacsorám, mert minden pénzünket a temetési vállalkozónak kellett adnunk, különben kijelentette, hogy másképpen nem vállalja a „hulla eltakarítását...”

A többi is szomorú, spirituális úr. Jártam az apám kalapjában, melyet papírral kerekítettek tízéves fejemhez. Hideg télen nagykabát nélkül dideregtem, hogy a húgaimnak legyen tisztességes ruhája. A nyugdíj kicsi volt és nekem az apám helyére kellett állanom. Annyit tandíjmentesültem, annyi buta kölyket oktattam, míg sikerült leérettségiznem...

Hanem szegény anyánk szemlátomást pusztult. Amennyit mi gyarapodtunk, ugyanannyit fogyott ő. Arcáról eltűnt a szín, szemei beestek, a mementóvonalak, mint a tűz-ér, pirosan belevágtak a tenyerébe. Bennem van minden bizodalmuk... Hej sokat álmodtam én róla, hogy mit csinálnék, ha pénzem volna...

— Mit csinálna, fiam? — szeretett a hangjával is a száraz papiember és teljesen belebonyolított az álomlátásba. Széles, lelkes mozdulattal magyaráztam:

— ... Tudja spirituális úr? Először is gyönyörű házat építenék valahol egy erdő tövében. Berendezném minden jóval. Aranyból volna még a rozsdá is a késenvillán. Legelőször megfestetném apám, anyám képét. Kis húgommal megtanácskoznók, hogy melyiket. Azt-e, amelyiken édesanya fiatal és üde, mint a reggel támadt gondolat, vagy a mostanit, a lesorvadt arcú, szegényes ruhájut...

Mégis ezt festetném meg.

A konyhát felszerelném drága edényekkel, kristály poharakkal. Majorságot is keltetnék; márciusi csirkét, pelyhes pipét...

Aztán egy napon — legjobb volna a nevem napján — saját kocsimra ülnék és elhajtatnék a kis meg-lökött ház elé. Már a kapuból kiáltoznék:

— Hamar! Hamar! Sietni! Elhül otthon a leves!.
Ők kifutnának és magammal vinném az elhagyatottságból. Az izmos lovak — ejh — hogy trappolnának!

— Aztán a szép szobába vezetném, hol a képek függnek a falon. Édesanya sirna a látásukra és csak annyit tudna mondani: „Drága fiam!”

... Ahogy a konyhára mennénk, hát egy pici csirke bemelegkedett a nyitott ajtón csipegetni. Kis húgom felkapná, megcsókolná a homlokát.

— Jaj, de hercig!

Az ügyetlen csibe arany lábacskaival kapargatná a húgom tenyerét.

És mikor a legboldogabbak, mindenről elfeledkedtek, elszökném mellőlük és felgyűjtanám az elhagyott, szegény házat...

Ilyeneket álmodtam én százszor, spirituális úr és annál borzasztóbb volt a valóságra ébredni.

Érettségi után beláttam, hogy még súlyosabb a helyzetünk és arra nem is gondolhatok, hogy saját erőmből felsőbb iskolába juthassak... Vagy magamat, vagy őket kell feláldoznom...

És én most nem bánom, spirituális úr, bármi is történjék velem, őszintén bevallom, hogy ezért lettem pap. Szegénységből, az élet kényszeréből... Sokat töprengtem, de már nem bírtam nézni anyám szótlan kérését, az ismerősök nyílt jótanácsait és kijelentettem, hogy pappá leszek... Ez az igazság, spirituális úr... Láttam volna az örömeiket és a lázas készülődést! Hete-ken keresztül ruhát stoppoltak, gyolcsot hasítottak, hitelbe vásároltak. Mindent gondosan elrendeztek a ládácskámban és utolsó este számba adták.

— Nézd, Jóska! Itt van tizenkét zsebkendő. Ezek az ingek, itt a gallérok... ezt ideteszem, azt oda...

Mikor érkezett az indulás ideje, vettem a nehéz táskát. Anya sajnált. Azt hitte, szégyenlem vinni.

— Embert fogadok — ajánlotta.

— Minek? Kár a pénzért.

Az úton sokszor megkérdezte:

— Birod-e fiam ?

— Ugyan, anya!... és összharaptam a fogaimat. Felszálláskor öt forintot erőltetett a kezembe.

— Vedd magadhoz !

Sokszor visszaadtam, mert tudtam, hogy utolsó pénz a háznál.

— Nyugodtabb leszek, ha elveszed, — sirt és erőszakosan a zsebembe gyűrte.

A legközelebbi állomásról mégis visszaküldöttem, mert nem tisztességes ember, ki elveszi anyjától az orvosság árát...

— Ugy-e spirituális úr ?... És most mindent tud. Ezért lettem pap!... Történjék akármi velem... Ezért. Csak ezért...

— Jól tette, fiam, — nyugtatott meg a spirituális. — Ne aggódjék, ne töprengjen, ne féljen, hanem imádkozzék, gondoljon arra, amit az Üdvözítő mond:

„Jugum meum suave est et onus meum leve... az Isten igája gyönyörűsége és terhe könnyű... Most pedig távozzék békében...”

*

Érzékeny és gyanakodó lettem. Már bántam a spirituálisnak tett vallomást. Ha tehettem, elkerültem, más gyóntatót választottam és nem mertem a meditációk alatt a szemeimet felemelni. Rettegve lestem, hogy nem mond-e ilyenkor valamit, amivel elárul engem a növendékek előtt, de nem voltam hálás még gondolatban sem, hogy nem tette meg. Kiszolgáltattam magamat neki és most lelki kényszer alatt tart... Hátha még ismerné bensőmet, a bűnöket, melyekkel napról-napra küzdök, a test kísértéseit, lobogó gyermekvérem kéjes fantáziáit; melyeket életszentség látszata alá kell rejtennem, a képmutatást, hogy ki ne csapjanak!... Folytonos belső rettenetben éltem, ami meggyalázta szép ifjúságomat, arcomra ráncokat, szemembe alattomoságot írt. Kimondhatatlanul fájt ifjúságom. Mennyivel tisztább, igazabb, őszintébb, nemesebb voltam. Feszült erőmet szent bilincsbe vertem, az emberi

kacagást mellembe fojtottam, bimbó-álmaimnak játékos, üde szárnyait levágtam. A valóságos földön járva éjjel-nappal csak a menyországra, vagy a pokolra kellett tekintenem. A vallás misztikumának természetfelettsége megigézett, szentírással, Kempis Tamással, Szentatyákkal, hagiológiával, thomistikával és káprázató szertartásokkal szuggeráltak, belefojtottak az arany kehelybe. A miszticizmus láthatatlan arany szálain függöttem ég és föld között. Meghaltam a világra nézve és nem tudtam üdvözülni. Kábultan, félve a szentség örvényeiben vergődtem...

Később valami finom melegség szállott bennsőmbbe. Állottam a barna tölgyfa-pulpitus mellett, hatalmas latin könyvek fölé görnyedve, melyek évezredek isteni és emberi bölcsességét, tudományát tárták fel elviselhetetlenül hatalmas méretekben. Beleszédültem a kozmogónia elképzelhetetlen távlataiba, a „creatio prima és secunda“ fenséges ötleteibe, a „Nihil“ a Semmi filozófiájába, a teremtés szédületes világába. Álmodni se mertem volna, mi rejlik a „Kezdetben teremté Isten az eget és földet“ — egyszerű igéi mögött... Az Univerzum mithikus magaslatait jártam és az intuición vilámai között szóba sohasem ölthető himnuszok zengtek forró fantáziámban. Finom latin szavak csengésével játszottam és elragadtatásomban segíteni szerettem volna Istennek.

Lassan, lassan értéktelenné vált előttem minden, mi földi, s a Szentháromság titkának árnyékából büszkén lenéztem a vak emberiséget... Nem tudtam, ki az Isten, de elfeledtem, hogy mi az ember. Lettem együgyű csoda-őr, szentek trubadurja... én, az apró féreg a mindenség mezején. Azt hittem, hogy ez a hivatás, de csak később jöttem rá, hogy csak tömjén-ittasság... Erre még mohóbban vetettem rá magamat az isteni és emberi kultúra kincseire és agyam forró lett, de szívem hideg. Az átélés szent ihlete, az égi virágfakadás drága pillanata elmaradt. Elvesztettem a tudatlanok boldogságát és nem nyertem meg

a bölcsek és igazak nyugalját. Minél többet tanultam, annál nagyobb lett a kérdőjel a lelkemben. Végül tehetetlenül összerogytam a nem emberi értelemnek való súlyos igazságok alatt... Segítséget, védelmet kerestem, de ötven társam között egy sem volt, kit lelki rokonomnak nevezhettem volna. Voltak, akik az elragadtatásig tudtak imádkozni; voltak, kiknek ajkairól, mint a gyöngy pergett a latin szó, mindenki valamiben kiváló, vagy gyöngébb; de olyant, aki a szavak mögé jött volna velem, — egyet sem találtam. A legnagyobb értelem se mert a természetfölötti arcába nézni, hanem alázatosan csak annyit mondott: — „Hiszek!... Hiszek!...” — és boldog volt, mert igazat mondott... Óh, hogy irigyeltem az ilyeneket.

Hónapok teltek el a belső vívódásokban és úgy éreztem, hogy testem megsemmisült. Mint a katakombalakóknak csak a föld fekete boltívére felszegezett, alig megvilágított fészület a mindensége: én sem láttam semmit, amit a föld nyújt. Nem éreztem a virágillatot, vak voltam a villámlásra, az évszakok tudomon kívül változtak, nem jutott eszembe, hogy rajtam kívül más is van a világon. Ettem, ittam, aludtam anélkül, hogy jelentősége lett volna előttem. Különös lelkiállapot volt. A hipnotizáltak hasonlóan ehhez a szent apathiához, melyből végre felébredtett a bűn.

Szerelmes lettem újra egy ismeretlen leányba, akit mindössze egyszer láttam, mikor az uccán elsuhan mellettünk. Egyetlen pillantást vettem rá, csak a tekintetünk találkozott és azt se tudtam, szőke-e, vagy barna; de valami eddig soha nem érzett áram szaladt végig rajtam és ráébresztett a testemre. Szemeim megteltek harmatos fénnel, arcomra pir szökött, fájó, édes kint leheltek csontjaim, ajkam szárazon reszketett. Új gyötrem kezdődött. Féltam és imádkoztam. Nem akartam vétekezni és mégis minden gondolatom szennyes volt. Vérem pezsgett, a testi kárhozat színes aljasságai látományként lebegtek úton-útfélen előttem és nem

távoztak tőlem még a szent helyeken sem. A képzeletemben kavargó meztelenségtől nem birtam szabadulni, érzéseim pattanásig feszültek, s az eddig nem is sejtett rejtett erők szinte fizikai valósággá tették a női testet, mely megfertőzött körülöttem mindent... Csak most értettem meg a szenteket, kik csalánba feküdtek, ciliciummal övezték ágyékukat, flagellummal verték testüket, meg is csonkították, csakhogy a kísértéstől szabaduljanak.

...Könnyű volt nekik — fantáziáltam, — nem azért, mert szentek voltak, hanem mert nekik nem kellett félniök. Véresre tépettem volna magamat én is a szöges ostonnal és rozsdás, hegyes kampójú övekkel, de a reggeli közös mosakodásnál társaim meglátnák és rá se mertem gondolni a következményekre... Mosolyogva és titkolózva szabadott csak a kísértések ellen küzdenem, hogy senki ne is sejtse, mi forrong bennem... Csak az Istennek panaszkodtam és mikor már-már győzedelmeskedtem, hirtelen úgy éreztem, hogy emberi arc ér az én arcomhoz. Megrettenve láttam, hogy szelid, szép leány arca és éreztem szerelmes testének illatát is...

Hetekbe került, míg a nő képe elhalványult, a kielégítetlen tűz lelankadt ereimben és a pusztító képzelet-szerelmet undor és fáradtság váltotta fel...

Most az ellenkező végletbe estem. Utáltam az arcomat, egész testemet. Fénytelen, értéktelen húsnak láttam, amely méltatlan a lélek hivatásához.

A lélek!... A lélek!... — ragyogott fel a gondolat diadalmasan és szerettem volna, ha csak a lélek marad meg belőlem.

Újból teljes erőmmel a lélekre vetettem magamat és most a lelkem lett szerelmes. A testiségnek kéjes ábrándjai helyett valami tiszta, anyagtalan vágyam támadt csak szeretni, szeretni forrón, beleolvadni valami ismeretlen világba, hogy kielégüljön a tüzes, ifjú élet. Nem tudtam, hogy mi ez az érzés. Angyalok kiváltságának sejtettem; de űzött, nyugtalanított és

valami tárgyat keresett, hogy rááradjon. A magasságba emelt ritmusokat ébresztett. Széppé és túlvilágivá formált mindent körülöttem. A kegyelem meleg, színes esőjét éreztem fejemre hullani és a tűnő percek daloltak bennem. Már-már hittem, hogy Isten útjára tértem és boldogan röpködtem az ősi, boltíves folyosókon és szerettem volna mindenkinek eldicsekedni, hogy mit érzek.

Estére a pillanatonkint súlyosodó érzés alakot öltött.

Estére megérett az új csók ajkamon. Ellenállhatatlan kényszert éreztem, hogy valakit, vagy valamit megcsókoljak. Töprengtem és kerestem, hogy mire vágyik a csókom: az anyaföldre-e, emberre, feszületre-e, de mindentől visszariadtam.

A megismerés aztán éppen olyan villanásszerűen jött, mint a földi nőnél.

A kápolnában ültünk.

Imakönyvet nyitottam fel a précesre és ekkor a lapok közül szemeim elé fordult a szent Cecilia művészi képe. Önkéntelenül a testnélküli, lelki szenvedély mohóságával hajoltam rá, hogy megcsókoljam; de a felismerés utolsó pillanatában rémülten visszadöbbsentem:

— Hiszen szentségtörés ilyen érzéssel egy szent képét érinteni!

Az elborzadás fényénél a kísértés is semmivé foszlott. Eltűnt, soha többé nem bántott. Hideg és józan voltam újból. Szembenéztem magammal és elhatároztam, hogy a gyötrelmeknek, nyugtalanságaimnak és a félelmeknek végét szakítom.

Azzal az elhatározással mentem ágyamba, hogy reggel kilépek, otthagynom a papnevelőt és az elhatározás megnyugtatót.

— Ez az utolsó éjszakám itt — húnytam le a szemeimet.

Nem is sejtettem, hogy míg én alszom, azalatt dől el a sorsom és a halál lesz, aki a kifelé vezető utat elzárja és a százados kapukat betemeti mögöttem.

M Á S O D I K F E J E Z E T

Ezen az éjszakán meghalt Adorján Ferenc negyed-
éves teológus, aki segített nekem a kék reverendát
felöltetni és azt tanácsolta, hogy tűkör helyett
a Mária szemeiben nézzem meg magamat. Mindent el-
söprő, hatalmas élmény volt az ő tragédiája.

Kemény testü, ragyogó, piros arcú csiki fiú volt
Adorján Ferenc, mikor a theológiára jött, ahol a zárt,
kis élet kinyílt. A magasságokba emelkedés örök
vágya kínoztá. Fénybeborult szemekkel még a harang-
kötélen is égbe mászott, s az életszentség négy év alatt
megette a testét. Tüdővész, száraz, szép fiú volt.
A teste már életében halott, hideg volt, mint a szürke
békáé, amely a saját lábain előbb földdé válik, s azután
már csak félmarék porrá omlik. Mikor a spirituális kö-
zölte, hogy felszentelését el kell halasztania, s ígérte
a püspök nevében, hogy szanatóriumba küldik, többet
senkihez sem szólt. Néha a betegszobában felugrott
ágyában, s önkívületben úgy kiáltozott, hogy mind
felriadtunk:

— Ott! Ott!... — lobogott a haja. — Ott a
fekete messziben van Székelyföld... ahol villámok tüze-
sítik a levegőt, s az én testvéreim nyoma tündöklük a
porban. Isten! Isten! Nekem haza kell mennem, mert
ha nem, meghal ott az élet!...

Máskor nagy, méteres fekete keresztjét maga
mellé tette az ágyba, s az ezüst Krisztus-korpuszhoz
beszélt fennhangon:

— Élni akarok, Uram! Tizenkét esztendeje vár-
ják odahaza, hogy felkenjék ujjaimat. Sohasem ját-
szottam. Szegény fiú vagyok. Rongyokban értem eny-

nyire s könyörületből vagyok, aki vagyok. A fejem fekete a gondoktól, állandó retegésektől, nekem élnem kell, drága Jézusom, mert engem otthon várnak, Uram!...

Később az éjszakai önkinzások is megszűntek. Csendesen feküdt ágyában, s arcán némán folyt a könny. Ha kérdezték, csak felnézett, de nem felelt. A végzetes napon mintha ereje hirtelen visszatért volna. Estefelé felkelt és felöltözködött. Sovány, magas és komoly volt, mint egy viasszal ragasztott szép halálfő. Szemei körül beteg fény reszketett. Egyik ólom-körök közé vert ablaknál megpihent. Kék reverendáját elöntötte a holdfény, orcáját a halál. Érezte, hogy az alvilág kutyái marják már a sarkát, de mosolygott, mikor az estikönyörgés után nesztelenül, a szilenciumot őrizve, hálótermeinkbe vonultunk előtte. A buzgóságtól, stúdiumtól, túlságos lelki-benyomásoktól minden nap sorvasztva, hamar álomba merültünk.

Éjfél körül történt, amikor Krisztus nesztelenül megvizsgálja gyertyalelkű fiait, s közeledtére a kőkripták lakói kiugranak, az ablak vasrácsaiba kapaszkodó ördög pedig hanyattesik, vissza a pokolba.

Éj van, s az Isten nyugodt.

A beteg fiún nagy izgalom vett erőt. Szédülés fogta el, ahogy beletekintett az ég mélységeibe. Megrogyó lábait feszítve, betántorgott a kápolnába. Tapogató ujjai nyomán aranyfoltok maradtak a falon.

A rekedt, tömjénfüsttől fulladt oltáron felgyújtotta a gyertyákat. A félhomályból szobrok világítottak elő, az öröklámpa nyugtalan, piros virágokat nyitott a falon. A sokszemű kherubok lassan ébredeztek, s azon tűnődtek, hogy miféle víziókban részesül ez az oltár lépcsőjére zuhant gyermek. A kápolna misztikuma eltölt mindeneket. A szenteltvízes edényre egerke kúszik, s meghinti homlokát. Így gyógyítja a fájó fejét. A hófehér, drága oltárabroszon angyalok táncot lejtenek finoman, színesen. Szűzanya ölében Kicsijézus a gyertya lángjába mártja lábujját és saját csodájával játszik...

— Csak egyszer akarok misézni! — sóhajtja a beteg fiú.

Félelem borzongatja, hiszen tiltva van, de Szűzanya mosolyával biztatja, a hatszárnyú szeráfok is unszolják. Nem bir ellenállani a vágynak. Káprázva a reggeli miséhez előkészített szent ruhákhoz vánszorog és halálsápadtan felöltözködik.

Feje, szíve zeng és a belső varázsban végtelenné tárul a kis kápolna. A képek kékes fényt kapnak, s mikor az oltárhoz tántorog, Mária trónusa a magasságokba emelkedik, s lábainál a kettétiprott kígyó újra egygyé forrik. Jézus sebei vértől patakzanak, a pufók angyalkák introitust fújnak; a fiú-pap boldog és mosoly veri át hervadt ajkait...

Forró lehetétől reszket az arany paténán emelt hostia, de ekkor, a magasságokban valami zengve megszakad, karjai ernyedten lehullanak, mintha az emberiség láncai húznák alá, csontjai kihülnek, erőszakosan szétrántott szájába vér-buborék tör fel és sós vér-izapban akad el a nyelve.

— Mi ez? — ijed meg.

A következő pillanatban elbűvölten belemered a kehelybe, amely szédülő tekintete előtt hirtelen mélyülni kezd, mintha minden kiontott emberi vérnek akarná öblét odatárni, s arany faláról a világ gyásza verődik vissza a mélységében nyugvó Isten szeméibe...

Még sejti, hogy most meg kellene csókolnia az oltárt, de feje tétovázik, homlokredői elsötétülnek, öklei az oltárasztalra dobbannak, s a végsőkig feszített gyermek-szervezet szép sugárban ráönti a vért a félig elmondott misére...

A gyertyák lassan lángot váltanak és szépen hozzá szállanak a halotthoz. Ismét csend lesz, s az alvó házat újra láthatatlan hatalmak őrzik. Az öles falak boltívei alatt patinás szentek talányaikon töprengenek, s a sűrűn függő fészületek kínjait glóriába vonja az éjszaka...

Hajnal felé a tépett felhőkön áttör a derengés, s

a fák teteje lassan zúgni kezd. A dormitóriumokban szörnyen kopottak és sárgák a nép apostolkái, mintha mindeniknek ágya alatt volna már a koporsója.

Ijesztő latin szó kiált bele a félhomályba, a szokásos költögető forma:

„Laudetur Jesus Christus! Surgant omnes reverendi domini fratres!” — Dícsértessék Jézus Krisztus! Keljenek fel mindnyájan, tisztelendő urak, testvérek!

Rémülten látjuk, hogy a Páter Rektor is a terem közepén áll, s kopasz fejét ingatva, nyugtalanul figyelmeztet:

— Isten jónak látta meglátogatni intézetiünket. Adorján Ferenc testvérünk meghalt az éjszaka...

Félig énekelve, rákezd az imát:

„Requiem aeternam dona ei Domine et lux perpetua luceat ei...”

A megdöbbenéstől kihűlt szívvel és szájjal folytatjuk a zsoltárt és a félelemtől reszket rajtunk a hálóing.

A véres kápolnát bezárták. Kilenc órakor hosszú szótlán sorokban fehér karingben átvonulunk a kathedrálisba.

A hatalmas kőoszlopok árnyékában tompán megszólal az orgona és újra kezdi a Requiemet. A történelmi falakról penészvirág hull reánk, s az ötven kék-fiú riadtan bukik a halottak officiuma fölé. A gótívek alatt romlott a levegő. A nagyprépost fogatlanul cikornyázza a gregoriánt. A többi stallumbaszáradt, pergamentum-kanonokot nem érinti a halál...

Ekkor felcsap az orgonán a világ legszörnyűbb jóslata, a „Dies irae”, amitől kripta-köd és szürke por tölti be a mély templomhajót. Fizikailag, összes érzéseinkkel, minden izünkkel átéljük a zord fenségű igét. Testi szemeinkkel látjuk, miként omlik hamuvá a mindenség és a háttérben ott áll a pogány tanú, a hegyesorru, véresingű, szikár Sybilla Dávid mellett... Szájunk kiszárad, ahogy kikárogyuk magunkból a világ

nyomorúságának és bajainak nagy szavát, a „calamitas“-t... A vers rithmusával együtt lüktet könnyörgő szivünk.

„Recordare Jesu Pie
Quod sum causa tuae viae
Ne me perdas illa die.“

Az örök tűz visszfénye homlokomon játszik és meg vagyok rendülve...

Csak az orgonatest mögött kacag a félkegyelmű Fliki, a fuvónymó, soványan és hülyén, mintha komájával, a halállal szórakoznék.

*

Mire hazatértünk, Adorján Ferencet már felravatalozták. Négyenkint, felváltva adoráltunk mellette. Már az ég lehellete borította fagyott alakját, s szálas gyertyák emelkedtek a fekete pompa fölé. Derékig térdeltünk a padlón terjengő hullaszagban, s tiszta imákat pergettünk... Titokban azonban mindenikünk önmagára gondolt és örült, hogy nem ő ül a Szent Mihály lován. Lelke mélyén mindenikünk kis Rómának érezte magát és meg volt győződve, hogy ha majd rá is sor kerül, pótolhatatlan világ rothad el benne.

Ártatlan és kedves volt ez a gyermek-együgyűség, ahogy komolykodva beszéltünk, idegen problémákat elintéztünk és belül büszke volt mindenikünk, mintha reggelenként mi itatnók meg azt a szamarat, amelyen az Üdvözítő bevonult Jeruzsálembe.

A fellengző mámból csak akkor ébredtünk a valóságra, mikor a temetésre megérkeztek a halott szülei. Két egyszerű, tusakodó, szegény székely. Sírva fakadtunk, mert mindeniknek eszébe jutott, hogy őket is ilyen édesanya vetette világra, s ez a hóttoshóttig szegény ember az ő apjuk is. A nép sivár sorsa reánk vetette árnyékát. Tájékozatlanul néztük egymást és gyermekként fogóztunk a meghasadt életű paraszt édesanya szóttos szoknyájába, aki sírni sem mert a püspök, méltóságos papok láttára. Félt, hogy könnyei

bepiszkítják a kápolna ragyogó köveit. A temetés alatt mégis fel-feltört a zokogás, de vén párja minden jajdulásra elborultan rákiáltott:

— Ne sírasd, Ámáli! Nem a te fiad vót, az Isten fia vala!...

Kicsit ő is haragudott az Istenre. Lemondóan bilentett a fejével a temetés végén:

— Heába nevelém a bornyut az első misédre!

Kinn a papépület sarkán aztán az asszony lero-gyott a fia holmijából kötött batyura, de ezt már nem láthattuk, mert a folyosón végigharsant a csengettyűszó:

— Silencium!

Ismét súlyos, epesztő csend lett. A papok, szellemek, kísértetek helyükre oszlottak...

*

A püspök háromnapos lelkigyakorlatot rendelt el.

— A haláleset után fogékony, lágy a fiúk lelke, mint a viasz, — mondotta a nála tartózkodó P. Búsnak.

— Most maradandóvá lehet tenni bennük az élet-szentséget és hivatást.

— Optime, Kegyelmes Uram! — helyeselt a szikár, vén lazarista, akinek a hírétől is előre fáztunk.

Hegyesorrú, titokette, egészségtelen arcú, magát szerényen sokratartó, püspökök kedvence, tudós barát volt P. Bús Felicián. Német egyetemeken szárított lelkű, szenvedélyes dogmatikus, tipikus könyvkeresz-tény, aki a szellemi hierarchia szféráit soha el nem hagyta és akire kitűnően talált a gnosztikusok mon-dása: „Ismerjete meg mindenkit, de senki se ismerjen meg benneteket...”

Aznap este már megtartotta a bevezető szent-beszédet. Könnyű volt velünk elbánni. Olyan fárad-tak és laposak voltak a fiúk, hogy feketedő füleiknél fogva mind az ötvenet bátran fel lehetett volna sze-gezni kép helyett a falra. Összeroskadva ültünk a padokban. A spirituális, hogy minden percet felhasz-náljon, míg a páter jön, a félhomályos kápolna sarká-ban térdelve, ránk szólott:

„Carissimi! Vizsgáljuk meg lelkiismeretünket!

És mi kerestük a bűneinket, míg bekopogott Bús páter és röviden meditált az oltár előtt.

A kápolna zúgaiban még ott bújkált az Adorján Ferike ritkás hullaszaga. A szószékből szenvtelenül nézett P. Bús olyan öntudattal, mintha kegyelemből most ereszkedett volna a világ romjai fölé a közönséges emberek közé. Látszólag gyönyörködött a dermedt fiúkban, de látása hirtelen megvakult, szemöldöke gögösen felhúzódott és ujjával a padlóra mutatott:

— Halott testvéretek koporsójának árnyéka még el sem tűnt e helyről és ő már megítéltetett. Megvizsgáltatott, hogy tanítvány, vagy Judás volt-e...

Fakón, reszketve zsugorodtunk össze. Követni sem bírtam az ellenállhatatlan beszédet, s csak az emelt ígék vágtak végig öntudatomon:

„Pap akarsz-e lenni?... Van-e köz-tetek Judás?...“ — harsogott a barát.

Természetesen mind Judásnak éreztük magunkat.

„...mert most kell választani az erény és erszény között...“ — dörgött a lazarista és vörös nyaka kinyúlt a gallértalan talárból.

Respiriumokat tartott, hogy kemény szavait jól igya be a lelkünk. Lesújtottan emeltük fel fejünket a beszéd után. Egymásra sem mertünk nézni. Három napig kell ilyen hangtalanul, saját szívünkbe elásottan élni. Volt, aki a kápolnában sírt, mások a hatalmas épülettömböktől szűkre határolt kis négyszögű udvaron sétáltak nesztelenül. A nevek megszűntek és nem mertünk a szép estben gyönyörködni. Hiába lengtek a virágos, illatos ágak arcunk elé és hívták dalra egymást a tücskök, hunyorgott fejünk felett barátságosan a sok tiszta csillag...

P. Bús este szobájába temetkezett és várta, hogy lelki tanácsért hozzá forduljunk. Sokszor elmentem ajtajáig, de mindig visszaborzadtam és örültem, hogy mások nyitottak be hozzá. Egyetlen gyertyaszál vilá-

gított a térdeplőn és nyakába vetett pusztá violaszín stólával előtte ült a szerzetes. Fehér kezével némán helyet mutatott a belépőnek, majd felragadta a gyermát és a kispap arcába világított, míg hideg, mozdulatlan szemekkel, hosszan végigfürkészte...

Úgy jöttek ki tőle társaim, mint a halálraítéltek. Ki tudja, miféle nagy, belső tragédiák zajlottak le a rideg cellában. Elhagyottnak és kivetettnak éreztem magamat, mint akinek a világon senkije nincs és minden perc közelebb sodort a kétségbeeséshez. Rémülten gondoltam mindenre, ami valaha az életben kedves volt, — nem használt. Az imádsághoz menekültem, — nem enyhített. Egész testem erőtlen és sárgaszínű volt a gyötördéstől. Éreztem, hogy belepusztulok, ha valami nagyot nem cselekedhetem, le nem rázhatom magamról a fekete ígézetet... Szörnyű sikoltás készült kitörni belőlem, majd zsebeimet tapogattam, hogy felgyújtsam a papneveldét, de nem volt gyufám. Egyetlen enyhítő, megértő, vigasztaló, jó szó meg tudott volna menteni, de nem emberek, csak néma árnyak tengtek-lengtek körülöttem vakon, belül betegen... Később annyira gyötörtem magamat, hogy gondolkodásom is megbénult, homlokom megvastagodott és nem tudtam, hogy mi történik velem.

— Lelki szárazság, — biztattam magamat leverten. Új szédülések, új rohamok jöttek és ma sem tudom, hogyan történt, de minden elhatározás, akarat nélkül bementem a zeneterembe, kezembe vettem a hegedűmet és a sírok mélységén túli szent csendben elszántan felzendítettem...

Az első hangokra mintha szétszakadt volna bensőm: A vonó kiesett kezemből és megkönnyebbülten felkacagtam. Azután nem láttam, nem hallottam, csak játszottam és a fejem zsibongott, mintha arcom minden pórusán vércsepp reszketne, táncolna örömmel a hegedű hangjára. Elfagyott szívem újra dalolni kezdett. Megenyhültem, feloldódtam és boldog könnyeket sírtam a hegedű zengő, szép fájára... Nem törődtem sem

jövőmmel, sem püspökkel, sem baráttal, csak éreztem, hogy hideg ujjaim átforrósodnak, testemet idegen ritmusok rázzák és nem az én, hanem valami ismeretlen erő játszik a sötét teremben az én testemen által...

Arra se tértem magamhoz, mikor megbotránkoztatott társaim reámggyújtották a villanyt és a főduktor magából kikelve, kérdőre vont:

— Tisztelendő úr! Megőrült? Mi ez? Azonnal hagyja abba!

Csak a szemem villámlott feléjük és nem mertek közelembe jönni. Én pedig játszottam tovább... A hegedűm mellébe temettem minden szenvedést, szegénységet, megalázást, bajt, bánatot és játszottam magamnak ifjúságot, boldogságot, álmot, otthont és virágot, egész új világot...

Akkor is játszottam, mikor társaim a spirituálist hívták, aki először szigoruan feddett: — Mi ez, Carissime? — Majd megfogta kezemet és ágyamba vezetett.

Hiába vette ki azonban a spirituális úr kezemből a hegedűt, ágyamban és álmomban is tovább játszottam. Verejtéket gyöngyözött a testem, de tűzben égő szemeim — mint mondják — egész éjszaka nyitva voltak, mosolyogtam, s felülve a párnák között, hegedültem pusztá karjaimmal a rémült világnak és ajkamat illatosnak éreztem, két arcom piros volt, mint két boldog rózsza, a hús nehézsége lehullott rólam, s hiába fogta a félszemű doktor a pulzusomat, új dalokra vezettem a láthatatlan vonót, a vonó pedig engem és azon az éjjelen boldog, tiszta emberré szült engemet az idők szent, ismeretlen dala...

Másnap kissé kimerülten, de nyugodtan ébredtem. A doktor azt mondotta:

— Bámulatos szervezet!

A spirituális így intett:

— Adjon hálát a jó Istennek csodálatos megmeneküléséért!

A püspök kereszttel jelölte meg homlokomat:

— Különös kegyelemben volt részed...

Társaim, kik arra vártak, hogy a botrány miatt kicsapnak, irigykedtek; én pedig örültem, hogy senki sem sejtí a bennem végbement valót...

*

E pillanattól kezdve hittem önmagamban. Felerült a lelkem és külön, rejtett világot alkottam magamnak. Már részem volt belső örömeiben, az ég izgalmaiban. Észrevétlenül változtam meg. A sok szépség, az állandó kontempláció, a fenséges szimbólizmus, mely minden kis mozdulatnak, színnek, jelnek, szó-nak végtelen távlatokat adott; csendesen munkált bennem. A templom művészete, a megismert igék tisztasága, a hit természetfölötti világa, a mélységes vallásrendszer megismerése, a szellem és élet tökéletességének gyönyörű útjai most már boldoggá tettek. Szentségek fénye ragyogott homlokomon és a hostia íze tetre illatossá naponkint szájamat. Az enyém volt, amit Aristoteles sejtett a θεωρίας ἀληθείας a boldogság alapja. A falak sápadtra szítták arcomat, vonásaim megélesedtek, ujjaim hosszúak és hústlanok lettek, mintha sírból kölcsönöztem volna őket, de az ifjúság szépségét nem bírta elhervasztani a sok bűnbánat és sűrű keresztvetések. Minden szelid és szép volt, még a halált is mosolygónak és jótevőnek láttam kedvenc szentjeim példája nyomán... Voltak pillanatok, mikor vágyódtam úgy kimúlni, mint ők. Különösen este lepett meg ez a hangulat, mikor a kápolnában egyedül visszamaradtam és a belopott papirosra felírtam frissen született gondolataimat a martyrologium különös halottairól. A vértanuról, ki szelidséggel becsmérelte a tiránnust, ki a Pontus mellett ülve szenderedett el, ki lábon állva alszik a Codex miniatürjében, ki vérszopó farkassal ásatta sírját, ki aranypaténán nyugszik, ki meghalt 41 himnusz után, ki kezét, mint viaszkfedőt keblére helyezte és ki szemével függesztette életét az égre: — Lux ecce surgit aurea — és felkél az aranyfény!...

Jól esett a középkori gyertyalobogás. Pergamen-

tumforgató ifjú szerzetes voltam, kinek a láncos könyvek láncát a lábára lakatolták, vagy a boltív alatt meghajolni kényszerülő temérdek testű névtelen művész, ki lehelletével lehelte fel a viaszt, hogy eltalálja a Clara Santa arcszínét, a salétromot virágzó cellában. Életeket és embereket álmodtam és megtörtént, hogy éjféli órán az oltár előtt a kápolnában írtam hajnalhasadtáig sajátos történeteimet és ládám fenekén elrejtettem őket... Feledhetetlen boldogság volt. Megtörtént, hogy séta közben virágokat, füveket, lombokat szedtem, fák tövéből mohokat szakítottam, és a kápolna földjén gyermekesen elrendeztem, mert a tavaszt akartam leírni és ilyen kis primitív világteremtéssel alkotam magamnak tavaszt, amely a valóságos tavasznál is szebbé lett az extázis lendületében. Hiú, romantikus, naiv, világi dolgok voltak bizony ezek, nem illettek Isten hajlékába, de csak itt írhattam zavartalanul. Nem volt legenda, csak kényszerűség. Hiába. Szegény embernek az Isten térde az asztala.

Különben látszólag eseménytelen volt az életünk. A szív és a mindennap pontosan megszólaló csengettyű egyformán elkophatott bele. Ha látogatók jöttek, — tudatlan, nekünk idegen világi emberek, — csodálkoztak is a mi életünkön, mert nem is sejtették zárt világunk titkait, nem ismerték az „actus internus“ a belső cselekedet nagyságát, gazdagságát, bőségét. Nem tudták, hogy a belső világ nagyobb a külsőnél és ebben van a boldogság titka is. Rám is úgy hatott ez a megismerés, mint a kinyilatkoztatás, mikor először elolvastam a száraz meghatározást, hogy miképpen oszlanak fel a cselekedetek külsőkre és belsőkre, természetes és természetfelettiekre és értelmét vettem, hogy a legegyszerűbb kis mozdulat, vagy gondolat etikai értékét a végtelenségbe emelheti az útszálon rothadó koldus is az „intencióval“, a szándékkal és érzéssel, hogy miért, vagy kiért teszi. A csodatevők hatalmát kapja meg általa minden ember... A villám szép, de csak pusztít, az árvíz, tűzvész, vihar, bolygók kata-

klizmája, az elmúlás, születés, háborúk, az élet hideg külső effektusai mind nem érnek fel egyetlen közömbös emberi mozdulattal, melyet szeretetből végzünk. Egyetlen fáradt emberi kéz több és fenségesebb Salamon összes kincseinél, ha övéiért, azokért lett fáradt, akiket szeret. Felfoghatatlanul nagyra és természetfölöttivé válik pedig akkor minden mocnásunk, ha Istenért, a legfőbb jóért történik. Ahogy a jó és szép így meg-nemesíti a belső és külső cselekedeteket, éppen annyira beszennyezi a bűn... Mennyi tragédia és mennyi élet zajlik le minden emberben anélkül, hogy sejténők...

Az ember is olyan, mint a madár, mely a félvilágot berepüli, míg valamelyik zúgban megleli fészkének helyét. Az én életem, boldogságom, hivatásom, emberi és szellemi értékének, világnézetének, földi életemnek fészke így lett minden emberi és isteni bölcsesség legnagyobbika, a szegények egyigaz kinyilatkoztatása, a belső cselekedet...

Boldogan szállottam rá az arany galyra.

*

Év végén elégedetten adta át a spirituális a di-missurialét, az elbocsátó levelet.

— Nyugodtan bocsátom magát haza, fiam. Maga már bensőleg pap.

Én is azt hittem akkor. Csak későbbben eszméltem rá, hogy nem pap, hanem költő lettem, kifejezhetetlen világok és érzések költője.

...De csak most tudom, hogy papnak, vagy költőnek lenni ugyanazt jelenti.

H A R M A D I K F E J E Z E T

A fiúk örvendezve készültek haza. A szabadság gondolata felvidított mindenkit. Egész esztendőben az otthon álmaihoz menekültünk és most mindez megvalósul. Isten kedvenc suhancai voltunk, kik rossz nadrágban fáztunk jövőnktől, de az utolsó napon a legsápadtabb arc is megszínesedett. A szürke, lázrágta, néma nyelvek feloldódtak, a vak folyosók is kivilágosodtak és minden azt zengette, hogy hazamegyünk. Ártatlan örömök várnak ránk és kis hiúságok boldogítanak.

Az utolsó napon megfagyott bennem az öröm. Úgy búcsúztam minden szöglettől, mintha sohasem látnám viszont és világosan éreztem, hogy hiábavaló volt minden eddigi küzdelmem. A theológia szépséges szent hajléka összeomlott bennem.

A vonaton le kellett hunynom a szemeimet, hogy ne lássam a nőket, de minél jobban küzdöttem ellenük, annál forróbban vágytam utánuk.

— Ha a nők nem volnának, — sóhajtottam, — én lennék a világ legtökéletesebb papja.

Hiába gondoltam a szent szűzekre, a kasztitász gyönyörű hordozóira, egyetlen szép leány látása lehúzott a mennyekből és pirultam magam fölött. Százszor elrontottam a képüket, de a vér mindig újra építette, láthatalan és tiszta szerelmek támadtak bennem és ábrándoztam a „szép leány“-ról, ki tökéletes és akinek nincsenek csunya testrészei. A hervadt emléknőcskék most újjáébredtek, mint a jerikói rózsza a harmattól.

Otthon az első napok örömei azonban tiszták és üdék maradtak. Mindenki szeretett, becsült, tisztelte

a reverendát. Boldog voltam, mert boldog az együgyű, ki nem látja mások boldogtalanságát. Honnan tudtam volna, hogy ezek az egyszerű emberek mindennap a verejtékükkel ragadnak a földhöz és a rájuk mászó bogár elpusztul a szívök felett. Nem ismertem a rémes hatalmakat, melyek a kontyos fedelű, szegényes gerendaházakban, a hegyekben, tűzük táncos virágjában uralkodnak.

Később tisztán láttam a valóságot.

A székelyek átkozódva hajszták barmaikat és magukat, szűkösen éltek és dúrván szeretkeztek. Az urak politizáltak, az asszonyok irigykedtek és megszólították egymást, a kisasszonyok rikítóan öltözködtek és az érettebbek titokban szerettek volna elbukni.

Idegen ritkán jött a faluba, az is vagy ügyvéd, vagy orvos volt. Egyik vasárnap a vármegyei urak vadászat ürügye alatt bolond dáridót rendeztek. Utána egyik tanító hosszasan szalmaözvegy volt. A vén plebános feje is sokáig zúgott és szégyelt velem találkozni, aki szintén brudert ittam az urakkal.

— Nagy kutyaütés volt, — mondták egymásnak az urak és tovább szidták a kormányt.

A könnyelműség észrevétlenül kapott el. A bőséges havasi élet megszínesített, a kék reverenda ragyogva feküdt testemen, széles mellemen és lepkék keringtek körül fejemet. A lányok boldogan néztek utánam a függöny mögül.

Néha sétáltam velük és azzal áltattam magam, hogy csak nők között lehet finomodni. Ragyogóan és tüzesen mondtam az apjuknak: „Szervusz!” és ártatlan bókkal traktáltam a leányukat.

Nappal jó fiú voltam, de este felborult a nyugalom. Üresség, céltalanság, névtelen vágyakozások leptek meg. Ilyenkor kimentem a falú fölötti kerek dombra sétálni és sokáig elidőztem. Két karomat fejem alá téve, hanyat feküdtem és bensőmmel küzködve, néztem a csillagos eget.

— Hogyan van az — vitáztam magammal, —

hogy ki tudjuk jelölni az égen, hol jőjön el a Megváltó, de magunknak nem birunk sehol nyugvópontot teremteni.

— Mit akarsz velem, Istenem? Tégy igazat! — lázadoztam. Miért érzem kitaszítottnak, magánosnak magamat, mintha szülőföldem is megtagadott volna? Alattam sír a föld, fölöttem szomorú a felhő, jaj és szerelem, élet, öröm, bánat, minden csak metafizika. Addig él, míg nyilvánítom. Értelmem tudta, hogy téves és kicsinyes ez a gondolkodás, de csak ez esett jól. Hiába ismertem a filozófiai és vallási rendszereket, egyik sem segített, idegen volt reám nézve.

Egyik éjszaka aztán elviselhetetlenné nőtt élet-szomorúságom. Fehéren, elcsigázva, emelt öklökkel állottam a falú fölé görbülten és rágondoltam Évára, első gyermekálmaim leánykájára... Milyen jó volna, ha most megsimítaná forró homlokomat, hogy megnyugtathatna. Piros ködbe veszett józan látásom és mihelyt egyetlen lépést tettem feléje, többé képtelen voltam a romlás útján megállani.

Tudtam, hogy tiltott dolgot cselekszem, de nem tudtam uralkodni magamon. Rohantam a házukhoz. Névtelen, ellenállhatatlan vágy húzott és minden lépéssel újabb álom takarta el józan látásomat, az emberi ellenállás megtört bennem. Mindent feláldoztam a pillanatért.

— Haljon meg a világ, pusztuljon el minden! — kiáltottam hangosan, túlzottan és egész úton nem láttam senkit és semmit. Nem vettem észre, hogy emberek rohannak utánam és a házak előtti padokon csendesen ülők ijedten kérdezik egymástól, hogy mi történt. Rohanásommal a fél falút felébresztettem, de nem bántam, csak rohantam és forró kézzel belöktem a leány kapuját.

— Éva!

A zajra a szép leány előjött és rémülten megállott az ajtóban, a lámpa fénykörében. Feléje rohantam, de ő felsikoltott.

— Mit akar? Apáék nincsenek itthon. Azonnal menjen Jóska — didergett. — Én menyasszony vagyok. Istenem, ha valaki meglátta!...

Elrémültem, kínosan kijózanodtam, hebegtem valamit és bűnnel leöntött arccal elmenekültem.

Az éjjeli sikoltástól láthatatlan szomszédok mozgtak, utánam néztek, fejcsóválva lassan visszavonultak és magukkal vitték meghalt becsületedemet.

Fejem fölött a fák között az ég alig birta tartani érett gyümölcsét, a holdat. Felzokogtam és szédülő tekintetem előtt inogtak a fehér parasztházak.

*

Tudtam, hogy mi következik. Élesen és ellenségesen figyeltem. Óvatosságból megkettőztem a buzgóságot és a papi szigort. Szemtől-szembe senki nem mert szólni, de az ítélet ott bújkált az arcok redőiben. Elsőnek a jegyző nyilatkozott a kuglizóban, ki rendszeresen verte a feleségét.

— Az ilyen erős, véres fiatal embereknek meg kellene engednie a házasságot.

A birtokos úrból, kinek az apja pálinkával csalta össze a szegény nép erdőjogait, áradt a jókedv és a trágyaszag.

— Gusztusa van a fiúnak.

— Rossz intézmény ez a célibátus — véleményezte jóakarattal a tanító.

— Mi lenne akkor a gazdasszonyokkal? — kacagott a jegyző.

— Azoknak befellegzett, barátom — felelt szakértően a kántor, mint egyházi ember. — A zsinat úgy döntött, hogy negyvenévesnél fiatalabb nőt nem szabad felfogadni.

— Tart az ember két húszévest — torkolta le a jegyző.

Az úriasszonyok a botránytól újraéledve védték a leányt.

— Nagyon okosan viselkedett Éva.

— Csak az én Mancikám meg ne tudná! — fohászzkodott egy édes emlékektől aszott hölgy.

— Most mi lesz a pártival?

— Azonnal megírom a kegyelmes püspök úrnak, — fogadkozott a jótékony nőegylet elnöknője. — Ki hitte volna egy apácáknál nevelkedett leányról?...

Csak az egyszerű nép, a föld barna fiai és leányai nem mondtak semmit. Szerettek tovább és a nézésükkel vigasztaltak.

Valamelyik irigy kislány névtelen levelet küldött. „Szégyelje magát!”

Fáradtan mosolyogtam, az undor felkavarodott bennem. Hát ez a világ? Most már vágytam vissza a csendbe, magánosságba; de a becsület azt diktálta, hogy szakítsak a papsággal. Be is vallottam az öreg papnak.

— Szó sincs róla — tiltakozott rémulten, — hiszen nem tettél semmi rosszat.

Harmadnap kocsira ültetett és bevitt a városba a barátokhoz gyónni, a híres Péter Athanázhoz, aki sóvárgószemű, nagykezű barát volt. Gorombán és lassan ejtette ki a latin szót, mint egy napszámos. Szent híre volt. A kereszt szigorú árnyéka állandóan ott volt ábrázatán. Ördög-öltözetnek tartotta a nőt és pontosan úgy élt, mintha még mindig János Zsigmond volna a fejedelem Erdélyben. A hívek a hónaljáig értek és úgy uralkodott felettük, mint egy titkos püspök. Mikor a gyónás végén szeliden felmarkolt a földről, senkinek éreztem magamat ennyi erőhöz és hitszilárdsághoz képest. Sohasem leszek én ilyen bűnpusztító, egyházörző, nagy pap-bíró!...

A falú szája elcsendesedett, de belső háborgásom ezután sem csillapodott. Az öreg pappal együtt jártuk a mezőket és néztük a dolgozó népet. Néha elfogott az erő láza és kivettem a szénacsináló villát a kezükből. Arcomon a nyári nap aranya bíborlott. Kibontott mellemen ragyogott a munka gyöngye. A csendes emberek jószándékkal nézték.

Estefelé mindig elszomorodtam. Hiába bújdoztam a mezők áldásában. Az enyém volt a napimádó, po-

gány, hangtalan nép, aki telistele van nyugalommal, a mindenség halk zenéjével; és én irigyeltem az álomra fonnyadt kis virágot is, mert annak soha sincs rossz álma.

Ilyenkor szótlán haladtunk a pappal az úton, hátunk mögött szeliden követett a hold.

Egy ilyen holdvilágos estén találkoztunk dr. Bekével, ami végzetesen megrázott. Az útszéli sáncból felkőnyökölve, züllötten, rongyosan, részegen röhögve állította meg a papot:

— Te még élsz, Álózi? Még mindig nem vagy kanonok?

A pap restelkedett a gyanús barátság miatt.

— Mióta fekszenek a királygyűrűs tudósok az útszéli árokban? — vág vissza ingerülten.

Meglepetten bámulok rá a papra. A csavargó észrevesz és tökéletes úri göggel hozzám fordul.

— Tényleg igaza van Álózinak, dr. Beke vagyok.

A pap sietve hurcol tovább és el sem hangzik a csavargó gúnyos kacaja, kezdi mondani szomorú történetét.

— Napszámos emberek gyermeke. Itt született a falú végén egy lopott fából összehordott vityillóban...

Megtudom, hogy ruhátlanságtól fekete hassal, pofonnal terített asztal mellett növegetett. Egy kolduló franciskánus magával vitte. A zárdában odadobtak neki egy zsúp szalmát. Beállott barátok szamarának, pucolta a tanárok csizmáit, ezért tanították. Minden iskolában kitűnő volt.

...Mikor pappá szentelték, előljárói az egyházmegye reménységének tartották, nagy jövőt jósoltak neki, de Beke megszökött. Senki sem tudta, hol és hogyan tanult, miből élt. Csak akkor járta be ismét híre a vidéket mikor királygyűrűvel avatták doktorrá.

Úr lett, kit levett kalappal, költöttek fel kocsijában, ha valahová megérkezett és el talált szenderedni.

Volt minden: rendőrkapitány, főispán, politikai bálvány, ki mosolyogva feledkezett meg kártyaközben híres asszonyok kegyeiről... Egyszer valami botrányba keveredett. Letört és eltűnt. Nem lehetett tudni, hogy budai kocsmákban züllik-e, tömlöcben rothad-e, vagy valami tót megyét igazgat a Felvidéken; esetleg külföldön csavarog.

Néhány évvel ezelőtt teljesen lezüllyve jött haza és valami borzasztót cselekedett. Kiment a temetőbe és felgyújtotta az apja sirját. Leégett a fél temető...

Ez volt dr. Beke.

És most, népének örök, szomorú tragikuma szerint, királygyűrűsen újra itt fekszik szülőfaluja útszélén. Egykori paptársa gorombán lerázza magáról, s a megalázott emberroncs fölött azt mondja tanulságul nekem:

— Látod, ez a sorsa az aposztata papoknak.

Így van. Elismerem. Az „eltörülhetetlen jegy” megbosszulja magát...

A falú csendes. A járőrbe indult csendőrök szembe jönnek. Az öreg pap figyelmezteti az őrs vezetőjét.

— Dr. Beke újból megérkezett. Ott fekszik a sáncban. Legyen gondja rá. Jó volna már az éjjel eltoloncolni.

Nincs időm kegyetlensége ellen fellázadni, mert éppen az Éváék háza előtt haladunk el. Megalázva, szégyentől süllyedezve, legörnyedek és nem merek a hajlék felé se nézni.

A hegyek köze elsötétedik. Távoli dörgés morajlik, mintha szörnyű száj kiáltana rám.

— Jaj a méltatlan papoknak!

Dr. Bekét nem birom feledni.

— Istenem, ments meg a sorsától! — fohászko-dom magamban.

Szívemre szorított kezem hideg. Alig szólunk egymáshoz a pappal, aki tudja és engedi, hogy ériék a lelkem.

Mire hazaérünk, végérvényesen elhatározom, hogy nem, mégsem megyek vissza a theológiára.

Az elhatározás megnyugtat. Mindössze néhány nap a vakáció és új pályát tervezek. A reverendát azonban nem merem levetni. Majd visszaküldöm Kolozsvárról. Fölösleges, hogy addig megtudja mindenki. Édesanyámnak sem szólok, aki boldog és előre látja fényes jövőmet...

Már az utolsó napokat éljük és a holmikát készítik az utazáshoz. Anya szomorú és gondterhelt. Vajjon mi bántja? Őt nem hagyhatom bizonytalan-ságban.

— Mi baj van, édesanya? — fürkészem.

— Nem nagy baj — pirul el, — mégis félttem megmondani, de tudnod kell... El kellett adnom a házunkat is. Nem tehettem másképpen. Az árából az adósságokat kifizettem. Ami marad, az szűkösen elég lesz addig, amig végzel. Valahogy kihúzzuk azt a pár esztendő. Ha felszentelnék fiam, minden másképpen lesz... Addig meg kell hoznunk ezt az áldozatot. Húgodnak is tanulnia kell, öcséd sem szakíthatja meg tanulmányait. Valahogy csak megsegít az Isten...

— Igen, anya, — mondom csendesen és összetépem a püspöknek írott levelemet...

*

Elrejtöztem, mint a virágbimbóba zárt csend. A szegénység elfanyarította szájamat és a sok belső gyötrelemtől megváltósan sárga lettem. Tiszta becsülettel végeztem kötelességemet és — megnyugtatott, hogy társaim sem különbek nálamnál. Hitem szilárd, imádságom forró, meggyőződésemmé tántoríthatatlan, életem tiszta és vért tudnék ontani azért, amit egyházam hírdet. A jóság, nemesség növekszik bennem, tudom, hogy becsületes lesz a munkám. Lelkileg, szellemileg lelkiismeretesen készülök rá. Minden megismert igazság újabb gyönyörűséget okoz és habzsolom az emberiség, a kultúra kincseit, hogy majd másoknak is adhasak belőle. Nincs semmi különösebb szenvedélyem.

Igy emelkedem évről-évre az etikai magaslatok

felé és már természetesnek találok a szent környezetet. Néha a buzgóság majdnem extázissá fokozódik a lelkemben és ilyenkor himnuszokat szeretnék írni még a Mózes két kőtáblájára is. Ujjaim hegyén is csillagok fénylenek. Ilyenkor boldog vagyok és szomszédhozom a további békesség után... Csak, ha kissé őszintébben magamba nézek, látom, hogy valami egészen kis dolog hiányzik a tökéletességemből. Talán az a csöpp erő, amely a bogár szárnyát mozgatja, az a számba alig vehető belső melegség, ami leszárítja a galamb-verejtéket, egyetlen kis kegyelem-morzsa, ami még a vad liliumot is pártfogásába veszi.

Az esztendők telnek és mindent megtanulok, amit egy papnak tudnia kell. Tanárain elégedettek velem, az alsóbbévesek tisztelettel emlegetnek. Semmi sem veszélyezteti jövőmet. Az izgalmak nedves szárnyú denevérei elvonulnak fejem fölött. Megszoktam már a papnevelőben, itthon vagyok és már nem riasztanak meg a belső félelmek. Már nyugodtan nézem a mások háborgását, hogy mint ragasztják egyik könnyüket a másikhoz a tintásujjú, meleg fiúk. A föld évről-évre távolodik tőlünk. Alig sejtjük bajait, folyását, az emberek idegenek. A transcendens világ gyertyagyújtogatói vagyunk. Lassan-lassan egyesülünk Istennel és elénekeljük dalunkat az oltár előtt. Ez az „unio mystica” fenséges és a katolikum nagy nemzetköziségében anyanyelvünket is felcseréljük a halott latinnal. Nincs haza, nemzet, szülő, testvér, hitves, rang, király, vagy koldus, csak az egy üdvöztető Anyaszentegyház van. Élni nem tudunk, de átélünk mindent, szimbólumokban gondolkodunk és rajongunk Prohászka püspök diadalmas világnézetéért. A „Contemplatio Dei” mindenünk. Evangéliumunknak látjuk minden sorát és valóságos érzéki gyönyörrel tanuljuk meg nagy szerelemvallomását Istenhez és a gondolat szuggesztív valóságától lenyűgözve szavaljuk a rithmusokban szárnyaló szó-zenét:

„Uram! Istenem! Mindenem! Szemem szereti a

fényt; szereti, mert neki való, mert az ő eleme is rokon vele; szívem szereti az élet melegét, a piros meleg vért, mert a szív kis malmát ez a patak hajtja: én pedig szeretem az Istent, szemeim világát, szívem vigasztát, munkám erőforrását, kedélyem tavaszát, örömeim fakadását, megnyugvásom szikláját, életem célját s értem Assisi Szt. Ferencet, aki egész éjjel, mikor imádkozott, csak azt hajtogatta: én Istenem, én Mindenem! Kevés szó ez, de mindent mond, mert mialatt az ajka mondogta, azalatt szállt lelke ágról-ágra, mint a madár a fakadó bükkerdőben s egyet csiripelt, egyet énekelt, hogy amilyen szép ez mind, olyan szép az az Isten, akivel tele van, telistele a szíve; — majd megint repkedett, mint a méhecske, virágról-virágra s azt zümögte bele minden virágkehelybe: jaj be édes, be édes, csupa méz és illat; olyan édes és fölséges az én Istenem, kitől a virágok áradoznak ki, s ki minden virágszirmot s minden lepkeszárnyat külön rajzolt és színezett, s minden madárnak külön elgondolta s megkomponálta menyegzős dalát. Ezt érzi minden Istent szerető lélek, ki egy vele; érzi, hogy nagy, szép, édes; s főleg érzi s örül neki, hogy ez a nagy és fölséges Isten, aki kezdetől az övé volt, a végtelenségen át is mindig övé lesz, s aki oly jó, hogy mindent arra használ, hogy a szerető lélekben is egyre több legyen belőle, több szellem és élet, több fakadás, több öröm és ének...“

Éreztem, hogy így van. A szín és szeretetpazarlás nagy szavai, a kiválasztottaknak ez a dús frazeológiája szárnyaimat megnövesztette és alig vártam ilyenkor, hogy a kiváltságos papi rendbe bejuthassak, a nagy lelkek közé, kik így hisznek, gondolkodnak és éreznek. Szentül meg voltam győződve, hogy ők már túlrepültek a föld minden szennyén, tiszták, szűzek, érintetlenek és a lelkiség arany horizontját a mennyekig látják. Nagy Kiáltó leszek én is a világ kálváriahegyén és omlani fog szavam nyomán az ilyen Isten elébe a sárosarcú, meggyalázott, bűnös emberiség. Sorvasztóan édes volt ez a tudat, orcám behorpadt a ráhullott

égi fényességektől és a lelken kívül minden semmiségnek, szükséges rossznak tetszett. Csodálkoztam és nem hittem, hogy ilyen fenséges igazságok megismerése után emberek szenvedhetnek, éhezhetnek, boldogtalanok lehetnek. Jaj, ha ismernék a szenvedés gyönyörűségét, ahogy én ismerem, boldogtalanok lennének, ha nem szenvedhetnének... Világfölényes öntudat alakult ki bennem és a szent tanítások álmodója lettem. Megvetettem az anyagiasságon gondolkodókat és sajnáltam a profán tudósokat, írókat, művészeket; az egész tudatlan emberiséget, mely nem látja, hogy már nem a régi égbolt feszül fölöttünk... Milyen kicsinnyé zsugorodik minden laikus tudomány Platótól Marxig mind emellett. Most már büszkén, emelt fővel, sugárzó homlokkal mentem be a spirituálishoz és dagadó szívvel jelentettem:

— Megtaláltam a lelkemet, atyám, ismerem hivatásomat!

— Örülök neki, fiam, csak tovább munkálni! Omne esse, minden lenni, — biztatott a spirituális.

A napok, hónapok repültek észrevétlenül. A finom lelki megszállás kitartott, a Mózes tüskebokra lobogva égett lelkemben és csak akkor roskadt össze, mikor egy szép nyári napon a püspök elnöklésével összeült a „scrutinium“, a titkos tanács, hogy felszentelésünkről döntsön.

Nem mertük egymástól kérdezni sem, hogy vajjon mit határozott a titkos tanács. Lábujjhegyen rettenünk tova a spirituális ajtaja előtt. Neki kell közölnie, ha valakit méltatlannak ítélték és csendben más pályára tanácsoltak. Sokáig tart a feszültség és bizonytalanság, míg végre megtudjuk, hogy négy nap múlva mindannyiunkat felszentelnek. A valóság olyan súlyos, hogy beledidergünk. Önmagamnak titokban megvalóslom, hogy reménykedtem, hátha mégsem kell oltár elé állanom. Igyekeztem áltatni magamat. Hiába kerestem az okot, ami visszahúz a világba, hiába vizsgáltam, semmit sem találtam magamban, ami eltiltana a szent-

ségtől, mit sajnálnék otthagyni; csak féltem, idegenkedtem.

Ingadozásra azonban nem volt idő. Társainktól elkülönítettek és megkezdődött az utolsó lelki gyakorlat, a nagy exercitium, a háromnapos küzdelem lelkünk angyalával. Belesorvadtunk a gyötrelmes harcba és szerettünk volna fáradtan örökre elaludni a halálosan néma csendben. Csak az utolsó napon nyújtott bátorítást a páter, de már annyira aléltak voltunk, hogy szemünk sem birt felcsillanni tőle.

— Legyen, ahogy rendeltetett, — sóhajtottam és szédülve mentem szembe sorsommal.

N E G Y E D I K F E J E Z E T

Már hajnalban felriadtunk a felszentelés napján. A dormitórium kékhomályos ablakából néztem, hogyan tör át a derengés a tépett felhőkön. Nagykésőre zúgni kezd a fák teteje, s a Maros völgyének virágain feltetszik a nap könnye. Az erdők vadjai emlőt nyújtanak kicsinyeiknek, a patatok újra mosni kezdik a sziklák lábát, az ég madarai elfújják himnuszait és a virágba öltöztetett természet üde, tiszta harmóniája elborítja a földet.

Csak mi vagyunk hajszoltak, nyugtalanok és rettegünk a reánk váró misztérium felelősségétől. Tudjuk, hogy másfél óra múlva visszavonhatatlanul lelkünkbe vésődik az eltörülhetetlen papi-jegy és örökre meghalunk a világra nézve; de bensőnk tiltakozik és nem akarjuk hinni.

Magunkonkívül, félig kábulatban vonultunk fel a vén kathedrálisba, melyet zsúfolásig megtöltött a kíváncsi közönség. Minden épkezláb pap ott zsi bong és a templomhajó hosszában fehér és arany ornátusokban várja a püspököt. Az oltár már fényben úszik, tömjén, olaj és más keleti illatok töltik be a gyönyörű dómot. Az orgonán felzendül az „Ecce sacer dos magnus“. Egyszerre lila fény vetődik rá a papok alkotta fehér és arany falra: — Íme a püspök, a nagy Sacerdos, ki annakidején tetszett az Istennek. Apród-szerű, kistermetű pap emeli utána kétméteres nehéz selyem uszályát, amint fehér, szikrázó, gyűrűs kezével szüntelen keresztekkel megáld mindenkit. A kórus viharzik, a térdek megtörnek, a tömeg feje alázattal hajlik... A szentélyben rajzanak a papok, de mi csak

az arany, lila, vörös, fehér, ezüst színesőt látjuk, szívünk az izgalomtól fájón lüktet, minden csak bizonytalanul ködlik előttünk, alig vagyunk öntudatunknál...

De a püspök közeledik, vörös kapuciummal a fején, aranykankalékos pásztorbottal, diadémcsattos seelyem cipellőben, száz pap szárnyán, öt világrész méltóságával.

Mindennel tisztában vagyunk. A püspök minden mozdulatát előre tudjuk... Most fényes cerimóniával felöltöztetik és dús asszisztenciával az oltárhoz vonul, megkezdí a misét és közvetlenül a szentlecke előtt kezdődik az ordinatio... Valami vígasztal belül, hogy ma még csak a szubdiakonátust kapjuk meg, a három magasabb rend elsejét, de nyomban tudom, hogy ezentúl már nincs visszalépés. Eszembe jut, hogy már Szent Cyprian említí leveleiben az alszerpapságot, az elvirai, laodiceai, karthagói zsinatok és az apostoli konstitúciók határoztak felette, II. Orbán pápa óta a magasabb rendekhez számítják, amíg III. Incze definitive oda is emelte... Bár ne tette volna! — jön az önkéntelen gondolat... Mit gyötröd magad, lépj vissza! — sugja a józan ész, de ijedten űzőm el a tanácsot, nem is merek rágondolni. Minden hiába. Áltatom magam gyáván és szeretném elhitetni magammal, hogy akaratosztottan állók itten hófehér albában, balkaromon hordván a tunicellát, jobbomban karcsú, égő gyertyát... Erőszakkal tartom vissza forró szempilláim mögött meggyült könnyeimet.

Szinte gépiesen állók fel a sorba és félek, hogy az orgona megszűnt, hátunk megett ezer szem ránk mered... A szertartást vezető nagyprépost kigöngyöli a pergamentumot és nevünket belekiáltja a templom csendjébe:

Antal Joannes...

Barabás Martinus...

Boga Stephanus...

Finta Antonius...

Mindenki beteg, félig fogyott, fakó hangon feleli:

— Adsum! Jelen vagyok!

Állunk annak jeléül, hogy még szabadok vagyunk. Most a püspök emlékeztet, hogy lépésünk visszavonhatatlan és egész életünkre elhatározóan dönt.

„Ismét és ismét gondoljátok meg jól, minő méltóságot kívántok önként. A tökéletes odaadás áldozata vagytok...”

Borzasztóan világos a püspök minden szava és teljes jelentőségében felfogom, de csak egyetlen szót tudok ismételni magamban görcsösen:

— Istenem! Istenem! Mit tegyek?... Mit tegyek?...

A főcerimonárius int és ekkor mind arcra borulunk a püspök lábai előtt. A papság rákezd a mindenszentek litániáját. Fölséges pillanat. A nép a hátsó padokra állva figyel... Arcunk fakó, mint a halott Jézus lába nyoma. A fekvő testekre hull a gyertyák korma, felettünk Isten trónol és repdeső szívünk utolsó izgalmaiban veri a templom köveit...

— Nem! Nem! — kiált valami bennem és mintha halálos veszedelemben volnék, eszembe jut, hogy amíg a mindenszentek litániája tart, még mindig vissza lehet lépni... Volt eset rá, hogy a fekvő, félholt testek közül valaki felemelkedett és szó nélkül kiment a templomból... Hátha én is megtenném?... Érzem, hogy nincs se lelki, se testi erőm hozzá. Pillanatig titokban figyelem, hátha valamelyik társam felemelkedik és megoldja a feszültséget... Ők azonban halottként, mozdulatlanul fekszenek... Erre más segítséget keresek... Régebben felszólították a híveket, hogy emeljenek vádat a méltatlan jelölt ellen. Hátha most is valaki a templomi népből, vagy a papok közül, bárhonnan előlép és tiltakozik az én felszentelésem ellen? Kívánom is halálosan, de rettegek is tőle. Ekkor eszembe jut, hogy erre csak holnap kerülhetne a sor a diakonátus felvételénél és akkor késő!... Tovább fekszünk egymás mellett mind a tizenegyen, mint tizenegy sírdomb... A litániának vége van... Villámlásként járja át agyamat a gondolat: Most a püspök felemelkedik

mitrával, pásztorbottal... Amíg ez megtörténik, még elmehetek, visszaléphetek, de... könnyeimet kell letörölnöm és szándékosan ezzel riasztom el a lehetőséget magamtól. Lassan és sokszor érintem meg szememet, hogy a végső pillanatokból kifogyjak... Szinte megkönnyebbülök, mikor a püspök finom, különös ízű latin énekét hallom:

„Ut hos electos benedicere... benedicere et sanctificare... benedicere sanctificare et consecrare digneris“. Hogy ezen választottakat megáldani... megáldani, megszentelni és felszentelni méltóztassál.

A kórus rádörgi...

— Te rogamus audi nos! — Kérünk Téged, hallgass meg minket!

Vége!...

Elvették a világot tőlünk. Félkörben a püspök elé térdelünk és fásultan hallgatjuk meg, hogy a szubdiakónus kötelessége az oltári szolgálatra a vizet előkészíteni, a diakónusnak szolgálni, az oltárterítőt és korporáliákat lemosni, kelyhet és paténát előkészíteni...

A püspök most a paténával lefödött üres aranykelyhet nyújtja oda. Két ujjunkkal egyszerre érintjük meg és szomorúan hallgatjuk a figyelmeztetést:

— Lássátok, kinek szolgálatára adatik át nektek... azért intelek benneteket...

Majd a kézmosó ezüstitálát és lenkendőt érintjük meg. Végül a szent lecke könyvét vesszük át és megkapjuk sajtószerű öltözetünket, Krisztus ékszereit, a teljes lemondást és élethossziglan szánt testi, lelki szüzesség súlyos, de gyönyörűségei ígáját...

*

A szép kék reverendát megcsókoltuk és felvettük a feketét.

A kékben testvére voltam az égnek és a virágoknak, a tengernek és szelid emberi szemeknek. Az öröm és ifjúság színe volt rajtam, amelyet a nép is

Mária gyászának nevez... A feketétől félek... hiszen nincsen fekete virág, fekete öröm, fekete kacagás, semmi sem fekete, mi az életet és boldogságot adja. Az élet árnyéka csak ez a szín, a szív és halál, szenvedés és tragédiák örök ruhája... Égette a testemet és lelkem szemfedőjeként hurcoltam. Az alsóbbévesek tisztelettel tekintettek ránk és félve kérdezték meg:

— Ugy-e boldog, tisztelendő úr?

— Boldog vagyok — feleltem és ez volt az első elbotlás a fekete reverendában...

Háborgó lelkiismerettel siettem kis kápolnánkba és egész délután kértem a bocsánatot a jó Istentől. Előljáróim és társaim az életszentség és isteni kegyelem különös kiválasztottjának hittek miatta és megvitték a híret a püspöknek is, aki atyai jóakarattal arra gondolt, hogy kinevezésemnél különös figyelemmel lesz önkéntelenül megnyilatkozó bennső kiválóságomra. Így szülte egyik bűn a másikat, egyik fekete féreg a másikat...

Éjszaka megnyugodtam. Az égi és világi élet nagy szakadékan átkeltem. A töprengés, ingadozás megszűnt és a becsület határozottsága indított el az új úton.

— Pap lettem, állom...

A lélek viharzása lezajlott.

Másnap már emelt fővel állottam a püspök előtt, hogy megkapjam a második fokozatot, a diakonátust; bal karomon a dalmatikát, kezemben a stólát tartva. Mégis megremegtem, mikor a püspök fejemre tette kezét, hogy átvegyem az erőt ellenállani az ördögnek és kísértéseinek és legyek a püspök füle, szeme, szája, szíve és lelke...

A harmadik napon léptünk fel a sacerdotium világfölköti arany lépcsőjére. A gyönyörű szertartás valósága újból megrázott. Izgalmunktól az égő gyertya is nyugtalanul repesett kezünkben. Harmadszor mondotuk meg nevünket és térdeltünk a püspök elé. Az öntudat megdöbbentő világossággal égett. Percek múlva emberhez nem méltó isteni hatalomnak leszünk része-

seivé. Elborzadt a lélek a gondolat szédületes nagyságától: Bűnököt bocsátani, egyszerű kenyeret és bort Istenné változtatni... Lábunk a rémülettől földbegyökerezett, a lelkiismeret felsikoltott: — Mit akartok ti itt huszonkét-huszonnégyéves gyermekek?...

S a szentség kiadásának súlyos aktusa a néma kézrátétellel megkezdődött. Előbb a püspök puha jobb tenyerét éreztem, majd a jelenlevő papok terjesztették ki fölöttünk karjaikat. Megtörve hallgattam a főpap imáját, ki a Szentlélek áldását és a papi kegyelem erejét esdette ránk, legbensőnkben megújította az életszentséget, hogy mindig csak a tökéletes igazság világítson nekünk... Éreztem, hogy elviselhetetlen a teher, amikor a papi méltóság legfőbb szimbólumát, a stólát mellemen keresztbe tette...

Most maga a püspök is térdre hullott az oltár előtt és minden zúgot bezengő hangon intonálta:

„Veni creator Spiritus!...” Jöjjön el a teremtfő Lélek, áradjon ki, tisztítsa meg és megtermékenyítsen... Mindenki könyörgött, énekelte, mondta, gondolta, sirta, félig önkívületben...

Hirtelen csodálatos fűszeres, sohasem érzett finom illat töltötte be a templomot. Felnitották a szent olajak edényét és a püspök a döbbenetes figyelem mellett megkente két ujjunkat és utána mementóvonalas tenyerünket, hogy Isten is konszekrálja, megszentelje... A felavatott kezekre keresztet jelölt, hogy amiket megáldunk velük, áldottak legyenek és valamiket megszentelünk, megszenteltessenek...

Kételkedtem, hogy ezek az én kezeim; amíg egymásra hajtotta a püspök, mintha nyitott könyvet csukna be és egyik pap fehér gyolccsal letörölte a ragyogó olajat róluk...

A felséges dráma azonban új fordulathoz érkezett. A püspök borral és vízzel töltött kelyhet nyújtott felénk és felszentelt ujjaink közé a paténát zárva megérintettük, hogy megkapjuk az isteni hatalom másik nagy erejét: ostyát és bort Krisztus testévé s vérévé

változtatni, a világtörténelem legnagyobb áldozatát vérontás nélkül élőkért és holtakért bemutatni...

Tovább együtt folytattuk a misét a püspökkel, míg újból fejünkre tette kezét:

„Vedd a Szentlelket! Akinek megbo csátod bűneit, meg lesznek bocsátva, aki nek megtartod, meg lesznek tartva...”

A bírói hatalommal teljessé vált minden, mit Isten embernek a magából adhatott.

A majdnem elviselhetetlenül súlyos szentség után csak enyhülés volt az engedelmességi fogadalom és az arcunkra kapott főpásztori csók.

Halálosan fáradtak voltunk, mire elhangzott fölöt tünk a befejező gyönyörű áldás:

„Szálljon le rátok az Isten áldása, Atyái, Fiúi és Szentléleké, hogy áldot tak legyetek a papi rendben...”

Érzem, hogy többet nem bírok el. Állok, vagy megyek, nézek, vagy hallgatok, bármit cselekszem, már nem én vagyok. A szenteltvizes edény tükreéből más arc tekint vissza. Magamban kimondom a nevemet, de idegenül hangzik. Az ősi katedrális ajtajában pil lanatra megállok.

Dél van. A nap az égbe mélyed, a természet el komorodik, a föld saját árnyékába rejti orcáját és a finom szédülésben érzem, hogy fájdalmak és boldogság megcsókolják egymást a lelkemben...

Ö T Ö D I K F E J E Z E T

A felszentelési ebédet a püspök adta. Derűsen és jóságosan nézte égbetartott orrú társaimat. Az asztalfőn trónolt, pirosgombos, drága reverendában, mint a túlvilág diplomátája és kedélyesen mulatott a nagyprépost megjegyzésén, aki a zavarában helyét elfoglaló papocskát így küldötte pár székkel lennebb:

— Várjon fiam a helyemre legalább addig, amíg meghalok. Ilyen haladást még nem láttam a hierarchiában. Nincs félórája, hogy felszentelték, s már egyenesen nagyprépost akar lenni.

Nevetve helyezkedtünk el. Az inasok körülhordozták a tálakat és bizalmasan megsúgták, hogy ne szégyeljünk sokat venni az ételekből. A nagy fény, előkelőség, a sok ezüst, pompa, szín elfogódottá tett és volt, aki zavarában megitta a gyümölcsmosó vizet. Nehéz rózsamáli bor gyöngyözött a poharakban, de nem mertünk hozzányúlni, nehogy rossz hajlamokat tételezzен fel bennünk a püspök. Félszegek, idétlenek voltunk valamennyien. Kis székely falukból került ki a legtöbb, hol ma is azt hiszik, hogy Jézus is földmives, s tele van az élet bajjal, mint a misekönyv piros betűvel. Egyik-másiknak úgy ragyogott a szeme a reáerőltetett buzgóságtól, mintha tekintetével fel akarná gyújtani a bűnös világot. Titokban arra gondoltak, hogy városba kerülnek érte káplánnak Kolozsvárra, Marosvásárhelyre vagy Brassóba. Egyikünk tudta is, hogy a püspök a kiváltságos dispoziciókat már ebéd után kiosztja.

A püspök a hozzá közelülőltől első miséje után érdeklődött.

— Hol tartod a primiciádat fiam?

Alázatos ravaszsággal felelt a fiú.

— Itt tartom, kegyelmes atyám, a kedves nővérek templomában. Zomora méltóságos úr volt kegyes a manufactorságot vállalni.

A püspök és a kanonok is megértette a furfangot. A főpásztor kedvenc kanonokját kérte fel segédkezésre, akinek, — ha van becsület benne — gondja lesz rá a ki-nevezésnél és nem küldi Csicsóba, ahol minden reggel neki kellene a csordába kihajtani a plébános malacait.

— És a tied, Josephus Hargithay? — fordult most hozzám a püspök.

— Az édesanyám kicsi falujában. Teljes csendben tartjuk, szegényesen, de hiszem, hogy bennsőségesen...

A jelzőket kár volt mondanom. Restelltem is, de az édesanyám levelére gondoltam, aki azt írta, hogy a költségekre már fel is vett a takarékból néhány forint kölcsönt; de ne búsuljak azért, mert az Isten ki-rendeli; hiszen az ő szent céljaira történt. Nem is fogja engedni, hogy én fizessem ki, akármilyen kitűnő, pénzes állásba is jussak, mert ez az én hozományom, a primicia pedig az esküvőm és ha csonkig kell is érte dolgoznia a két kezét, úgy is ő akarja kikeresni... Pillanatig meghatva rá kellett gondolnom az édesanyámra, ki boldogságában mától kezdve anyatársának fogja szólítani a Boldogságos Szűz Máriát.

Mintha a püspök is megértett volna bensőmből valamit, mélyen elgondolkozott és társaim irigykedve néztek, hogy milyen jól bebiztosítottam szavaimmal és kenetességemmel a jövőmet. Csak most láttam, hogy meg sem száradt a felszentelés olaja ujjainkon és már a konc után nyulunk, az állásért, elismerésért, megkülönböztetésért; lelkiileg egymás torkának ugrunk. A régi papi szójáték megismétlődött: — „Lélek, lélek, de mi-ből élek!“ — Mindenki igyekezett valamivel magára terelni a főpásztor figyelmét. A jóhumorú, szókimondó nagyprépost mindenkire tett valami csípős megjegyzést s végül gúnyosan szólott oda a püspöknek:

— Két hónapig minden vasárnap lesz olyan füstölés a templomokban, hogy a szentek nem fogják győzni tüsszentéssel.

A buzgóbbak finoman felháborodott ábrázatot vág-tak a szenteknek kissé tiszteletlen emlegetéséhez, de a prépost tüstént rájuk csapott.

— Ne menjetez haza édes öcséim ilyen külsőleg tökéletesen, mert szegény apátok nem mer bocskort húzni, hogy már pap fia van, aki minden reggel a felhőkre ül ki bréviáriumozni.

Jól esett, hogy megmondotta. Eltalálta a színigazat. A püspök igyekezett a vasfejű öreg papot eltéríteni a nem nekünk való témától, de ő nem hagyta magát.

— Úgy is van, kegyelmes Uram. Az én időmben is így volt. Mikor a felszentelésnél a püspök lábainál feküdtünk és a szentség lényegét kitevő szavak elhangzottak, az Istenben boldogult Barnabás pap azt súgta a melléte fekvőnek: „Habemus panem“ — Megvan a kenyérünk...; de ő legalább őszinte volt... Most csak a papnevelés formája más, a lényeg ugyanaz...

A püspök is jónak látta az anekdótán kacagni és mi szerényen segítettünk neki, de mindenki örült, mikor vége volt az ebédnek.

A pipázóban az inas cigarettákat, szivarokat szolgáltat fel, ami négy esztendeig meg volt tiltva.

— Mától fogva dohányozhattok, — kínálta a püspök, — de ne szokjátok meg. Árt a szervezetnek, nem is illik egy paphoz, különösen uccán. Látjátok, a ti püspökatyátok sem él vele.

Feszengtünk, szorongtunk az antik székeken és vártuk a meglepetést, a kinevezéseket. Ez azonban elmaradt. Csak a komoly főpásztori intelmet kaptuk meg, hogy dolgozzunk az „Úr szőlőjében“ az egyház javára és a lelkek üdvére.

Bortól kipirult arccal, fellengzős öntudattal, büszkén távoztunk és magunkban lenéztünk minden korábban született papot.

— Nincs igaza, kérlek, a nagyprépostnak — kritizálta az egyik.

— Nem leszünk afféle falusi paraszt-papok — vélte a másik...

— Meglátjátok, hogy a püspök becsap a kinevezésnél, mint a szél a templomajtót — szemtelenkedett az osztály humoristája.

Aki nem szólt, arra gondolt, hogy bizalmasan ne jelentse-e fel, milyen véleményekkel mondtunk búcsut a papneveldének.

*

Végre megérkeztem.

A plébános hintót küldött elem az állomásra. A híres két szép lova volt befogva. Az ismerős székely kocsis bizalmasan üdvözölt.

— Netenél! A temérdek-tüzit! Kit látnak szemeim? — Az én Istenem... kicsi tisztelendúr!... Azonban egy kicsit meghúzta az olaj. Sok bőjtöt lehetek Fejérváron... Csakhogy már szerencsésen végezhettem, a testyit mű es hejrehozzuk. Mű-e? Mű hejre osztán!

Örömében szóhoz sem engedett jutni. Mint egy gyermeket, úgy tett fel a kocsira.

— Ezt a csergét facsarja a lába köri, s jól csombojodjék belé!

— Nyár van, Álózi...

— Azétt méges hűvös az ájer Csíkban... Na büdösök! — indította a lovakat.

— Vártak-e nagyon, Álózi? — szakítottam meg a lovakra fordított figyelmét. Jól esett volna hallani, hogy ragaszkodik hozzám a falú népe.

— Reaértünk ettől a sok esőtől — hűtött le Álózi. — Nem kell a szénáért hátramenni a havasba, mind béhordta a faluba a víz. Ami az ajba volt, arra kiöntött a Fisák vize.

— Van-e valami újság a faluban?

— Hát e magának nem elég újság?... Ámbár a falunak újság, hogy hazajött, de nekem az sem, mert én má láttam. Fel es ződágaszták a tisztelettyire az utat. Mondottam es a feleségemnek, hogy no Jozéfa,

az új pap zódagat ehetik eleget, de kenyeret keveset az idén.

— Nem sokat eszem én a maguk kenyerét, — sértődtem meg. — Pár hónapon belül a püspök kinevez valami jobb helyre.

— Bár minket es kinevezne valahová. Legalább erre az inséges esztendőre.

— Olyan nagy a szegénység?

— Ingbe-gagyába járhatunk a télén, mert a sok eső miánn a juhok es megmétélyesedtek, s a fél sereg elhullott.

— Hát a fa? Az erdők?

— Lopott fával még csak Koncsag Ignác tudott tanítót csinálni a fiából.

— De legalább krumpli lesz. Csíkban mindig híres pityóka termett.

— Meg es tanólunk tőle tótul — pökött a lovakra Álózi, s elkeseredésében meghajszolta őket. — Hogy a farkasok a beleiteket!...

Röpültünk. A havasok fenyőillatú köde csapódott arcomba. A gyér zabok erőtlenül fáztak az út mellett, távolabb a magasságokba torlódó fenyőóriások üde-zöld feje fölött felhők rohantak tova.

— Drága székel földem! — érzékenyedtem el.

— Má veres az orra, — kacagott rajtam a hátrasandító Álózi; de hallatlanná tettem és sötét komolysággal igyekeztem tekintélyt tartani. Erre aztán hátat fordított egyideig és magában morfondírozott.

— Mit beszél maga ott elől? — szigorkodtam.

— A bréviáriumot mondom — röhögött a saját ötletén.

— Hallja, azzal ne gúnyolódják, mert lelegyintem a bakról!

— Hálá az Istennek, hogy eccer már a régi hangját hallok lelkem tisztelendúr! Azt hittem, hogy már egészen kiölték magából az életet, vagy igen nagy urat csináltak a kicsi papunkból!

— Mi nem tetszik rajtam? — enyhültem meg.

— Nekem a kék gúnyában jobban tetszett, mint a feketében. Mikor a gőzösről leszállott, egyszeribe észrevettem, hogy nem a régi. Olyan volt a képe, mintha Pilátusnál járt volna vacsorán. — No, kacagni a papok nem tanították meg, — gondoltam magamban eleinte, de mikor a nyomoruságunkat elésoroltam, s arra es úg beszélt, mintha idegen földről való vóna, mindjárt tudtam, hogy a mi régi papunknak vége... Vihe-tem már haza magát... Vége... Az a...

— Igaza van... Bocsásson meg, Álózi. Nem szabad nekem így hazajönni.

— Azétt harag nincs — és meleg, szerető fény csillant meg a székel szemében.

— Kimerült, fáradt vagyok, testvér...

— Ammá más, — nyugodott meg a székel.

A szürke fehérségbe vesző horizont pereméről már ide látszottak a falú faházai a hegyek aljából, oda-ragasztva a Kárpátok sziklamellére, különös keleti formákban, mintha Attila húnjai építették volna. Fenyők zöld zászlója lengett fölöttük. A fűszálak esőcseppek alatt görnyedeztek, a föld barna és ázott volt, mintha új emberteremtésre készítette volna elő az Isten. Ezekből a sziklákból puhított, ebből a sárból markolt fel engem is. Szinte átéltem saját megteremtésemet. Ebből a völgyből áramló friss szél szította fel az élet szikráját bennem, hogy ki ne aludjék. A talpamon át ennek a földnek erői költöztek belém. Amit csak köröskörül látok, mindennek volt valami része a megteremtésben akár alulról jött, akár felülről, napfény, eső, illat, felhő, köd képében. Az anyám és számlálatlan elődeim testén át érzem velük a közösséget, a végtelen magasságokba vezető tekintet sejtéses álmaitól kezdve az elharapott fű fanyar ízéig... És amire készülök, az oltár előtt csak a második primiciám. Az első ez, aminek niisztériumát végig érzem attól a pillanattól kezdve, hogy az első székel virágot megpillantottam...

— Álljon meg, Álózi, hogy szakítsam is le!

Percek alatt bennsőleg kicserélődöm. Ezeket az

embereket most látom először, de mintha időtlen idők óta ismerném. Mind testvéreim. Ha nem akarom is, szeretnem kell őket... A sötétségbe vesző havasok erdői fölött villámlik... Ni, a mi villámunk, a mi dörgésünk, a mi kutyánk, a mi madarunk, a mi fáink, a régi felhőnk, drága vén napunk, minden a mienk... Mintha forgószelek kavarnák bennem a szívet, olyan nyugtalan és különösen boldog.

— Mindjárt, mindjárt megyek, Álózi! Csak előbb...

Csak előbb el kell mondanom első misémet mindennek, ami körülöttem, fölöttem és alattam van... Csak előbb meg kell áldoznom magamat értük, hiszen én csak értük lettem pap, Álózi, nem a püspökök egyházáért, a fényes dómokért, Róma világhatalmáért, hanem azért a kicsi fecskefészekért, mit egy jóformán nevesincs, kis, testvértelen nép ide ragasztott Kelet kapujára. Azért a dalért, amit az a hegyoldalban dolgozó leány énekel, a mindenfelől rámbámuló életekért, a rongyokért, melyeket ezek a szegények viselnek, azért a füstért, ami ott az erdőben a sovány vacsora hírére megviszi az Öregistennek. A lehulló falevéleért, amely azért esik le, hogy esztendőre búzaszem, vagy egy tejcsöpp legyen értünk belőle...

— Mindjárt, Álózi!...

...de előbb meg kell tanulnom új theológiámat: a szegények, egyszerű, bűnös, megvert, árva székelyek theológiáját, az ő életüket, melynek egyik orcája angyal, másik orcája ördög...

— Mehetünk, Álózi...

Mehetünk nyugodtan, mert az én útamnak vége úgy sem leszen. Sok kocsi elporlik alattam, de én addig meg nem állhatok, míg az én testem is valamivel magasabbra nem emeli ezt a földet.

Mehetünk, Álózi. Az én primiciám megtörtént...

*

Nagy harangzúgással, fergeteges énekszóval vezettek a templomba. Elöl-hátul hullámozott a nép, közből

fehér, arany sziget, a papok serege vett körül. Az izgalomtól reszketett mellemen a díszes ornátusra tűzött szép virágcsokor. Képtelen voltam gondolkodni, ködbe törtek szemeim és nem tudom, hogyan érkeztem meg az oltárhoz. Az öreg, ráncos főesperes dajkált, a papok buzgólkodtak, s mikor kifordultam az első „Dominus vobiscum“-ra, csak azt láttam, hogy négy fiúcska térdel égő piros ministráns ruhában, mintha négy piros eper nőtt volna az oltárlépcsőn...

Fásultan dadogtam a mise igéit és titokban arra gondoltam, hogy vajjon még ott vannak az eper-fiúk, vagy elmentek játszani. Az első padban édesanyám sírt és a jó falusi nénikék félhangosan áldázkodtak:

— Óh, be boldog vagy, édesanya!...

A vendég-kántor kitett magáért. A siket, nagyothalló öregebbek félig a padból felemelkedve ellenzőt csináltak a kezükből a fülükhöz, hogy hallják az énekemet.

— Jó kiadása van, — ismerték el, s nyugodtan visszaereszkedtek, mintha azt mondanák, hogy megérem a nyolc ökör árát, amibe a tanítatásom belekerülhetett. A szónokot megkritizálták: — Milyen igazán mondja — és énekeltek olyan buzgón, hogy hangjukkal fújtak le az oltárról. Szorongásom nem múlt el és olyan hosszan tartott a mise, hogy a virágcsokor meghervadt a mellemen. Végre az áldásosztáshoz jutottunk. Mormoltam az imát, a nép felkent tenyeremet csókolgatta szakadatlan. Két pap az olcsó, Bécsből rendelt emlékképeket osztogatta, az apró Szent Antal szobrocskákat.

— Milyen szép szentbálványkák! — csodálkoztak rajtuk. A szentképecskék hátáról pedig hangosan, akadozva sillabizálták:

„Első szent misém emlékére.

Hargithay József“

Mennyi lélek, mennyi jószág áradt egyszerű lelkükből méltatlan fejemre. Szerettem volna föld alá sü-

lyedni. Nem éreztem az emelkedettség lendületét, karjaim fáradtak voltak, testem ólmos, agyam kábult és örültem, hogy végre vége volt a szertartásnak.

— Hát ez az? — tört ki önkéntelen belőlem, mikor egy pillanatra magamra maradtam.

A nép hazaoszlott, a vendégek az iskolába siettek, mert ott volt megterítve a másik asztal. A kacagás, jókedv felharsant. A tányérok csengtek, a bor kicsordult, a papi övek feszültek, felolvasták a püspök keletes levelét, a gratuláló sürgönyöket. Utána órákig folyt a tószt, tréfák sziporkáztak, az urak mulattak, a nők kisírt szeme újból visszakapta régi fényét, a kisasszonyok kacéran mustráltak az asztalfőn és „Jóská“-nak szólítottak. Az órák teltek. Délután a legvékonyabb káplánkával három vénasszony részére elmondattak egy fáradt vecsernyét, de senki más nem mozdult, míg meg nem ettük, ittuk az anyám kölcsönvett húsz forintját.

Már sötétedett, mikor a vendégek tántorgó kocsi-kerekekkel elhajtattak.

A kert mélyébe szöktem megpihenni. Esteledett. A házak zsibbadt fővel merengtek. Az emberek a szép napot is felrőtták a gerendára a sok szomorú mellé. Új életet kért enni a halhatatlan nyomor. A fák irtózva néztek rám. Állottam és tűnődtem alattuk, míg rámborult az éjszaka és egyformán sötét lett fenn, alatt és bennem...

H A T O D I K F E J E Z E T

Reggelre híre-pora sem látszott a falun a nevezetes primiciának. A nép már hajnalban széncsinálni takarodott, s csak néhány inges gyermek verekedett a napfényen, mikor a templomba siettem.

— Elvette a bálvánkámot — ordított torkaszakadtából egy kislány.

— Miért sírsz, kicsikém? — símogattam meg.

Az apró had körülvett.

— A kicsi szógabiró vót — árulkodtak és elém-tolták a fiúcskát. A gyermek remegve adta át tegnapi misém összerücskölt, piszkos, tépett emlék-képét. Bele-sápadtam. Hát csak ennyire becsülik meg? Az a kép én vagyok. Hát ilyen hamar sárba dobtak. Hiába tudtam, hogy nem szabad így megítélnem a gyermeket.

— Nézd, mi történt... — panaszkodtam a papnak, aki csak csóválta a fejét.

— Nem a gyermek a hibás...

— Hanem a szülők...

— Azok sem, hanem a nagy szolgabiró, aki egyik vadászon itthagya azt a fiút.

Másnap új tapasztalat döbrentett meg. Valaki kifutott a házból és füstös öklét vadul az égbe rázva, olyan káromkodást tajtékzott a Teremtő felé, hogy szakadt le tőle a mennybolt.

— Jövő vasárnap prédikálj ellene — tanácsolta az öreg pap.

Az se tetszett, hogy esténként a lányok az apró, szőrös lovak hátán kétfelé vetették lábukat és meztelen combokkal lovagoltak hátra a havasba „hálni”.

— Most még nem veszedelmes — vélte az öreg,

— csak ősszel, mikor dőlni kezd bé a falúba a fenyő-
illat, az erdők bujasága, s átforrósodik tőle férfi, asszony
teste. Nehéz vágyak ülik meg a falút, s még a félholt
is szeretni akar. Akkor, — nem mondom, — úgy hull
az ember erkölcsileg, mint a falevél. Résen kell lenni.
Most? Nem nagy a baj.

Azt hiszem, magában mulatott felháborodásaimon.
Ha találkoztunk, már messziről kérdezte:

— Hát ma mi történt?

Újságom bőven akadt. Ma ellopták a Csedő Gábor
négy juhát, tegnap megbicskáztak egy legényt, a har-
madik a kocsmában elitta az ökre árát, Botár Dénes
megkényszerített egy nőt az erdőn négygyermekes apa
létére... Kell-e több?

— Helyrehozzuk őket, — vígasztalt a pap. —
Kicsi dolgok.

— Kicsi dolgok? — hökkentem meg. — Ezek
neked kicsiségek? Nem ártana, ha szorosabbra fognád
a hiveidet. Van itt bőven mit gyomlálni egy buzgó
papnak.

— Gyomlálgassad, édes fiam. Te fiatal vagy, tudós
teológus, a „fervor Dei“ lobog benned. Én afféle egy-
szerű, vén falusi pap vagyok. Jól is tennéd, ha rendbe-
hoznád a hiveimet.

— Bizd csak reám! — fogadkoztam öntelten és
magamban lenéztem a vén embert, aki hibásan misé-
zett, pipából és kepeből volt összetéve, minden évben
egyszer megjósolta saját halálát, megírta sírversét, de
szerencsésen mindig túl is élte, derűs tréfákat csinált a
püspökkel, központtal, nehogy piros cingulumot kap-
jon. Nem is léptették elő harminc esztendő alatt, de a
nép annál jobban szerette.

— Igazi jó ember a mi öreg papunk, akár templomi
gúnyában, akár anélkül — dicsérték.

A pap meg engem bámult, a tehetségemet és biz-
tatott, hogy ne legyek tekintettel reá, pásztoráljam a
népét, ahogy jónak látom. Nem vettem észre a szemei-
ben a ravaszságot, mikor biztatott.

— Kezdjük mindjárt Botár Dénesen, fiam. Most itthon kapjuk. Jere, menjünk hozzá. Kíváncsi vagyok, hogy mire végzed vele.

— Menjünk — mondottam elszántan, — bár szerintem az ilyen dolgot a gyontatószékben kellene elintézni.

— Botár Dénes csak tova húsvét táján szokott gyónni, s addig az egészset elfeledi.

— Szép állapotok — gondoltam, de nem szóltam.

— Hazaszabadultál, János — szólított meg az öreg egy legényt, ki egy köteg villa-gereblyével a hátán, a mezőre tartott.

— Eleresztettek, — dűnnyögte a legény.

— Van-e már szeretőd?

— Anna biza férjhez ment, míg odavótam, de már kinéztem magamnak Bokor Ágnist.

— Igyekezzél vele, fiam...

A szemem villámlott.

— Hogy lehet, kérlek, egy börtönviselt legényt így biztatni — méltatlankodtam.

— Ártatlan jó fiú ez, — vigasztalt álnokul a vén pap.

— De a börtön!...

— Az is megtörténik, sajnos, de ő nem a tömlöcből, hanem a katonaságtól jött haza.

Lenyeltem és mentünk tovább. Az öregnek mindekihez volt egy jó szava.

— Itt volnánk — taszított be egy furfangos, fazáros kapút. — Hol vagy Dénes?

Botár Dénes az „odor“-ból szökött le. Éppen szerket ürítettek. Ingéről, fejről lepallotta a szénaszálat, füveket. Illatos volt az egész férfi tőle.

— Gyere, gyere! — A káplánomnak panasa van ellened.

Jó negyvenes, érett, pompás férfi volt Botár Dénes. Arca a munkától még tüzes, izmainak még nem volt ideje a testén megpihenni. Felszentelt kezeim elvesztek villanyéltől meleg, nagy markában. A haris-

nyából kicsúszott kendering alatt egészséges, kemény test feszült.

— Hol vagy, Rózsáli? — kiáltott a kertben gyomláló feleségének. — Itt vannak a tisztelendúrék. A kicsi, s a nagy...

— Vezesse be őket az első házba — állott fel az ágyások közül a szép menyecske és nem tudta, hová legyen a megtiszteltetéstől.

— A nyilénki széna biza kárba ment — újságolta Botár Dénes az öreg papnak, — de amit az erdőhátról hoztam, az olyan, hogy az embör es megehetné.

Engemet számba se vettek. Gyermeknek tartottak az élet nagy gondjaihoz, aki egyebet se tud, csak „a misekönyvet nyálazni“. Csak a komoly ügyek után ereszkedik le hozzám is.

— Osztán mit vétettem? — mosolyog.

— A felesége előtt nem mondhatom meg — próbálok kitérni a felelet elől.

— Lépjél ki, Rózsáli.

— Maradj csak — inti az öreg pap. — Rád is tartozik az ügy.

Várakozón merednek rám.

— Igen, igen — hebegek. — Szégyelje magát, mikor itt a felesége, négy ártatlan gyermeke, s maga idegen fehérnépeket kényszerget a havason!

Kissé meghökken, de mindjárt fel is kacag teljes szájjal, hogy hófehér fogaitól fénylik a bajsza.

— Hiszen az nem úgy volt, lelkem kicsi papom!

Kiváncsian várjuk, hogyan vágja ki magát. Fészkelődik, fejet csóvál, kibúvót keres, de hirtelen felvillan a szeme. Jó ötlete támadt.

— Hogy es mondjam — tétovázik. — Nem volt több fertáj háromnál, mikor az asszony megdöf, s asszongya, hogy „kied keljen fel s azt a szikra fődöt a havas alatt szántsa fel, mert az magától nem fakad fel“... Igazad van asszon, de te es kerekítsd a pendejt a nyakadba, s tarisznyálj fel, mert nem ide megyek... Az asszon felteszi a szalonnát, kinyeret, — már ami a

mű szegén házunktól kitelik, — s még jól bényomogassa a hüvelykujjával a túró a borítóba. Én kikeáltok a szógának, hogy: „János! János! Fogj bé, s az ekét készítsd elé, mert menyünk szántani.

— Jó, jó!

Vadászembőr vagyok, hát bélépem az első házba, s nezem a puskát: — Vigyelek-e? Ne-e? Ejisze nem viszlek, mert ha te es jössz, ma szántás nem lesz! Nem a. A nem, Istenúgysegélj!

Alig pirkadt, már künn voltam. A havas széjjibe van egy másfélvékás pityókafődem. Egyebet nem lehet belétenni, mint kendert, vagy pityókát, mert a gabonát elverik a madarak, a zabot esment a medve szopja el...

A pap, s az asszony kedveskedve hallgatják, csak én gyanakszom, hogy falnak akar állítani a székel, ki tempósan hunyorgat a cinkosaira, kik néma jelekkel biztatják, hogy ne hagyja magát. Fennhangon csak ennyit mond az öreg pap:

— S hát aztán?

— Szántottam délig — veti a fejét a perzselnivaló székel. — Vót es dél, mert a nap es erőst fenn vót s — engedelemmel legyen mondva — a hasam es erőst korgott...

Megkacagják lelkükből.

...Elcsapom a lovakat, hogy harapjanak. Én es falatozom. Bolond fejjel osztán esszekeccintem a bicskit, belé a tarisnyába, s rea a tarisnyát az ekeszarvára. Nem vót több hátra egy pászmánál. Ezt a pántlikát egy fertályóra alatt kiviszem — gondolom, — ma egyebüvé úgysem mehetek, a lovak es horpacok még; én biza széjjelnezek az erdőben, hogy valami nyom nincs-e, mert bizon jó vóna vasárnap templomozás helyett kijönni vadászni.

— Nonó! — fenyegeti az öreg igaz gyönyörűséggel, de Botár Dénest ezt még inkább tüzeli.

...Ahogy az ösvényen menyek, eccer csak valami megmozdul. Megállok. Az es meg. Esment megyek,

esment megmozdul. Jé, Uristen, e mi lehet? No akármi, nagy bátron neki, de elig lépem hármát; — ahol az ösveny srégen sirül, — hát egy nagy áldott medve két lábra fel, s neköm... Megakar harapni... A szömibe kacagtam: — No ezt te es jól megválasztottad, — mondom, — mert fogam van nekem es, de olyan, hogy még az éveget es esszerágom... Én-e? Én esze, amennyi eszöm van. Avval békapom a medvének az ajakát... A medve böggött... Én es igen... Küjjebb valami favágó emberek vótak, azok futnak bé, s faragják le a medvét a szájamról, hogy esze ne rájam...

Hahotázva kacag pap, asszony, ember, s én is fanyarul mosolygok a tréfán. Botár Dénes azonban felint az ujjával, hogy most jön a java. Keserves képet vág, farizeusoson elszomorodik, s nagy felháborodással felém fordul. A háttérben a pap, s a menyecske ragyognak a jókedvtől.

— S hallgassa meg, kicsi papom, nem es képzelné, hogy milyen rossz az embör!...

Önkéntelenül kérdezem meg:

— Miért?

— Hát ezek a disznyó favágó-embörök bójönnek a faluba — méltatlankodik Botár Dénes, — s asszonygák, hogy: — Ne higgyék kietek, met a nem medve vót...

— Hát mi?...

— Há csángó leány...

— Talpraesett ember vagy, Dénes! — rikkant fel a vén pap hahotázva, a menyecske büszkén átöleli ura nyakát, s engem is magával ragad a nevetésük.

— Itt megbuktál, Jóska — tekereg a kacagástól a pap. — Ezt úgy-e nem tanultad a pásztorálisban?... Tisztellek, Dénes! Úgyes volt. Több eszed van, mint az egész vármegyének... Ezzel elmehetünk...

Botár Dénes büszkén búcsuzik, minden mozdulata azt mondja, hogy kicsiség, álmában is kitelik ennyi tőle.

— Nem baj, Jóska — vigasztal az öreg pap, —

majd kipótolod a vasárnapi prédikációdban. Úgy tudom, a káromkodás ellen akarsz beszélni. Szép téma. Csak ne kiméld! Eleget küzdök én is ellene, de sikertelenül. Talán neked fog sikerülni. Szedd össze magad.

— Bizd rám, kérlek — öntudatoskodom.

Eljön a nevezetes vasárnap is.

Amit a Szentírás, szentatyák, elrettentő példák nyújtani tudtak, mindent a fejükhöz vertem a hiveknek. Kidörögtem magam a káromkodás ellen. A szószékről láttam, hogy borzadnak és a bűntudat alatt öszszezsugorodnak. Lihegve, de diadallal szálltam le a szószékről. A cinteremben a falu tekintélyes férfiai vártak. A kurátor lelkesen veti elém a paroláját.

— No, kicsi tisztelendű! Azt a hét csillagból esz-szerakott göncölszekerit az apjának, é'mmá prédikáció vót! Vót mit hallgatni... Jaj, azt a boldogságos...

Megdermedtem.

— Ne káromkodjék — ugrom neki.

— Én káromkodok? — rökönyödik meg.

Örültem, hogy az öreg pap nem hallja. Sápadt voltam a szent haragtól és tehetetlenségtől. Az ebéd alatt elpanaszoltam az öregnek, hogy jártam. Részvétellel hallgatta.

— Nem úgy kell azt, fiam, csinálni! Majd megmutatom. Az ellopott juhok dolgát én vállalom. Jó nép ez fiam, csak ismerni kell és el kell találni a szája ízét.

— Kiváncsi vagyok — vallottam be.

Az öreg többet nem beszélt róla. Egész héten együtt voltam vele, de nem láttam, hogy készült volna a prédikációra.

Olyan is volt a beszéde. Lagymatagon hangsúlyozta, hogy ne lopjatok, mert úgy is kiderül a tolvaj-ság. Egyik, másik emberen tisztán látszott, hogy ezt gondolja: Beszélhetsz nekem! Amit én eltüntetek, annak míg a világ áll, szagolhatják a nyomát.

— Ott vannak a Csedő Gábor atyánkfia ellopott juhai — példázott az öreg. — Két hete, hogy ellopták a havason és még ma sem akadt a hatóság a tettesek

nyomára... Talán a nyomozást is beszüntetik, de én mégis azt mondom itt az Isten színe előtt, hogy kiderül, ki volt a tolvaj... Kiderül... Ne felejtsetek el, mit mondtam.

Némelyek édesdeden szundikáltak a prédikáció alatt. Magam is vártam, hogy vége legyen. Egyébből sem állott, mint „kiderül“-ből. Tiszteletből gratuláltam a sekrestyében.

— Szép, tapasztalt beszéd volt.

— Várd meg a végét! — rejtélyeskedett az öreg, ki nem vágyott szónoki babérokra és sietve cipelt a templom elé.

A kapun kívül, nagy meglepetés várt. Három fegyveres csendőr éppen javában kötözte az elloptott juhok bőrét két legény hátára és szuronyok között megindították maguk előtt. A templomi nép elhülve nézte, aztán kitört belőlük.

— Lássátok-e, hogy megmondta a papunk!... Nem jó tréfálni az Istennel...

Meggyőzve, megilletődve, félve mentek haza az emberek. Száz esztendő múlva sem fogják ezt a prédikációt elfeledni.

— Hogyan történhetett? — bámultam magam is. Az öreg pap látszólag nem nagy jelentőséget tulajdonított neki.

— Egyszerű eset. A napokban a csendőrörs felé sétáltam és csak úgy véletlenül kérdeztem az őrmestert, hogy megvannak-e a juhtolvajok.

— Kinyomoztuk — mondja az őrmester, — de még nem tartóztattuk le. A havason kaszálnak. Végezék csak nyugodtan, mert sürgős a munka. Hazajönnek maguktól vasárnapra...

... A többit aztán megbeszéltem az őrmesterrel.

— De ilyen eszközöket nem ismer a modern lelkipásztorkodás — fedettem az öreget.

— Az nem is fontos, fiam...

— Ne vedd rossz néven, de most már magam sem csodálkozom, hogy nem kaptál vörös övet.

— Az még kevésbbé fontos — felelt szelíden a jószágos, öreg székely pap. — A nép a fontos és a lelkiismeret. Majd, ha te is úgy megismered a fajtánkat, mint én, te is másképpen fogsz gondolkodni. Ma még csak kívülről látod őket, a szertelenségeiket, a nyomorukat, vad, szenvedélyes testüket, a felvillanó bicskát, a hátuk mögött ólálkodó börtönt, de nem tudod, hogy talán, amikor káromkodnak, imádkozni akarnak vele. Külön theológia kell nekik. Majd meg fogod ismerni. Nagy, nemes, igaz nép ez.

Hitetlenül csóváltam a fejemet. Alig egy hét múlva azonban kiderült, hogy az öreg papnak igaza van.

Egyik nap azzal fogadott, hogy megjött a joghatóságom. Mától kezdve gyóntathatók, eskethetek. Már vártam. Ez lesz a kulcs az emberek szívéhez.

— Szombaton ki is próbálhatod — mondotta a vén pap.

Szokatlan izgalommal készültem rá, hiszen gondoltnak is hatalmas, hogy egy ilyen sárgaszájú gyermek, mint én, bíró lehessen az Isten és az emberek között.

*

Hullafoltos, vénhedt, homályos imádság-ház ez a mi kis templomunk, melyben első bírói ítéletemet ki kell mondanom. Szürke, kietlen kőcsontváz, nedves falain kiütött a zöld nyirok. Repedezett, vedlett, szüette, homályos, amelyben minden porba szakadt. A vörösré mázolt faszentek idétlenül előrenyújtják kezeiket, melyekről letöredezték az ujjak, s a primitív képek szemét megette a salétrom. Az oltár feletti ismeretlen szentbarát-szobor kámzsájában félvak verébfiókák tárogatnak sárga csőrükkel. Egyik tövében a harangozó, másik tövében a halál alszik a hivesben. A gyámfalak erőtlenül dülnek a százados épület oldalának, s a piszkos ablakokon soha nem hull be a napfény. Ódon, terhes látvány. Egész élethosszra kimerül, aki csak látja.

A hideg végigborzongat, amikor belépek, hogy az első gyóntatást elvégezzem. Szombat délután van, az emberek már hazajöttek a mezőről. Nehány vénasszony

térdel a padokban és az esteledés homályában olyanok, mintha a kriptából korán feljött szellemek volnának. A gyóntatószék homlokán sárga bendő-lámpa ég ernyedt, gyér fénnel. Ez is micsoda ijesztő búnpoporsó, recsegő, ódon, vak trónus. Úgy látszik, még a szevillai zsinat idejéből való. A szakadozott láncú üveg luszteren egyetlen gyertya veti rá szomorú fényét a vén padokban ülők bűnbánati csendjére. Némán jönnek, mintha nem emberek, csak árnyak volnának.

— Ki lesz az első? — izgat a gondolat és különös érzések között ülök, stólával árnyalt szemeimet nem merem a közeledőre emelni.

Egyik árny felemelkedik, lassan közeledik, mélyet sóhajtva térdre ereszkedik. Fületem a gyóntatószék rácsához hajtom, de szívem izgatottan dobog. Félek is és azt hiszem, sápadt vagyok. Csodálkozom saját vakmerőségemen, hiszen Isten helyett ültem le bocsátani, büntetni; ismeretlen életek és sorsok felett ítélni. Szeretnék elfutni, de a belső izgalom leigáz, két térdem egymáshoz verődik és feszülten várok...

Forró lehelet éri fületem és egy tompa emberi hang belesuttog:

„Gyónom a mindenható Istennek... és neked lelki atyám, ki Isten helyett vagy...”

Ismeretlen, meglett, komoly férfi beszél, kinek fia lehetnék. Alázatos, megtört, nyugtalan és bűnös. Bajsza fületem csiklandja. Röpké büszkeség fut át öntudatomon, de olyan elevenen, hogy még a testem is egyenesre szilárdul tőle és azt gondolom, hogy milyen nagy emberré lettem... Az egész világon milliók fognak lábaimhoz hullani, kik vigasztalást és bocsánatot várnak. Üdvöt és kárhozatot oszthatok fehér kezem mozdulatával, örömet gyűjthatok a szemekben, vagy fényeket olthatok ki. Egyetlen ökölcsapással bezúzhatom a vihogó ördög fogait, pár latin szóval letörhetem a tragédiák világsötétítő szárnyát, porba dönthetek és porból teremthetek éppen, mint Ő, az — Isten... Belső

elégtételt érzek és titkon örülök, mikor az erős, de meg-
alázott férfiember tompán, fakón a bűnvallásra szánja
magát.

— Loptam...

Kissé megtorpan és keserűt nyel utána. Ez a ked-
vező pillanat, hogy rácsapjak a bűnre:

— Mit lopott?...

— Pénzt.

— Szegénytől, vagy gazdagtól?

— Elég szegénytől.

— Sokat... lopott?

— Öt forintot.

Szagatottan felel, arcaink egymás mellett vannak
és érzem, hogy az övé minden kérdésemre forróbb,
szinte átsüt a köztünk levő farácson.

— Miért lopott? Nem félt az Istentől?

Az utolsó kérdés rossz volt. Az ember elhallgat,
elzárkózik. Mikor lopott, nem jutott eszébe, de most
fél az Istentől, mert nem a Jóságost, a Bűntetőt látja.

— Ki kell tární őszintén a lelket — biztatom, —
hiszen Ő úgyis tud mindent.

A vallomás önkéntelen, mindent sodró elszántsága
már eltünt. Akadozik és kendőzi, szépíti, titkolja ön-
magát. Szavai hidegebbek lesznek és végül vagy el-
romlik a bűnbánat mély, megnyugtató hangulata, a
gyónás újjáteremtő, erőtadó megnyugvása, vagy —
hazudni fog. Megrettenek, hogy az első lélek, ki hozzám
fordult, csalódni fog. Meleg, együttérző hangon, kis
lélki kelepécét állítok neki. Tudom, hogy észre sem
veszi, hiszen tanulatlan, egyszerű, falusi ember...

— ...De úgy-e az a szándéka, hogy az okozott
kárt megtéríti és a pénzt visszajuttatja, mert csak úgy
bocsájtja meg a Jóisten a bűnét...

A férfi homloka lemondóan meggöppan a gyónó-
rácson:

— Nem tudom visszaadni.

Nehézen szakad fel a szó melléből.

— Akarnám, de nem tudom. Esett, szegény ember

vagyok én lelkiatyám. A Csedő úr marháit őrzöm a havason. A múlt hétön valami erdőből emberek mentek szekérrel a vágottba, s egyik azt kiátsa neköm, hogy: — „János, hé, eridj haza, mert meghót a feleségöd!” — Nagy szaporán hazamegyek, s hát látom, hogy igazat mondtak. Két árvám maradt, s mind kicsidek. Egy falat kenyér a háznál nem vót... Két napig neztem, hogy éheznek az ártatlanok, s akkor éccaka... elmentem hazólról... Loptam, mert heába kértem, nem adtak... Nem adtak... S ha má fel nem ódoz, én menyek es tisztelendúr, met én ez ántivilágban azt a pénzt visszaadni nem tudom... Nem én...

Mozdult is nehezen, leverten, hogy távozzék. Ijeden szóltam rá.

— Maradjon...

Visszaereszkedik térdeire és vár. A valóság előtt tudományom cserben hagyott. Törtem a fejemet, hogy megoldást találjak. — Egyszerű — vídultam fel a mentő ötletre és a zord életű bűnöshöz fordultam.

— A kárt meg kell téríteni és ha nem tudná, én lehetővé teszem, hogy lelki vigasz nélkül e szent helyről ne távozzék.

Az ember minden idegszálát megfeszítve várakozik. Mosolyogva, drága, meleg lelkiingertől hajtva nyúllok a zsebembe és előveszem majdnem minden pénzeimet, egy papir ötforintost. Ujjaim közt összesodrom és áttolom a sárga, töredezett rácson.

— Itt van az öt forint és — adja vissza a károsultnak...

A gyónó ember mohó örömmel kap utána, kísímítja, megnézi, szemei a sötétben felvillannak. A pénz látása megzavarja, szólani se tud. Titokban figyelem és — belül büszke vagyok magamra.

— Sorolja csak fel tovább a bűneit.

Katonásan kihúzza magát, mint akit álmából költöttek fel és hirtelen összeszedi gondolatait. Már csak mímeli a magavádoló gyónót, szórakozott és tisztán tudom, hogy más hely jár az esze. A pénz tette. Majd

elmúlik — gondolom — és figyelőn visszaereszkedem a gyónószék könyöklőjére.

— Kárinkottam — dörmögi az ember.

— Hányszor ?

— Nem es tudom, istállom.

— Sokszor ?

— Abbiza, elég sokszor ...

Újabb sóhajrással jelzi a bánatot, s utána hidegen darálja.

— A hatodik parancsolat ellen es vétkeztem ...

— Gondolatban ?

— Bűmot se mondanám, ha csak gondolatban ...

Magam is elpirulok, mikor felteszem a kérdést, de elő van írva, hogy a bűn minőségét tisztázzuk :

— Más feleségével ?

A rongyos, baromőrző ember alázatos hangja megércesedik, s keményen visszavágja :

— Magamot vádoló, de mást nem ...

És összeszorított szájjal megátalkodik. Csak a következő bűnöknél mutatja, hogy újra megtört, még bensőségesebb, de csak színleg és alig várja, hogy a konfessziót befejezze. Nem láthatok a veséjébe és szinte megkönnyebbülten hallgatom, hogyan igyekszik a bűnbocsánat partjaira kapaszkodni.

„Teljes szívemből szánom és bánom minden bűnömet... Fogadom életem jobbulását, kérek azért idvességes penitenciát és feloldozást...”

Most rajtam van a sor, de — Istenem — mit mondjak ? Nehány hideg, iskolás intelmet elrebegek. Érzem, hogy szavaim erőtlene, nem világítják be e mély árkú élet titkait, s e havasi pásztor vas idegei meg sem rezdülnek tőlük. A dúrva testből képtelen vagyok a lélek erőtlen szárnyait kitépni, s az erdei tüzekről szörös, fekete mellkasban megátalkodott szívet új, tiszta életritmusokra indítani. Robusztus, darabos ember ez, ki, ha a legteljesebb megigazulás percében meg is halna és üdvözülne, csak arra lehetne használni, hogy izmos

testével húzza Isten szekerét, de anygalként felette lebegni képtelen volna.

Az első gyóntatásom az én vereségem és kissé tehetetlenül recitálom a feloldozás formuláját:

„A mi Urunk Jézus Krisztus oldozzon fel téged és én az Ő tekintélyével feloldozlak a bűnök minden bilincseiből...”

Az ember megcsókolja a kicsüngő stólát, lassan eltűnik és új árny ereszkedik lábaimhoz.

„Gyónom a mindenható Istennek...”

A bűvös faköpeny recseg a bűnök terhétől, melyek dúrvák, darabosak, együgyűek és meztelenek. Mindenik egy-egy ökölütés az Isten mellén. Szürke sziklák, melyek komoran fekszenek az emberi életen. Egyszerűek. Hiányzanak a démoni szándékok finom kultúrájú, szédítő távlatai, a lélek labirintusainak titka. Nem az intellektussal megtámadott Isten elleni harc raffináltságainak kábító lehetőségeivel kell birkóznom, hanem csak primitív harapás mindenik bűn a szíven. Nyomukban mégis az életrejtelmekbe látok, az emberek sötét munkája mögé. A gyóntatószék lassan átforrósodik a szüzesség-síratásoktól, a boldogság, nyugalom utáni kemény törtetéstől. Aljasságok, gazságok, házasságtörések, kenyéréhség, ismeretlen veszedelmek szállanak felém a forró szavak gőzéből. Mindenik egy-egy viperaszúrás a lelkemen. Beleborzongok és önkéntelen elítélem. Nem tudom megérteni, hogyan lehet a végtelenül jó Istent ennyire bántani és haragomban szeretném kárhozatba taszítani őket. Korholom és kínzom szegényeket ruhajtott buzgalomból, a csak betükből ismert élet tudatlanságával, könyv-bölcsességgel.

— Csaltam, raboltam, paráználkodtam, hamisan esküdtem, rágalmaztam, más becsületébe gázoltam, gyűlölködtem, haragot tartottam, gyújtogattam, kárt tettem, ahol csak lehetett, mindenütt ártottam, Istent számba se vettem, mértéktelen voltam, soha nem imád-

koztam, embert, állatot kínoztam, gyilkoltam... — és ki tudná, hogyan folyt tovább a szájakról a fekete patak.

Ezeket a vétkeket is jórészt csak könyvből ismerem. Csak nevüket hallom és valójában azt sem tudom, hogy miket bocsátok meg Isten nevében. Amíg el nem követtem őket, nem tudom mi az. Honnan sejtsem, hogy mit jelent késsel lesni hónapokon keresztül azt, akit gyűlölök és a siket, vörös vérzúgásban reszketni a bosszúvágytól, eladni testet, lelket, nem örödni sem földi, sem égi büntetéssel, csak szomjazni a vére, élete, megkínzása, meggyötrése, összezúzása után; érezni öklünkben a túlhabzó, kielégítetlen erő édes fájdalmát és a szenvedély romboló eksztázisában rávetni magunkat embertársunkra és a vérétől lecsillapodni?... Honnan tudom, mi az: futni a kijózanodás félelmében, erdőkön bujkálni ólmos arccal, káini lelkiismerettel, bitanggá vetett sorsban és végül elsorvadt testtel, borzasztó belső ronccsal odazuhanni egy fekete reverendácskával takart gyermek-pap lábához és egyszerűen azt mondani: — Oltem... Mit is sejttem, hogy mi van a házasságtörés szégyene mögött? Mi az a szünni nem akaró kín, a meggyalázott test lemoshatatlan szennye, a folytonos titkolás nehéz félelme és mindig rágondolni, mert mindig látom, akit megcsaltam, a hitvesi hűség összeomlása, magam megvetése, egy eljátszott élet sívársága, pusztulás, amikor még az imádságot is hazugságnak érzem, melyre ártatlan kicsinyeimet tanítom?... Hogyan mérhetném meg a szakadékokat, ahol az emberek belső útjai vezetnek, amelybe öngyilkosok beleugranak, a végtelen nyomor és szenvedés viskói között járók kínját, kiknek minden lépésre egy-egy hajszála megöszül?... Egyetlen mentiségem, hogy Istenre bízhatom őket. Én csak felemelt kezű, feloldozási formulát mondó gyenge gyermeke vagyok.

Istenem, milyen borzasztó ez a gyóntatószék!...

„Gyónom a mindenható Istennek” —
hallom újra.

Bűne sincsen annak, aki mondja. Az élet ismeretlen áldozata, eltiprott névtelen, az emberi jószág összetört drága edénye, akin tragédiák viharzottak végig, szegénységében elégette már a betlehemi jászol fáját és Krisztus keresztjét is. Minden este szemfedővel takarózik és övéinek pár sírhalma minden vagyona. Elfogyott erejű, tehetetlen drága jó lélek, kinek testileg is csak az a kicsire szabott, kerek ostyadarab a tápláléka, melyet reggelenkint buzgón megáldozik. A hit csodája, hogy még él. Nem bűnbocsánatért, új erőért gyónik. Már életében öreg imádságos könyvvé vált. Elhagyott, tártalan, szomorú és olyan finom, hogy a legkisebb szellőre is vérzik a lelke... Egy összeomlott világ alatt vergődik, s a némasága a legszörnyűbb jaj, mit valaha hallottam... Mit mondjak neki? Kifogy a szó számból, lelkem didereg és semmi súlya, melege, kegyelme nincsen ígémnek:

— Bizzék Istenben! Ő nem hagyja el!...

— De hiszen csak ez tart életben — suttogja elhalón.

Szent ő, a szegénység szentje, kit soha szentté nem avatnak... De talán a poraiból nőtt virágocska mégis ékeesebb lesz, mint a többi. Bizony elhagyta őt az Isten, úgy érzem és elsáppadok a gondolattól, hogy mikor másoknak bűnöket bocsátok, magam vétkezem.

És minden egyes gyónó-gyermekem újabb vere-ségem...

Érzem, hogy nem tudok belekapcsolódni rejtett világukba. Minden sóhajtáshoz testvért kellene sóhajtanom, szívük terhét velük viselni, erős karjaimba emelni őket, hitet hittet, kínt kínnal, testet testtel, lelket lélekkel, sorsot sorssal támogatni. Át kellene ömlenem mindannyiokba és saját varázslatomba vonni... Hiszen a halott is csak úgy tudna pihenni, ha mellé fekehetném. Már nem én élek, hanem ők élnek én bennem és én élek őbennük... De ingatag, kicsi fiú vagyok, ki tehe-

tetlenül tátom a számat a vezérletemre bízott nyájcska élén.

Milyen szerencse, hogy nem én, hanem Isten gyóntat!...

Ernyedt, fáradt vagyok. Valaha izgatott a kíváncsiság, hogy miket gyónhatnak meg az emberek. Vágytam belenézni a rejtett titkokba, a leleplezett emberbe, férfibe, nőbe, — különösen a nőbe — mikor leteszi az álorcát és fölibük akartam kerekedni ezzel az egyetlen szóval: — Ismerlek. Előttem nem hazudhatod magad kiválónak, önmagadnál többnek, a test külső varázsa mögött kultúrád, tudásod, művészeted, csalo modormázad mögött látlak. Elszakíthatatlan viszony szövődik köztünk és érezni fogod a lelki függőséget... És most látom, hogy minden megvallott bűn, halott bűn, alig hogy kimondták, már el is feledem és alig várom, hogy vége legyen az egész torturának. Bár sohase kellene többé gyóntatnom. Csak a magam tehetetlenségét érzem és a belém írt panaszok, bűnök, kínok, küzdelmek fáznak. Kiábrándultam az emberből és ha személyesen beszélhetnék a Teremtővel, azt mondanám róla: — Na, nem nagy dicsőségedre válik, hogy megteremteted...

A végén azonban mégis meg vagyok elégedve magammal. Szentül meg vagyok győződve, hogy sok jót tettem, embereket vigasztaltam, megnyugtattam, lelkeket támasztottam és új erővel megajándékozva útnak indítottam. Kevés pap tudná ezt megtenni rajtam kívül ilyen jól. Szorongásaim elmúlnak és érzem, hogy a gyónási titok komoly szigilluma mögött ritkán állott olyan nagy ember őrt, mint én. Szinte sajnálom is már, hogy az utolsó gyónó jön. Csak jöjjön. Hamar megölöm kis fekete bolháit, melyek az ördög irhájáról lelkekre szökdöstek. Már mormogom is az előkészítő áldásformulát, de az ember hallgat, nem siet mondani: „Gyónom a mindenható Istennek...” Vár, küzködik. Segítségére sietek barátságosan, megejtő kedvességgel:

— Mikor gyónt utoljára?

— Az előbb.

— És valamit elfeledett meggyónni ?

— Nem én, kérem.

— Akkor miért jött ?

Az ember még mélyebbre süti le szemeit.

— Visszahoztam a pénzt.

— Miféle pénzt ?

— Az öt pengőt, amit a tisztelendúrától kaptam, hogy a lopást adjam meg. Tessék ! — és már erőlteti is át a gyóntatószék rácsán.

Tájékoztatlanul kérdezem.

— De miért hozta vissza ?

— Én csak azért — sírja a havasi ember, — hogy amíg a penitenciát imádkoztam a padban, eszömbbe jutott, hogy Ferenckének kiszakadt a bocskorkája, Máriának kicsi rékli kéne, s én abbahejbe tudtam, hogy a lopást soha meg nem adom. Tessék a pénze tisztelendúr, mert én újból nem akarok vétkezni, s ha már így van, vegye vissza a felódozást, s az én Istenem segíjje meg, vezérelje, hogy haladhasson a pályáján, s fizesse meg irántam való jóságát, mert mű többet nem találkozunk. Még az éjjel megyek a havasba. No, engedjen meg az alkalmatlankodásért ...

Nagy, nehéz léptekkel elment.

Úgy éreztem, mintha villám ütött volna a szívembe. A vén templomban már senki sem volt. A gyónók elfogytak. Szégyenkezve letettem a violaszín stólát, kiemelttem nyakamból a karinget és egyedül, elhagyottan állottam.

A luszteren még párat pislogott a leégett gyertyavég és azután elaludt az is.

Ráborultam az utolsó padra, s lázasan mondani kezdtem a Vespere himnuszát :

Expelle noctem cordium

Absterge sordes mentium.

Üzd el a szívek éjjelét, töröld el hát fejünk szennyét ...

A templomra csend borult, s fölöttem álmában sejtelmesen sóhajtott a nagy harang ...

Úgy mentem haza, hogy senki se lásson.

Az ég fölöttem csillagot virágzott, a csendes parasztházak fehérén aludtak. A hegyek felől távoli dörögés morajlik, a munkától fáradt nép már pihen, a havasok fölé komor, fekete fantáziák szállanak.

Sokáig elnézem a szobámban, hogyan muzsikál a lámpám üvegje és lassan megnyugszom, izgalmam lecsendesedik. Lefekszem és ágyamból hallgatom, hogy az ajtó küszöbén fekvő kutyám úgy horkol, mint egy breviáriumát végző vén kanonok.

Jóval éjjél után megverik ablakomat. Felriadok.

— Ki az ?

— Az egyházfi. Tessék jönni, mert beteghez kell menni ! A kicsi tisztelendurat kívánta...

— Menjen csak előre, Mihály bácsi, a templomba és készítsen elő mindent. Pár perc múlva én is ott leszek. — kiáltom vissza.

Gyorsan öltözködöm. Halálveszély van, hogy ilyen későn hívnak és esetleg csak pillanatok választanak el egy lelket a pokoltól — vagy menyországtól... Rohanva igyekszem a templomba. Az oltáron, a szentség-ház tövében már két szál gyertya ég. Izgatottan veszem magamra a szent ruhát, nyakamba akasztom a szentség-hordozó selyemzacskót és a vattával bélelt ezüst szelencében elhelyezem az oltári szentséget. Mihály bácsi viszi a szent olajokat és tartja a kézilámpát.

Födetlen fővel haladunk a néptelen úton s csak a kis csengettyű szól, hogy az Úrjézus haldoklóhoz siet. Az egyházfi megpróbálja beszélgetni :

— Az este még semmibaja nem volt. Hátrament a havasba, s a setétben valahogy félrelépett és lezuhant a mélységbe. Úgy hozták haza lepedőben...

Rászólok, hogy hallgasson, s csendben megyünk tovább.

Lent a falu végén egy kicsiny házban ég a lámpa, fénye küzd a sötétséggel, mint a kihunyó élet. Itt várnak ránk. Oles léptekkel sietek, szinte rohanok, mellem Krisztussal és végre elfult lélegzettel megérkezünk.

— Békeesség e háznak!

— És a benne lakóknak — felelik a környöretes szomszédok.

A festetlen szalmaágyon véres férfi fekszik. Hörög és küzd, bírkózik a kínokkal. Nem ismerem, sohasem láttam, de a pap és halál ne nézze a nevet. Egy ember, egy haldokló. Az oltári-szentséget elhelyezem a szegényes fenyőfaasztalon és mindenkit kiküldök a szobából. Egy asszony megfogja a kanapén kuporgó, szepegő két kis gyermek kezét:

— Jertek, Ferencke, Márika!

A nevekre megrendülök. Nem ismerem, de tudom, hogy az én első gyónóm. Fejéhez telepszem és ő már mondja is magától utolsó erejének halálos megfeszítésével:

„Gyónom... a... mindenható... Istennek...”

Halvány vérbuborék zárja el ajkait.

— Ne, ne beszéljen! — intem — csak bánja meg életének összes bűneit és sietek feloldozni.

Arra sincs időm, hogy a virrasztó embereket beszólítsam, mert meg kell előzőnöm a halált, míg az öntudat el nem alszik.

— Magához tudná-e venni az Úrjézust?

Alig észrevehetően igent int és a véres szájnak átnyújtom a viatikumot.

„Accipe frater... Vedd testvérem az útravalót...”

A száj hatalmas rándulásán látom, hogy lenyelte. Melle a kínoktól megdudorodik, bajsza sós verejtékgyöngyök csillognak és alig hallható szó hagyja el ajkát:

— Azt az öt forintot... tessék...

Ereje elhagyta. Melléje roskadok és átölelem.

— Azzal az öt forinttal Ferenckének új bocskorkát, Márikának kicsi réklit veszek... Értette-e?

A haldokló elmosolyodik és megnyugszik.

A csengettyűvel jelt adok, az emberek újra be-

jönnek. Figyelmeztetem, hogy a haldoklónak az utolsó kenet szentségét adom most fel, mire zajosan letérdelnek.

„Lépjén be e házba Krisztus — csendül fel a hangom — ...Töltse be víg öröm, termékeny szeretet... Fussanak a démonok ...Jöjjenek a béke angyalai...”

De nincs idő az imádkozásra. Ujjamat a szent olajba mártva, kereszthalakkal jelölöm a haldokló szemhéjjait:

„Ezen szent kenet és saját legkegyelmesebb könnyörülete által bocsássa meg neked az Úr, amit látás által vétkeztél.”

A szemek zárva maradnak.

A füleket kenem meg és — többé nem hallanak.

Az orr két szárnya többé nem repes, mihelyt megérintem.

A száj a ráhintett kereszt után, örök némaságba dermed.

A kezek is meghalnak érintésemre...

A lábak kihülnek...

Az ágyék csendes...

Az ember meghalt...

Uram, irgalmazz nekünk!...

H E T E D I K F E J E Z E T

A szerencsétlen pásztorember halála felnyitotta a szememet. Csak most láttam, milyen beteg életet hordoz ez a föld. Valami egyházfölötti nagy kereszténységet élt a nép, melyben a nyomor ölelkezik a jósággal és igazsággal. Napokig elnéztem emberkínzó munkájukat, zabos árpakenyerüket megízleltem, eldült szekereiket segítetttem felállítani. A vállukkal tartották kis tehenüket munkaközben, hogy a meredek hegyoldalról le ne zuhanjon. Megtörtént, hogy földbarna asszonyaik félnapi járóföldről a kötényükben hozták haza dúrva munka közben megszült gyermekeiket. A szájuktól elvont falat árán kuporgatott pár forintjukat reménytelenül hordták interesül a legyőzhetetlen bankba. Fejük fölött részvénytársaságok tarolták az erdőt, ingyen hordták el a borvizet, értékes ércet, ként, pizstrángot, füvet, fát, mindent. Néha felvillant bennük a keserűség az elpörölt kis vagyonok pusztulása miatt és ilyenkor reszkető, keserű emberekkel megteltek a kocsmák, kiömlött az embervér, vagy tűzbeborúlt erdő, mező, házak. A férfiak elszegődtek erdei munkásnak, viruló lányok dalolva mentek „Barassóba“, Bukarestbe és megejtve, megvetve, sírva jöttek haza, már akit el nem söpört végleg az élet szennyes hulláma.

Senkijök sem volt, aki segítsen rajtuk.

A főispán medvét hajtatott velök, az ügyvédek gazdagodtak, a csendőr megportyázta, a finánc monopolizálta, a képviselő úr elpolitizálta a sorsukat, a földművelésügyi miniszter tenyészbikát és népies kiadványokat küldött, a vasút elkerülte, a haza besorozta, a pap eltemette őket. Csak a kölykük és kutyájuk vonított utánuk, ha felfordúltak!

Megdermedt bennem a lélek, ha rájok gondoltam. Gyűlöltem az urakat, kik néha a városból vadászat ürügye alatt kirándultak asszonyostól és bolond, dalos, boros éjszakát rendeztek. A férfiak pertut ittak velem, az asszonyok megkívántak, emléksorokat kértek és én pirulva, bortól hevülve, titokban a bűn után epedve, komoly mondásokat, Kempis Tamás-idézeteket firkáltam levelezőlapokra. A tanítónő, a helyi kisasszonykák a kissé piszkos, fehér napernyők alól bizalmasan néztek és bájosan fintorgott arcocskájuk :

— Hogy van, Jóska ?

Az öreg pap büszke volt reám.

— A káplánom civilizálódik.

Édesanyám boldogan ruhát vett testvéreimnek első keresetemből és előre figyelmeztette barátnőit, hogy ott legyenek, mert „vasárnap a fia m prédikál.“

Csak a vad hegyek, s a nép hallgatott és bandukolt végzete útján. Csapás csapás után érte őket. Most már nem csodálkoztam, hogy a káromkodástól állandóan fekete a torkuk. Mit tudtam eddig róluk ? A faluban csak házak voltak, a templom egynapos menedék. A csodálatos embermegnyilatkozások, lelkiadások, bűnök, tragédiák és veszedelmek kint zajlottak le a görbe földeken, havasok homályában, füstös erdei szállásokon, ahol álmukban is ördög tépte a szemük szőrit. A számból vette ki a szót az öreg pap, mikor kiküldött hozzuk:

— Nézd meg, fiam, hogy mit csinálnak !

Mentem.

Kézről-kézre adtak, úgy ajnároztak. Mindent megtettek a kedvemért. Pittymallatkor frissen fejt tejet itattak, pizstrángot fogtak, függő cigányüstben készült ételüket megosztották, az éjjeli tűz mellé szénaágyat vetettek, áfonyával, harmatos málnával kedveskedtek, gombát megismerni tanítottak, de a bajaikat elrejtették előlem. Nem akartak terhelni vele, vagy még nem érezték a teljes közösséget velem, mert még nem voltam az erdők fia, a fák testvére, mint ők. Abban a lelki optikai csalódásban voltak, hogy én Isten különös választottja

vagyok és túlságos, őket elriasztó közelében állok ; pedig ők feküdtek a Teremtő mellén.

Az első napokban nem is bántam. A természet teljesen elkápráztatott. A hegyek hatalmas méretei, a beláthatatlan erdővilág és különös teremtményei elbódítottak. A magas, sudár fenyők között fénynyílak lövöldöztek át a szívemet, zúzmók, mohok, ékszercsillagai, mint színes tűzpontok ragyogtak körös-körül. A völgyekben ellepett a buja fű és a virágok az enyémhez verték kék, piros, arany fejcskéjüket. Alkonyatkor vad igézettel hatottak a barna fenyőboronákból farkasfogra összerótt erdei szállások és az esti illatos fenyőtűzeknek a magasságokba kigyózó karcsú füstje. Hosszan elnéztem a szakadékok mentén lassan a fehér ködbe takarózó patakokhoz cammogó ökrök, tehenek, kecskék vonulását és hallgattam a vízbeérő kolomp sejtelmes harangozását... Mindenem megvolt, csak az emberi őszinteség hiányzott...

A harmadik-negyedik nap az is megjött.

— Szegény Botár Dénes ugyan megjárta — újságolták.

— Mi történt ?

— Odaütötte a fa.

— Meghalt ?

— Kiheveri, de nyomorék marad.

— Lehetetlen. Az a pirosbarna, jókedvű, drága, szép ember nyomorék ! El sem tudom hinni.

— Sok hihetetlen van a szegény ember életében.

— Hát a hogy történt ?

Dánér Emri felel :

— Az úgy, hogy megbosszulta magát az erdő. Jól tette.

— Hogy mondhatasz ilyent, Emri !

— Hagyja el, keresztapám — ácsánkodik Dánér, — Dénes beszélte rá a birtokosságot, hogy az erdőt eladjuk Friedmann úrnak. Amit tőle kapott, azt most doktorra költheti.

— Hazavitték ? — érdeklődöm.

— Most készítik. Az elébb ment ki a szekér érte.
— De hogy szállítják el ebben a sötétben — aggodalmaskodom. — Még valahová bezuhannak szekeres-től. Nincsen se lámpájok, se fáklyájok.

— Van szurkoskalán — nyugtatnak meg.

— Mi az ?

Elmagyarázzák, hogy fenyőfából kihalásnak jó félöles darabot, azt kanál alakúvá faragják és a lapos végét megtöltik bőven olvasztott fenyőgyantával. Ez az erdei nép fáklyája.

Szeretnék odamenni, de már késő. A távolban ereszkedik is alá a szekér óvatosan a füstölő szurokfény mellett. Csak az ökrök fehér oldala világít hozzánk, az egész menet piros-fekete sejtelem csak, melyből itt-ott villan ki egy-egy emberi alak. Négy-öt szurkos kanál is ég, s a járom csikorog az ökrök nyakán. Az imbolygó fénypontok távolodnak, rendre eltűnnek a fekete éjszakába vesző hatalmas sziklaországút hajlása alatt.

Valaki megigazítja a lankadó tüzet.

— Egy emberrel kevesebb.

— Az — hagyják rá.

Nem halt meg, csak a két lába törött el, de egy emberrel mégis kevesebb lesz az erdőn, mezőn, a kietlen harcban, melyet túlságosan megfizetett életükért folytatniuk kell.

— Alig néhány napja, hogy eltemettük a másikat és ma újabb szerencsétlenség — tűnődöm. — Szegény emberek maguk !

— Ne fájjon a papok feje miattunk ! — gyűlölködik Dánér Imre és a szeme szikrázik.

— Mi a baja magának, Imre ? — lepődöm meg, de az ember válasz nélkül feláll a tűz mellől és csendes jóéjszakát kíván. „Hazamegy“ a szomszédos tűzhöz.

— Elég baja van neki es szegény fejinek — világosítanak fel. — Holnapután lesz a tárgyalása, hogy a tavaly megcsúfolta a csendőrt, akit rajtakapott a felcséggel.

Nem merem bolygatni az újabb tragédiát. Istenem, mi lesz ezzel a néppel? Hogyan vállalkozzam a vígasztalásukra, hogyan segítek rajta, hiszen itt egy öröm tíz bút csinál? Hallgatok és nézem az egymással jádzó lángokat. Ilyen kialvó, újra fellobanó, nyugtalan, síró, szenvedő örök tűz maga az emberi élet is...

Csendesen pipázva diskurálnak mellettem a széke-lyek. Nehány törött, félbeszakadt szót értek meg:

— Ha az adómat kifizethetném...

— Mióta a tehenem megdöglött, sehogy sem tudok ződágra vergődni...

— Könnyű neked, Incze János, a három erős fiaddal. Elmennek a nyáron csépelni a szászok közi, s egész télire kigyűjtik a kenyeret.

— Az ügyvéd úr biztat, hogy megnyerem a peremet... — szól bele a negyedik a saját sorsával.

Izgalom nélkül mutogatják, kötöзgetik életük se-beit a tűz világánál. Nappal nem érnek rá, mert dolgozni kell keményen, megszakadásig, míg megüti őket is a fa, elnyeli a börtön, vagy orrukra esik a koporsó fö-dele...

Valahol a völgyben panaszosan felcsendül egy klánéta. Ki tudja, milyen bánatot kesereg ez is. Az em-berek felnéznek rá. Ők tudják, de nem mondják. Elég nekik a maguké. Felettünk álmában sóhajt egy madár. A tűz összeesik... Szemeim lekoppannak, az erdők zúgni kezdenek és friss harmat hull bőven az arcomra...

Mikor felébredek, mintha semmi sem történt volna, derűsen kérdezik a kasza mellől a ledöntött, vastag rendek áldásában állva:

— No, csípték-e erősen a bolhák az éccaka, tisztelendúr?

A havas ébredeznek. A harmattal rakott fű, virágok ezüstje csillog a napfényben. A fenyőszálak lombja már megkezdte csendes suttogását, a gombákon áttört az éjjel a kövér tej, s egy száraz bokron kaszától elvágott hosszú kígyó csüng, mint az ostor. A sajtárba suhog a tej, s a borókából vert tövisköröndben csendesen ké-rődznek a tehenek.

Incze János a mogyorós üveget nyújtja.

— Húzzon ebből a jó fenyővízből éhomra egyet. Ettől tudom kiszökik az álom a szemiből.

— Nem szoktam pálinkát inni.

— Legalább nyalintsa meg. Neköm es jobban esik akkor.

Tenyeremmel eltörlöm az üveg száját, ahogy ők szokták.

— Adjon a Teremtő áldást a munkájukra!

— Isten hallgassa meg!

Pár tüzes kortytól mindjárt színesebbnek látom én is a világot.

Békességesen frustokolunk.

— Ágniska, lelkem, osztán ma te őrzöd a marhákot, mert Mihályka megy a falúba dohányért.

Ágniska öt-hatéves pöttön leányka. Lenszőke hájában még ott vannak a tegnap a fenyőkről belehullott tűlevelek. Arasznyi, színes, kerek rokolyában didereg a tűz mellett.

— Jöszte, lelkem — símogatom meg. — Meg tudnád-e mondani, hogy mi végre teremtett téged a jó Isten?

A leányka meg van rettenve. A figurás, bolond Adorján Ádám kacagva biztatja:

— Mondjad, Ágnis, hogy a falú végire.

— Nyomorúságra! — dohogja a gyermek anyja.

Vasvillával megnyitják a borókakört és az állatok kicammognak. Ágniska kicsi szőrtarisnyát kap a nyakába, amibe anyja beletette az elemózsiát: száraz kenyeret, csípős túrót, s megcsipkézett szalonnaporciót, mit csak le kell harapni a bőrről.

Az apa térdei közé veszi a kisleányt és rámutat a szembenlévő hegy tetején ingó magános fára.

— Azt a fát látod-e? No, ott békanyarodsz a marhákkal. A hegyen túl van egy patak. Azon átmész, s a szentgyörgyi részben legöltetsz.

— Hogy mernek egy ekkora leánykát magára ilyen messzi útra elereszteni? — méltatlankodom.

— Nincs magára — nyugtatnak meg, — mert ott van a Bojtos és a Szultán.

A Bojtos a bika, a Szultán pedig a kutya. Okos két állat, csakhogy éppen meg nem szólalnak. A kutyáról megtudom, hogy mikor egyszer lecsúszott az Incze János válláról a tarisnya, szétvetette mereven a négy lábát felette és senkit közel nem eresztett. Fejszével próbálták elverni az útból, de nem tudták. Nem mozdult, míg Incze János vissza nem ment és fel nem vette tarisnyáját a földről. A bikáról meg biztos, hogy nem oktan állat és mindjárt saját szemeimmel győződhetem meg róla.

— Bojtos, me! Meme! — bödül rá az állatra Incze János.

A kormos bika kurtát, érceset bömböl, s földig érő szügylebernyeggel felénk indul. Játékos kedvében megküzd a földdel, megrázza szarvait, s mint a kezes bárány, megáll a tűzünk előtt. Öklömnyi véres szemei egyet sem mozdulnak.

— Hoppá, Ágniska! — mosolyog Incze János. Induljatok lelkem.

— Szerusz, Bojtos! — csipog a leányka.

A bika megfordul, elindul. A tehenek felsorakoznak utána. Csakhamar a hegyoldalban látszik a csodás menet. Incze János szeretettel küldi utánok apai tekintetét, de hirtelen mérgesen összerándul.

— Szultán, te tekergő! Hol a tűzlangban vagy?

A kutya ijedten ugrik fel a boglya tövéből. Lerázza az álmat a hátáról és büntudattal somfordál elő.

— Nem szégyenled magad? — szidja Incze János.

— Így bízzam meg benned? Ebbe hejbe eltakarodj a szemem előtt, mert szecskába váglak! Azóta már hol van a csorda!...

A kutya ijedten néz az üres boróka tábor felé, s mint a villám vág neki az útnak.

— Aztán Ágnisra ügyelj! — kiált utána Incze János.

Szultán a hegy tetejéről visszacsahol, hogy utólérte

a csordát és rendben van minden...

A férfiak ismét kaszát ragadnak.

Nekem egy dogmatikai idézet jut az eszembe. Elismétlem latinul, ahogy tanultam:

„Si quis dixerit, Deum per rationis luminem cognosci non posse, anathema sit. — Ha valaki azt mondaná, hogy Istent a természetes ész világánál nem lehet megismerni, átkozott legyen!...”

Átkozott legyen!

Veszem a breváriumot és bebarangolok az erdők közé. A székelyek jókedvűek. A mindig derűs Adorján Ádám utánam kiált:

— Osztán meg ne ijedjen tisztelendúr, mert az előbb egy szép kűsasszonkát éppen arra láttam behaladni!...

— Bízva reám, Ádám — férfiaskodom.

— No, csak bátran, mert mű nem nezünk oda...

Dehogy botránkozom meg rajta. Jól esik a tréfája. Azt jelenti, hogy teljes a bizalom, szeretnek és az övék vagyok. E pár nap alatt megerősödtem, megszínésedtem testben, lélekben. Kívül-belül megfürösztem az ezerillatú, havasi levegő. Levett fővel haladok a mindenség fenséges templomában a felhőkig nyúló fenyőszálak oszlopai között madárhimnusz mellett, nagy, fekete hangyák titkos birodalmában és életemben először boldog vagyok. Már nem aggódom hivatásomért. Örök frigyét kötöttem ezzel a földdel, melyből én is vétettem. Semmi sem az enyém belőle és mégis minden az enyém. Kísértések, bűn, mocsok nincs is a világon. A boldogság, tiszta gyermekujjongás: Megölelni az embereket, fákat, fűbe rejteni a testet, vagy hanyatfeküdni, hogy járjon át a felső és alsó végtelenség. Ennyi az egész. A breváriumot zsebembe csúsztatom, hiszen úgysem tudnék olyan szépen imádkozni, mint ez a föld. Szépségé-

től és dicsőségétől félig megvakítva bolyongok a fák között. Nem látok, nem hallok.

Hirtelen két fa mögül két szurony mered útamba:

— A törvény nevében!...

A sikerült tréfa után a csendőrök is előlépnek.

— Mit csinálnak maguk itt ilyen korán?

— Csak erre portyáztunk.

Már mennek is. Egyikük leszól az aljba:

— Imre! Idejében Szeredában légy.

— Ott leszek, őrsvezető úr.

Dánér Imre kaszál a völgyben, ki az asszony miatt leszúrta a zsandárt és holnap tárgyalása van.

— Tulajdonképpen magunkkal kellene vinnünk — magyarázza az őrsvezető, — de szegény ember, s ha félbemarad a dolga, nincs, aki elvégezze. Ha a kaszálás meg van, a gyermekek valahogy csak összeszedik azt a kicsi szénát. Miért szenvedjenek az ártatlanok az apjuk bűne miatt. Nem tudnám a lelkemre venni... Kellekmes szórakozást, főtisztelendő úr — tiszteleg a csendőr.

— Nem üzen haza valamit?...

Szóltanul bámulok utánuk. Tiszta evangélium, amit ezek az emberek cselekszenek...

Délutánra hirtelen és váratlanul vége lett az egész varázslatnak.

Megkiáltották a sorsomat.

Alkonyatkor elnyújtott, hosszú emberi üvöltés száll át az erdők felett.

— Hó — ha — hó! Incze János, te hó! — Hallod-e? — mond — meg — a — kicsi — papnak, — hogy — megjött — a kinevezése!...

A hang dörög a sziklák közt és felrettennek a munkának dőlt emberek. Kísérteties vadsága van ennek a megkiáltásnak. Szíven üti az embert és hosszú pillanatokba telik, míg felocsudnak az idegei. Ez a havasi telefon. Pillanatok alatt száll át a hír határról-határra, embertől emberig. Mennyi veszedelem riasztott így bele

századokon át a végtelen erdei csendbe. Ázsia pusztáiról hozták magukkal ezt a szokást. Megkiáltás! Milyen kietlen, tartóztathatatlan, elsodró, végzetes csengése van a szónak is! A koponya falaihoz verődik egyenesen és elkábít. Veszély, rettenet és váratlanság, vértizgató bajjelentés szárnyal benne. A megkiáltás a havasi lakók újságja. Időm sincs különös hatása alól szabadulni, már a szomszéd hegyoldalon üvöltik:

— Hó — ha — hó!... A kicsi — pap — elmegy — a — falúból!...

Mire felnézek, már csak a visszhangot hallom:

— Hó — ha — hó!...

A hegyek is megkiáltják egymásnak és tudomást vesz róla fű, fa, virág, madár, minden, s tovább kiáltják egymásnak:

— Hó — ha — hó!...

Soha senki sem kapott ennél szebb kinevezést...

Soha senkinek nem fáj jobban kinevezés!

Az emberek kezében megáll a kasza, ajkukra fagy a szó, a fejszezsattogás megáll és ameddig a szó elhátott, minden munka megszűnik. Mindenholnan ereszkednek is már felém az emberek. Részvétellel kezét nyújtanak és némán megállanak. Egy-egy fához dűlve aszszonyok sírárnak.

— A bíró is itt jó — sottogják egymásnak, ami még ünnepélyesebbé teszi a pillanatot.

A bíró keményen tartja magát, de két kézzel fogja meg a parolámat.

— Ne hagyjon itt münköt, kicsi tisztelendűr!

— Muszáj, bíró úr! Parancs, parancs!

— A muszáj nagy úr!

Lecsüggednek a fejek. A nap halványodik, az erdőzúgok már lassan sötétednek. A madarak is ereszkednek hazafelé. Mennem kell. Mindjárt búcsúzkodom is:

— Köszönöm a jóságukat, emberek. A jó Isten áldja meg magukat, minden munkájukat, segítse iparkodásukban, őrizze meg minden bajtól... s engem tart-sanak meg jóemlékezetükben!

Sóhajrással válaszolnak, de a kezük forró a búcsúvételnél, szorításuk szenvedélyes és mohó, mintha sohasem akarnának elereszteni, ábrázatuk fáradt és sárga, szomorú. Kikísérnek az erdő széléig, ráállítanak az útra és sokáig utánam néznek.

Lassan mindent beborít a sötétség. Köröskörül fehérbevező fények verik át az erdőket. A virrasztótüzek. Körülötte emberek búsulnak, az én elhagyott népem... Talán éppen most kérdezi a Szultán kutya, hogy hová lettem... Incze Jánosék a tüzet körülülik és néha bánatos pillantást vetnek üresen maradt szénaágyamra...

Egyedül vagyok. A végtelenség megérint és összeborzadok. Ki tudja, mi vár reám. Nehezen visznek a lábaim. A mező elhagyatott és vészjóslóan hallgat... De mintha emberi léptek kopogását hallanám mögöttem. Bevárom. Tényleg egy férfi liheg az úton. Szótlanul siet el mellettem. Most megismerem és megszólítom:

— Hová siet, Imre?

Dánér Imre sötétben feleli:

— Megyek a tömlőcbe.

— Várjon! — mosolygok keserűen. — Menjünk együtt!...

*

Az öreg pap izgatottan fogadott. Külsőleg örömet mutatott.

— Megkülönböztetett bánásmód a püspök részéről. Tanárnak neveztek ki. Ezt megünnepeljük. Ma nálam maradsz. Verőmalac lesz vacsorára. A jövőd biztosítva van. Kényelmes állás, jó fizetés, pár év alatt szentszéki tanácsos vagy. Bevisznek a központhoz. Irodaigazgató, később kanonok és — ki tudja mit hoz a jövő? Igazán örvendek. Büszke vagyok rád.

Mereven néztem a kinevezést. Többször is elolvastam. Elfogódottá tett.

— Végre! — muzsikált a fejemben a gondolat. — Teljesült, amiért küzdöttem, annyi áldozatot hoztam. Vége a bizonytalanságnak. Valaki lettem.

Teljesen örülni még sem tudtam. Szokatlan, idegen volt ez a kinevezés, mintha tévedés volna. Nem tudtam természetesnek tartani. Csúnya ára volt. Menynyit kellett érte remegnem, alakoskodnom, életszentséget játszanom a kíméletlen szépségversenyen. Nem a hivatás, a becsület őrzött. Ez velem született, a másik nem, de rejtőznöm kell és rejtőzni fogok, mint eddig. Ezután méginkább. Vigyázni fogok a borivásra és az emberekre. A magánosság az egyetlen biztosíték. Tudományos munkásságra adom a fejemet. Hát haladjunk, ha haladni kell a Jákób létráján. Saját álom- és vágyromjaimon egyszer csak eljutok az égbe.

— Rózsi, mi lesz a vacsorával? — türelmetlenkedett az öreg pap.

Az öreg Rózsi néni olyan örvendezve hozta a verőmalacot, mintha őt nevezték volna ki tanárnak.

Nem mertünk egymásra nézni a vén pappal. Idegesen ropogtattuk a pirosra sült állatkát. Az első két pohár bort is szórtlanul ittuk meg.

— A kocsim rendelkezésedre áll — mondotta hidegen később az öreg.

— Köszönöm.

— Mikor indulsz?

— Sajnos, már a napokban, mert elsejére el kell foglalnom az állást.

Tovább hallgattunk. A vén ember színtelen, összesett.

— Megvallom, azt hittem, hogy velem maradsz. Szívesen átadtam volna a plebániát. Egy esztendeig kibírtad volna, akkor úgyis meghalok. Biztos kézre szerettem volna hagyni a juhocskáimat, mert veszedelmeket érzek... Meglátod, hogy még nagy bajok lesznek ezen a földön. Nekem mindegy, mert én úgyis meghalok.

— Ugyan! — pirongattam. — Ne légy gyermek! Hogy beszélhet így egy pap?

— Ti csak beszéljétek okosan — csökönyösködött az öreg, — de tartsd számon, amit mondtam. Mi ketten

többet együtt nem vacsorázunk Nagy veszedelmek jönnek.

— Kuvikmadár-beszéd.

—Tartsd csak számon! . . .

Az asztali lámpát fennebb srófolta, megnézte, van-e benne elég petróleum. A fénybe tartott keze ráncos és reszkető. Csunyán összeesett az öreg. Mielőtt felmentem a havasokra, derűs, szellemes volt és elégedett. Mi történhetett vele?

— Édesanyád nem tudja, hová legyen örömében. Mindenki örül, csak én nem . . .

Vagy a bor ártott meg neki, vagy tényleg beteg az öreg. Kíméletesnek és elnézőnek kell lennem.

— És te miért nem örvendesz? — kérdeztem szeliden.

A vén pap rémülten nyitotta rám a két szemét.

— Apage! — Én félek tőled. Veszedelmes ember vagy. Nagy bajok várnak rád . . . Csak az egyházat ne bánts, fiam!

— Mi a fenét beszélsz összevissza? Miért bántanám én az egyházat?

— Én nem tudom. Én csak félek. Bár ne volna olyan nagy tehetséged. Minden nagytehetségű paptól félek . . .

Kellemetlen ez a babonás vén ember. Rájött a rigolyája. Melegebben, bensőségebben is megehattuk volna a búcsúvacsorámat. Igyunk, hátha megjön a jókedve. Máskor a negyedik, ötödik pohárnál már énekelni szokott. Az öreg azonban ragaszkodott a rögeszméjéhez.

— Te nem vagy pap — tartotta a poharát. — Repedsz meg a buzgóságtól, mégsem vagy pap . . . Beléd látok . . .

— Hát mi vagyok? — Tán királybíró?

— Az a gyapád volt — mosolygott.

— Mi kifogásod van ellenem? — haragudtam. — Majd igyekszem és olyan leszek, mint ti. Beülök egy tehetős plebániába, szép gazdasszonyt és jó rózsamáli

bort tartok misebor címen. Minden reggel elmondok egy galoppmisét, elsietem az officiumot és várom a kepét. Ilyen pap valóban nem vagyok. Nem akarok negyven-ötven évig aludni a lelkiismeretemen...

Az öreg ember megrázkódott és kiesett a könnye. Szántam, bántam, amit mondtam.

— Bocsáss meg! Rád ez nem áll. Te jóságos, igaz, drága ember vagy, akitől mindenki csak jót kapott. Mindenki becsül, szeret.

Az öreg pap elérzékenyedett. A pohár pereméig ejtette ősz fejét. Leheletétől megzavarodott az arany bor.

— Mégse kövess engem...

— Mit beszélsz?...

Egymás szemébe néztünk hosszan, mélyen. A félig kiapadt, duzzadt, táskás pillák mögött már-már alig élő, fáradt fénygolyókban hihetetlen boldogtalanságot látok.

— Lehetetlen! — döbbenek meg.

— Így van — vallja be a pap. — Most ismersz, de kár, hogy én téged megismertelek.

— De miért, az Istenért?

— Negyven esztendeig elég volt magamért gyötörödni... — és nincs újabb negyven esztendőm, hogy téged is féltselek... De minek is?... Jó volna neked, ha megtenném?...

Elhallgat és belül folytatja a gondolatot. Nem za-
varom, csak küzdök a váratlan kinyilatkoztatással,
melyben részem volt. Ki gondolta volna? Nálánál jobb
papot és elégedettebb embert nem ismertem. A nagy
esküt le merném tenni mellette, hogy a szentek lehet-
nek szentebbek, mint ő, de igazabbak, becsületesebbek
alig. Isten kertjének legédesebb füvecskéje volt tiszta-
ságban és alázatosságban. Mindig derűs és tiszta... Mi
lehet e hetven éves öreg élet titka?... Látom a töp-
rengését, a szemeim előtt roppan össze és egész teste
sárga szemfedő lesz a sírba készülő titok holtteste fö-
lött... Jaj, ha fellebenthetném! Félve kísérlem meg.

— És miért ne követhetnélek téged ?

A Szentírással felel:

— Engedjétek a halottakat eltemetni halottaikat...

Elég lesz neked a saját lelkedet hurcolni... Miért fonjam a magam kígyóját is a te szívedre?...

Lehet, hogy téved, de egy hosszú élet mégsem hazudhat. Talán holnap bánni fogja és szemérmesen elrejtőzik, hogy ne találkozzék velem, de érzem, tudom, hogy javamat akarja. Megijedek a rám váró ismeretlentől.

— Mit tanácsolsz ? — menekülök a karjai közé.
— Mit tegyek ?

A vén pap elborzad a kérdésre. Végzetes is lehet, amit mond. Ő tudja, miért. Ítéletet kell mondania önmaga fölött is és a második, eltörülhetetlen jegyet nyomhatja lelkemre. Világos előttem, hogy abban a meggyőződésben van, hogy köztem és az egyház között kell választania... Tévedésben van. A felszenteléssel én már választottam... Amire az öreg pap gondol, annak még a gondolata is kizártnak látszik... Vagy ő tudná jobban?... Akármint van, kíváncsivá tett és sürgetem:

— Légy őszinte hozzám, hiszen édesapám helyett édesapám vagy.

A pap megrázkódik. Elszánja magát, minden erejét megfeszíti s mégis csak suttogva meri kimondani:

— Kövesd fiam, mindenkor... önmagadat.

NYOLCADIK FEJEZET

El se telt egy év. Meg se melegedtem új helyemen, bele se kóstoltam jóformán az életbe, mikor levelet kaptam a püspöki hivataltól, hogy az én öreg papom súlyos beteg és rám óhajtja bízni híveit. Mihelyt levizsgáztattam tanítványaimat, siessek átvenni a helyettesítést. A püspök úr ónagyméltósága ragaszkodik hozzá, mert utolsó kegyként maga az öreg, érdemes lelkész kérte tőle, amit nem szabad megtagadni.

Pár napra rá a vén ember reszkető levelét is megkaptam. Alázatosan kért, hogy tegyem meg neki ezt az életben utolsó szívességet. Siessek, mert komoly, fontos dolgokat szeretne megbeszélni és érzi, hogy már a halál fészüli a fejét és szédülő tekintete előtt dűledeznek a hegyek, a menyországból már eresztik a piros övet a számára. Hasonló humorral vígasztaltam és ígértem, hogy jövő héten már utazom is.

„Akkor már én hamarabb nálad leszek. Mindennap késő” — íratta a kántorral a második levelet is. A kántor maga is tanúsította, hogy a plébános úr gyenge bőrben van. Láza nem igen van, ráncos kezei inkább hidegek, de úgylátszik, az elméje nincs egészen rendben, mert folyton azt hajtogatja, hogy neki mennie kell, mert nem akarja megérni azt a nagy veszedelmet, ami reánk következik. Hiába kérdezzük, hogy miféle veszedelemről beszél, csak némán a fejét rázza. A napokban mégis elárult annyit, hogy úgy fog hullani a nép, mintha dögvész pusztítaná. Úgyet se vetettünk rá, mert az öreg életében szeretett jósolni. Kívüle senki sem hitt a bogaraiban, s ő maga is tréfásan vette lát-noki képességét.

— Meglátjátok, hogy így lesz. Nem vagyok jós, csak Jóska, de tartsátok számon, amit mondtam.

Nem vettük túlságosan komolyan most sem a fenyegetését, hogy meghal. Enyhe lefolyású tüdőgyulladása volt, amit ma minden valamire való orvos kikurál és a kezdőorvosoknak sok tüdőgyulladás-esetet szoktak kívánni, hogy jó nevet szerezzenek maguknak.

A vén pap azonban betartotta a szavát. Mire megérkeztem, már el is temették...

— Egyet kacagott és meghót — újságolták hozzátartozói. — Mindenre gondoltunk, de arra nem, hogy meghal. Könnyebben is volt, mint azelőtt, s a szentmártoni doktor kijelentette, hogy túl van a veszélyen.

— Szegény, már megérett a sarló alá — szentenciáztak fölötte megilletődve. — Igaz, jó ember volt minden különossége mellett.

Másnap reggel gyászmisét mondtam érte és a sekrestyében kezembe került a direktórium. Elgondolkozva forgattam, míg a beharangozásnak vége lesz. Szeretettel néztem reszkető bejegyzéseit és az utolsó oldalon, ahol az egyházmegye pap-halottait sorolja föl a direktórium, a következő sort találtam:

„Josephus Delne, parochus obdormivit in D-no die 10-a Junii A. 1914.”

Saját halálát írta be és mindössze két napot tévedett. Belesápadtam a kúsza kézírásból felém néző megfeythetetlen nagy emberi titokba. Eszembe jutott, hogy fontos dolgokat akart rám bízni. Nyugtalanított a kacagása is. Vajjon, miket akart mondani és miért kacagott. Végignéztem összes írásait, de semmit sem találtam, ami a vén pap rejtélyét megfeythette volna. Magával vitte a sírba.

A falú népe már nem sokat törődött vele. Nem ér rá halottakkal bibelődni az ember, mikor éhségtől zajlik a gyomor, csak én lábatlankodom a temetőben az álombeli virágok között, melyek a halottak porából bujálkodnak. Bizony, a temető is megszegényedett. A veres keresztfák megfeketedtek, ledüledeztek, vén varjú

tolláskodik rajtuk, s lehullott a csattanós vers róluk a nagyillatú fűvek közé. A harangozó, ki a sírt megmutatta, dolgára siet.

— Itt eleget tölthetjük az üdőt — mentegetődzik. Csak imádkozzék helyettünk es, met mű nem érünk rá. Münköt nem fizetnek érte... Hej, könnyű az uraknak!

A kitörés bánt. Napok óta látom, hogy a nép megváltozott. Az itthagzott, régi emberszépségeknek nyoma sincs. Megváltoztak külsőleg, belsőleg. Testük, lelkük kiégett, gyűlölködő, átkozódó, lázongó, keserű.

— Magukat mi lelte? — nézek reá szigorúan a lerongyolódott, sovány, inas emberkére.

— Münköt elég lölt. Hogy bolondult volna meg az is, aki az embört kitalálta!... Megkúdosodtunk, tudja-e?...

— Eddig se vetette fel a pénz.

— Ammá nem, de ennyire soha el nem tetvesedtünk. Nem a miénk még a rajtunk levő gúnya sem.

— Hát az hogy történt?

Az ember ráül a pap sírjára, s a holtak piszkában szomorkodva, elmondja a falu baját.

— Mi már meg vagyunk címezve a pokolba... A múlt tavaszon a víz tönkretett mindent. Július, augusztusban jött a szárazság. Leaszalta azt es, ami megmaradt. A zab megszorult, a törökbúza teljesen maradt, a pityóka megkeseredett a földben. Embör, állat éhezött egész télen... A birtokosság egy nagy erdőrészt eladott vót a zsidónak. Még örvendettünk neki, mert az erdei munkán csordult-cseppent valami. A fát le kellett szállítani a szentsimoni állomásra. Jól fizették a fuvart. A szarvasmarhát átcseréltük lóra és felvállaltuk a szállítást. Igen de a lónak zab kellett, széna kellett, s az nem volt. A környéken venni nem lehetett. A hó korán leesett. A ló pedig nem kecske, hogy ágat egyék; hát elkezdett döglenni. Nem volt nap, hogy egy-kettő fel ne fordult volna valahol az úton. Ott hagytuk a kutyáknak. A havastól a vonatig, mindenütt döglött lovak puffadoztak.

— Szamár emberek maguk — mondta erre Friedmann úr, a zsidó. — Miért nem szóltak nekem? Akinek széna, zab kell, íratkozzék fel nálam. Akinek nincs pénze, az ledolgozza.

Szerzett is jó borsosan, két-háromszoros áron, hogy a fuvar neki ingyenbe menjen, s még ő keressen rajta. Béadósodtunk fülig. Hajnaltól hajnalig hordtuk a nehéz terüt, csakhogy a fizetést győzzük. Hiába volt a drága zab, az új ló. Hullott újból ember, állat. Újesztendő után Friedmann úr beszüntette a hitelt.

— Van pénz a bankban — mondotta.

— Ott igaz, hogy vót. Adtak is bétáblázásra, nagy kamatra. Mü ismét neki az erdőnek! Tavaszra feléltük a bankpénzt. Istentelen hideg telünk volt, s a nagy vondozódásban az öltözet leszakadt rólunk. Feketére fagyunk, hiába állított Friedmann úr korcsomát még az erdőben is. Nagybőjtre a férfiak jórésze ágyba került. A lódög után jött az emberdög, orvos, patika. Erre osztán az asszonyok, fickó legénkék mentek neki a havasnak... Nem csuda, hogy csak a csontunk s bőrünk maradt. Sokat béhántunk a földbe. A vén pap minden nap temetett. Így szerezte ő es a betegséget, ami osztán el is vitte...

... De ezzel nem volt vége. A fehér marhából kifogyunk, újat kellett szerezni, hogy a tavaszi szántást megkezdhessük. Mire való a bank? — gondoltuk. De hiába körmöltük a nevünköt a váltóra. A bank kijelentette, hogy pénz nincs, mert még az interest sem tudjuk fizetni. Most ott állunk, hogy a fecske sem mer fészket rakni az eresz alá, mert attól fél, hogy a házzal együtt őt is elárverezik. Éhen nem pusztulhattunk. Erre a fél falu: leányok, legények felszedték a sátorfát és bementek Romániába szógalni. A kereset jó volt. Aki egy kicsi pénzt megkuponíthatott, átalszökött Moduvába marháért. Itt olcsó a jószág. A gránicon osztán hazaloptuk őket. Még szerencsés vót, kinek apró gyermeke van. A hét-nyolc esztendősoket már lehet használni az élet körül.

— Mi lesz az iskolával akkor? Égbekiáltó bűnt követnek el a gyermek ellen.

— Oskola, oskola! — veti ellen a székely. — De ha nincs ki a tehenek előtt járjon a szántásnál; fel-fúhassuk az iskolát...

— Borzasztó, hogy írástudatlanul, vadon nőjön fel annyi sok, ártatlan gyermek!

— Szakadjon le a keze, aki kitalálta az írástudást. Tőkére teszem s levágom még az ujjamat es, amivel keresztet nyomtam a váltóra. Most nem volna annyi adósságom.

— Bolondot beszél kend!

— Magik mondanak elég okos dolgot helyettünk es, de segíteni nem tudnak. A sok oskola arra jó, hogy kiforgassák az embőrt abból is, amiye van... De nem baj. Fog még reszketni a nadrág az urakon!... Hát csak énekelgessen szép ájtatosan a halottaknak, mert nekem dolgom van — búcsúzott a harangozó.

Egyedül maradtam, felzaklatva a nekikeseredett ember bűjától, sok, dúrva igazságától. Ezeknek ugyan prédikálhatom, hogy megsegíti az Isten.

Napokon keresztül tehetetlenül állok közöttük. Az emberek olyanok, mint a nyirkos, sötét erdő. A hegyi-vér gyilkos szenvedélyei dolgoznak bennük és minden nap történik valami baj. A hír riadtan fut végig a hegyek közé zárt völgyön és síró fehérnépek vernek fel sokszor hajnalosan, hogy mentsem meg őket. Ma Ajnár Pétert kellene kimentenem a kocsmából, ahol keserűségében három napja iszik, holnap Csinód Mihály kapja az írást, hogy kitűzték az árverést a házára. Csinód Mihály erre hallgat három napig. Csak ül és néz. Senki nem meri zavarni. Felesége, gyermekei reszketnek félelmükben. A férfi észre sem veszi őket, mintha a világban se volnának. A széna ott rothad a földön, a marha megdögölhet a jászol mellett, feléjük se néz. Csinód Mihály csak várja, hogy teljenek a napok. Az utolsó éjszaka nem alszik, csak a könyökére dőlve gondolkodik. Az asszony dideregve lesi a cserge alól. Mikor

pitymallik, az ember feláll. Az arca szürke és úgy összeszorítja barna öklét, hogy szinte szikrák pattognak ki belőle. A küszöbön a kutyája puhán a lábaihoz csúszik. Azt mérgesen messzi rugja.

— Ma van az árverés — hörgi sötéten és nézi a házát.

Rendes, jó gazda, mindene rendben van. Az ösztörűre kiakasztott mázas fazakakat belepte a harmat, az istálló kinyitott ajtaja párállik a hűvös havasi reggelen. A távolodó köd már a kert végében jár.

— Tíz órakor jönnek! — nyögi Csinód Mihály.

Tíz órakor jönnek és tizenegykor Csinód Mihály családotól mehet akár alá, akár fel. Úgy fog állani, mint az ujjam. Sehol semmi segítség. Már előre hallja, hogyan kiáltja majd a kisbíró:

— Ezör pengő először!... Ezör pengő másodszor!... Ezör pengő...

A „harmadszor“-t képtelen kiejteni. Keménytermészetű, konok ember, de mégis könny szökik a szemébe, mikor reá gondol.

A felkelő nap első, gyenge sugarai már felvesznek a Nyilénk-erdő háta mögött, de Csinód Mihály csak az árverezésre özlött tömeget látja lelki szemeivel. Megtántorodik, mint a részeg. Majd betaszítja a szerszámos kamra ajtaját és leakasztja az arasnyi szakás, erdőlő fejszét. Bütykös hüvelykujjával finoman végigpróbálja az élit, majd odacammog a lakóház árnyékába és megáll a sarkánál, ahol farkasfogra vannak összeeresztve az oldalgerendák. Az ablakból néhány piros virág nézi.

— Ezör pengő először... — mondja tompán Csinód Mihály és felhúzza a fejszét. A ragyogó acél alig tétovázik a levegőben. Mint egy ezüst villám, sújt rá a házra olyan erővel, hogy megrendül bele, s ijedten rebben el róla a tetején szárítkozó veréb.

— Ezör pengő másodszor — bőgi keservesen az ember és hullanak a csapások a házra.

Felesége egy szál pendelyben, fehérén ugrik ki az ajtón.

— Mit csinál, Mihály lelkem? Jajistenem! Én-
istenem!...

— Árverezek — károgja Mihály és recsegve dől-
nek ki a ház oldalából a gerendák. Az épület inog. A
gyermek az ágyon ülve sírnak, a szomszédok fel-
riadva sietnek oda, hogy lefogják.

— Közel ne jöjjön, kinek az élete kedves! — fe-
nyegetőzik elszántan Csinód Mihály.

— Megbolondultál? — mérgelődnek az öregebbek.

— Vágjad, Mihály, a szenvedésit! — biztatja a
másik hasonló sorsú.

— Inkább felgyújtom, de az én házamat meg nem
gyalázzák!

— Jól teszed, Mihály! Üssed! Égesd fel, hogy
pora se maradjon!

Jótét lélek asszonyok kihozzák a két inges gyer-
meket és végig futnak velük az udvaron. Az újabb
ütésekre a hajlék megrokkan, magas teteje előredűl,
mint egy félig lerogyott hatalmas állat, melynek elmet-
szették mellső lábait. A zsendelyek felpattognak, a
szarufák recsegnek, a por felkavarog. Az embertömeg
hátratulódik.

— Vigyázz, mert agyonüt!

Csinód Mihály azonban se lát, se hall.

— Ezör pengő!... Ki ad többet érte?...

Az asszonyok rémüldöznek.

— Fussatok a papért! — jut eszébe valakinek.

Lihegve hozzák a hírt, hogy mit csinál Csinód
Mihály.

— Jöjjön, nyugtassa meg, lelkem tisztelendúr!

Nyakamba vetem a reverendát. Időm sincs a
hosszú gombsort végigbabrálni. A tömeg köszönés nél-
kül enged utat. Pillanatra megtorpanok és engem is
előnt a pusztítás megnyugtató szenvedélye. Ebben a
pillanatban én is Csinód Mihály vagyok, akinek igaza
van.

— Jól teszi! — lüktet a szó a torkomon a fáradt
ütések láttára... De hát én nem ember, hanem pap

vagyok, kinek más világ parancsol. Egyetlen mozdulattal kicsavarom a fejszét a férfi kezéből és messzi dobom. Csinód Mihály megtántorodik, homlokán omlik a verejték, szemei fehérét elfutotta a vér, ajka kicserepzett, színe hamúsürke és a láz süt róla.

— Hiszen ez az ember súlyos beteg! — ölelem meg és karjaim közt beviszem az ágyra. — Hol a felesége?

Elém taszigálják a magából kikelt asszonyt.

— Mozdulj már, Juli!

— Azonnal hozasson orvost! — tanácsolom.

Az asszony rám bámul.

— Miből? — és tenyerével eltakarja arcát.

— Itt valamit tenni kell! — fordulok a férfiakhoz.

— Kéne... — hagyják rá sötéten.

Kellene, de mit? Magam is tehetetlen, küzdő, szegény ember vagyok...

— Itt ma nem szabad árverezni! — jelentem ki felindultan és keményen végignézek a népen. — Olyan gazember nem lehet a faluban, ki egyetlen krajcárt is ígérni merjen ezért a bajjal sújtott házért. Értik-e atyafiak?

Nem válaszolnak, de a szeretet és becsülés besugározza őket.

— Most megyek a jegyzőhöz és meglátom, mit lehet csinálni.

— Jó helyre megy — ejti el valaki a szót gúnyosan.

Tudom, hogy a jegyző feszült viszonyban van a falúval, de bízom magamban.

A községháza előtt néhány ügyes-bajos szomorú emberke várakozik.

— Az irodában van a jegyző úr?

— Most jöve be.

A jegyző rosszkedvű. Az előtte álló falusi emberre ráparancsol:

— Várjon kinnt!

Félve takarodik ki az ember.

— Mi jóban jársz? — ültet le a jegyző.

— Te, Gyuri! Ennek a szerencsétlen Csinód Mihálynak az ügyében kellene tenni valamit. Hallottad, mi történt?

— Hallottam — válaszol kedvetlenül a jegyző. — Dögöljön meg a bűdös parasztja... Megfenyegetett, hogy kiver a faluból. A kötél a nyakát!

— Ezt nem szabad így felfognod — próbálok ellenkezni. — Meg kell értened a nép sorsát. Ők szegények nem hibásak...

— Ha úgy ismernéd, mint én, nem védenéd. Gazok, bitangok... de majd megmutatom, hogy ki az úr a faluban...

A gyűlölet annyira elragadja a jegyzőt, hogy minden közbenjáró szó inkább árt, mint használ.

— Szóval, nem segítesz? — fejezem be a vitát.

— Az Istennek se! — döndíti rá öklét az asztalra. — Az árverést megtartjuk, ha mind a három harangodat félreverted is.

— Azt majd meglátjuk! — lobbanok fel és sajnálom, hogy pap vagyok, mert ha a reverenda le nem nyögözné a karjaimat, hej, de másképpen intézném el ezt az árverezést. De így nyelni kell. Szomorúan távozom az irodából és töprengek, hogy mit lehetne csinálni. A főszolgabíró, vagy az alispán segíthetne, de telefon nincs a községben. Küldönccel fordulni hozzuk pedig késő. Estére tudná csak megjárni. Szégyenkezve, tehetetlenül, izgatottan sétálok a szobámban. Nem tudok belenyugodni, hogy annyi lehetősége se legyen egy papnak, hogy egyetlen hívét megmenthesse... Mégis bízek bízom, valami ismeretlen fordulatban. Talán a jó Istenben. Szinte figyelem, hogy lássuk hát: valóban megengedi-e a Jóisten ezt a tragédiát... Az idő telik, a feszültségem fokozódik. Ablakomból látom, hogy kocsin megérkeznek: az ügyvéd és a hivatalos urak. A községházánál leszállanak... Még volna félóra, míg tízóraznak és megdicsérik a jegyző szilvóriumját, de mit csináljak? Nem jut eszembe mentő gondo-

lat, csak figyelek fehéren az ablaknál... Effélére nem tanítottak a teológián. A többkötetes casuisticában nincs egyetlen tanács, hogyan lehetne megmenteni ennek a nevesincs emberporszemnek koldus vityilóját... Egyik esküdt újabb sörökért fut a vendéglőbe. Az urak ráérnek. Őket nem izgatja, hogy holnap mit csinál az a szerencsétlen beteg ember.

Félóra múlva azt mondja unottan az ügyvéd :

— Essünk túl rajta !

Tekintélyesen sétálnak a megbontott házhoz. A kíváncsi tömeg már összegyűlt. Utánok sietek.

— Itt mi történt ? — szemléli az ügyvéd a frissen rontott házat.

Elmondják neki.

— Ez a büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekedet. Be fogom csukatni ! — fenyegetőzik.

Ekkor érkezem oda.

— Kérem, ügyvéd úr, egy szóra !

Udvariasan, némi leereszkedéssel kérdezi :

— Mi tetszik ?

— Arra akarom kérni, hogy ha lehetséges, halasszák el ezt az árverést...

— Hogy képzeled ön ? — méltatlankodik.

Minden eszközt megpróbálok, hogy belátásra, engedékenységre bírjam, de az ügyvéd ridegen elzárkózik.

— Nagyon sajnálom, főtisztelendő úr, de nekem a bank érdekeit kell védenem. Kár volt beleártania magát. Kezdhetjük, jegyző úr !

A dob megperdül. A jegyző felolvassa a végzéseket és kezdődik az árverés.

— Kikiáltási ár 700 korona !... Ki többet érte.

— Hétszáz korona először...

Az emberek némák, csak belül forronganak.

— Hétszáztíz ! — harsan bele egy úrforma idegen.

— Ki az ? — érdeklődik meglepetten a tömeg, de senki sem ismeri. Azonnal tisztában vagyok, hogy az ügyvéd titkos embere, aki árverez és később „eladja” az ügyvédnek. Ebből él.

— Hétszáz-tíz először...

A csendet nem töri meg senki.

— Másodszor... Senki többet?...

Még egy pillanat és potom áron gazdát cserél a szegény Csinód Mihály háza. Az ára még az adósságot se futja. Ha már nem akadályozhattam meg, most nincs más hátra, mint minél magasabbra verni az árat. Elpirulok, mikor felkiáltok:

— Hétszáz-husz!...

Meglepetten néz rám mindenki. A falu népe megbotránkozik, hiszen én neveztem gazembernek, aki árverezni mer. Fojtott zúgás száll felém.

— Hétszáz-husz először — hirdeti a kikiáltó, de leintik. Az ügyvéd hozzám fordul.

— Főtisztelendő úr árverezni akar?

— Természetesen — felelem.

— Rendben van. Joga van hozzá, de kérjük, tegye le a bánatpénzt, a kikiáltási ár tíz százalékát. Ez a törvényes feltétel.

— Tíz százalékot? — tétovázok. — Az hetven korona. Honnan vegyek hetven koronát? Egész hónapi fizetésem alig valamivel több.

-- Nincs nálam most annyi pénz — vallom be. — De...

-- Akkor nem vehet részt az árverésben — jelenti ki kereken az ügyvéd. A jegyző hidegen mosolyog és odaszól a kikiáltónak:

— A hétszáz-husz nem gilt, János, csak a hétszáz-tíz...

— Igenis, tekintetes jegyző úr. A papé nem gilt...

Alig tudok uralkodni magamon. Odalépek az egyik embercsoporthoz:

— Ma reggel azt mondtam, atyafiak, hogy gazember, aki árverezni mer. Amint hallottátok, én mégis megpróbáltam. Azt hittem, hogy meg tudom akadályozni ezt a gázságot. Nem tudtam. Erre más mód nem maradt, mint minél magasabbra verni az árat, hogy se-

gítsek a szerencsétlen Csinód Mihályon. Ezért árvereztem... és csak ezt akartam mondani.

Egyetlen intésembe kerülne, hogy a nép széttépje az urakat. A bajszok remegnek az indulattól, a fogak megcsikordulnak. Egyetlen siket perc alatt végük volna... Mire a hullámozó vér a fülemben elhallgat, véresen fel volnának szegezve a csűrkapura, mint a denevérek. A férfitestekből sugárzó ölésvágy rámmagad és alig bírok uralkodni az idegeimen. Mi lenne, ha pap létemre én emelném fel elsőnek a vér után szomjuhozó kezét!...

— Nehogy bajt csináljanak, emberek! — rémülök meg. — Menjünk szépen haza!

Kifutok a kapun. A tömeg egy része utánam jön. Nem beszélnek. Dühökben és tehetetlenségökben a földet nézik. Alig haladunk húsz lépést, a káromló hang diadalmasan felharsan...

— Hétszázötven harmadszor!...

A dob ráperdül.

Csinód Mihályt kivégezték.

Az emberek egy pillanatra megdermedtek az úton.

Nem történt semmi. A nap szilárdan áll az égen.

Délután azzal a hírrel jönnek, hogy az elárverezett ember rosszul van. Hozzásietek. Szerencsére megérkezik az orvos is.

— Idegláz — mondja nyugodtan. — Az éjszaka lesz mit bírkozni vele.

Az asszony elszalad a faluba, hogy pénzt kérjen kölcsön, mivel a doktort kifizesse. Sok kaput be kell nyitnia, míg a szükséges pár koronát összeszedi és mindenütt elsírja bánatát. Az orvos siet.

— Mi a honorárium, doktor úr? — veszem elő meglevő pénzecskémet.

Az orvos jótanácsokba rejti zavarát, de elteszi a pénzt és felmászik a szekérre.

— Az orvosságot majd elküldöm a szekerstől.

Mindig legyen valaki a beteg mellett. Egy pillanatra se hagyják magára. Nem kell megijedni, ha félrebeszék. Ez velejár a betegséggel. Ha a reggelt megéri, megmarad.

A doktor elmegy. Az asszony futva jön a pénzzel.

— Tegye csak el, Juli!... Az orvos magától nem vett semmit.

— Beh áldott, jó ember! — fohászkodik hálásan.

Mosolygok a sikerült „restrictio mentalis“-on és megígérem, hogy estefelé újból meglátogatom, de már egy óra múlva utánam küldenek és szörnyülködve újságolják, hogy Csinód Mihály ingben-gagyában kifutott az udvarra.

— Rájött a bolondja — magyarázzák. Most csendes, de nagy forrósága van.

Az ágy fejéhez ülök és enyhítő imát mormolok. Az asszony megfogja két apró gyermeke kezét és odavezeti apjuk lábához:

— Térgyöljetek le tük es, lelkem!

A beteg fel-felhördül. Ilyenkor ijedten hányja a keresztet az asszony:

— Óh, somojói csudatévő Szűzmáriám, gyógyítsd meg!

Félhangosan kommandálok a küzködő lelket:

„Exurgat Deus et dissipentur inimici eius... Keljen fel az Isten és semmisüljenek meg ellenségei... Fussanak orcája elől, kik gyűlölik vala őt. Miként eltűnik a füst, tűnjenek el. Miként szétfolyik a viasz... Az igazak vendégeltessenek meg és ujjongjanak Isten látásán. Zavarodjanak meg és piruljanak a Tartarus légiói és a sátán szolgálai útjába állani ne merészeljenek...”

„...Ne merészeljenek!” — sóhajtják utánam a szobában levők. Az est leszáll, a világ és a beteg elcsendesedik. A csordából hazatért kecske topog a pitvarban, felugrik az ablakra és bemekeg a szobába. A gyötrődő asszony fogja a sajtárt és kimegy, hogy megfesse. A

dróton függő szomorú lámpát meggyújtják. Az élet elhal a hegyek között. Távolról hangzik a kutyák kórusa. A beteg mereven felveti a szemeit és nézi a füstös gerendákat. Onkéntelenül János evangéliumának tizenhetedik fejezetét kezdem imádkozni: „Felemelvén Jézus szemeit az égre, mondá: Atyám, eljött az óra, világosítsd meg Fiadat... Én téged nyilvánvalóvá tettelek a földön, művemet bevégeztem...”

Lábujjhegyen besurran az asszony a tejjel és kitölti gyermekeinek, akik könnytől maszatos orrocskáikat beletemetik a széles csuprokba. Fájó szívek szegényes vacsorája. Mindennap utolsó vacsora. Nem tudom nézni. Ki kell mennem a szabadba, hogy piros homlokom lehüljön. Az ajtó előtt álló törpe almafa lombjai közé burkolózom. Fuvallat búvik a levelek közé, melyeken parányi csillagfény tükröződik. Az élet kábultsága agyamra száll, a föld tehetetlensége magához szívja fáradt testemet, a fa hajladozva bánkódik felettem... Hideg van. Kihült az emberek szíve.

Az ágy megreccsen, összetört káromkodás üvölt fel a beteg ajkán. Megrettenve ugrom fel. Csinód Mihály ül az ágyon, a verejték omlik róla, szemei túlzottan elnyiltak és öklével veri a mellét:

— ...Én meg teszem, tekintetes jegyző úr! Előbb felhúzó a gerendára az asszonyt, osztán a két gyermekemet, s esment magamot... Úgy fogunk fityegni, mint a szalonna... Én megteszem! Meg én!... De előbb előtom a tekintetes jegyző urat...

— Mihály! Mi löle, édesuram? — tehetetlenkedik az asszony. — Feküdj vissza, lelkem! Itt van a kicsi tisztelendúr es...

A beteg örjöngeni kezd. Arca eltorzul, haja meredezik a kintől. Hírtelen kipattan az ágyból és úgy üvölti:

— Farkasok! Hol a fejszém, hogy vágjam szecskába!... Ti tolvaj urak!

Szeliden nem lehet visszaerőltetni az ágyba. Bírko-

zik velem az idegerő hatalmas fellobbanásával. Minden izma olyan, mint az acél. Fiatal, erős ember vagyok, de alig tudom lebírní. Karjaim közt ropognak a csontjai, forró, beteg miazmás lehelletét arcomba fujja. Percek kellene hozzá, míg a roham megszűnik és a test ernyedten összeomlik. Halálsápadt vagyok a felindulástól, erőfeszítéstől és remegek: Hiszen én effélét nem láttam életemben. Istenem, miért ilyen borzalmas az ember? Mikor jön el már az ideje, hogy a bárány együtt legyen a farkassal, a gödölye az oroszlánnal? Miért nem lehetünk mi emberek mind, mind szerető testvérek?...

Éjfél után a beteg elcsendesedik, üdítő álomba merül. Túl van a veszélyen.

— Most már hazamehetek — mondom a bóbiskoló virrasztóknak. — Ha valami mégis történik, jöjjenek értem!

Szemeim égnek az imádságtól, fáradtságtól és félig szenderegve igyekszem haza.

Éjfél után két óra, de a falú már ébred. Nagyránőtt árnyékok merülnek bele a sötétségbe. Láthatatlan szekerek csikorognak az úton. Már mennek a mezőre.

Kezdődik az új nap és az új nyomorúság...

*

Alig telik el egy hét, megint jön a végrehajtó. Valamit tennem kell a falú népéért. Nem engedhetem, hogy koldussá nyúzzanak pár ezer embert. Nehányan már Moldvába szöktek a bajok elől. A fél falú kivándorolni készül. Szekeret fogadok és bemegyek a városba.

Előbb a bankkal próbálkozom. A vezérigazgató úr előzékenyen fogad.

— Nagyon örvendek — hangsúlyozza és finoman mosolyog bátortalanságomon. Engedi, hogy beszéljem ki magamat. Ideális, lélekkel teljes szónoklatba lendülök, amelyben sokszor fordul elő az „ország érdeke, a népvédelem, a szociális gondolkodás, a pénz fölötti magasabb szempontok, az etikai magaslat”, melyre szeretném, ha a bank felemelkednék.

— Kitűnő szónok lesz Önből — dicsér meg a bank-

igazgató. — Sajnos, én nem tudom ilyen szép szavakkal megmondani, hogy nem tehetek semmit. Én csak közönséges pénzember vagyok, aki felelősséggel tartozom a központnak. A bank nagy összegeket folyósított a községnek és csak természetes, hogy lefedezi magát. Így is lesznek veszteségeink. Többezer koronára rugnak a dubióz követelések, amelyeket valószínűleg le kell írunk.

— Nem lehetne időt engedni a szegény népnek, hogy legalább tíz év alatt amortizálhasson méltányos kamat mellett?

— Ki van zárva, kérem! A bank mobilitását veszélyeztetnők. Veszleszámítolási hitelünket kimerítettük. Minket is szorítanak... A kamatokat méltóztatott említeni? A kamat igazán csekélység. Számba se jöhet. Igazán a végső határokig mentünk el a falúval szemben... Különben is késő már minden. A váltók nagyrészt peresítenünk kellett. A továbbiakban a bíróság illetékes. Mi már nem szólhatunk bele.

— Peresítették? — ugrom fel ijedten...

— No, igen. Mindössze néhányat. Mondja, Gross úr, hányat?

— Negyvenet, kérem — vágja ki precizen Gross úr.

— Igen, igen — veszi tudomásul a „vezér”. — Azt hittem, ötvenet... Köszönöm, Gross úr...

Alig bírok kitámolyogni a bankból az újabb negyven család halálos ítéletével. Kihez forduljak? Mit csináljak?... A hatóságoknak kellene tenniük valamit. Az alispánhoz sietek. Úgy hallom, hogy kitűnő ember, aki kemény kézzel látott hozzá a vármegye rendbeszedéséhez. Ha ő nem segít, senki sem. Mindenki dícséri. Az egyháznak is nagy pártfogója, a püspök kedvence. Kevés hithűbb katolikus van, mint ő.

Kimértén és méltóságosan fogad az alispán. Félállmágnás, híres familia sarja.

— Kérem, csak röviden — nézi az óráját. — Van szerencsém! — fogadja pótlólag a köszönésemet.

A szemem szikrázik a leereszkedő gőgtől és másod-

szor bánom meg ebben az ügyben, hogy reverenda van rajtam; de lenyelem a fellobanásomat és alázatosan kérem a kikent-vasalt előkelő, méntartású embert.

— ...Nem engedheti meg az állam, hogy egyszerre negyven család vegyen koldúsbót a kezébe... Ez egy második madéfalvi veszedelem, modern siculicidium — szavalom. — Ha más mód nincs, jelentést teszek a kormánynak.

A nagyúr képe elborúl. Szótlanul feláll és kezet nyújt.

— Köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet. Meglátom, hogy mit tehetek. Mindenesetre, Önök, papok, a hibásak, hogy ide engedték jutni a népet. A paraszt buta. Önöknek kellett volna felvilágosítaniok, hogy ne rohanjanak saját vesztükbe...

— Alig két hét óta helyettesíték a községben... — mentegetőzőm, de mindjárt meg is bánom.

— Hogy is hívják Önt? — Ach, igen. Hargithay József. Éppen nálam vannak az Önre vonatkozó akták.

— A reám vonatkozó akták? — bámulok.

Az alispán rám sem figyelve, hidegen folytatja:

— ...hogy Ön ekkorakkor lázította a népet, életveszélyes fenyegetésekkel akarta gátolni a hivatalos közegeket valami árverésnél... satöbbi, satöbbi. Ha nem katolikus papról volna szó, ki még hijjával van a kellő tapasztalatoknak, már régen az ügyészségen volna az ügy. Figyelmeztetem, fiatalember...

Szó nélkül megfordulok, s otthagynom. Azon gondolkodom, hogy vissza se megyek a faluba. Megírom a püspöknek, hogy mi történt, s védelmet kérek. Az egyház mégse hagyhatja elpusztulni ezt a színkatolikus falut... De előbb jelentést teszek az esperesnek. Útközben betérek hozzá.

Tapasztalt, öreg, jó ember az esperes. Szeliden örvend nekem és türelemmel hallgat.

— Nem úgy kellett volna hozzáfognod, édes fiam. Ezt az ügyet ellőtted. — Tökéletesen ellőtted — morfondirozik.

— Hogyhogy ?

— Nem tudsz bánni még az ilyen nagy urakkal. Egy szóval sem kellett volna említened, hogy mit akarsz, hanem alázatosan vizitelsz és kijelented, hogy első kötelességednek tartottad tiszteletedet tenni; hiszen az alispán úr egyike ma az ország vezetőférfiainak, akiről elragadtatással emlékezik meg az egyszerű nép is. Mikor legutóbb Pesten voltál valami ügyedben és alkalmad volt néhány szót váltani a belügyminiszter úr őexcellenciájával, ki, mihelyt megtudta, hogy csiki vagy, mindjárt az volt az első kérdése : — „Mit csinál az én alispán barátom ?“ ...

— De hiszen, én nem voltam Pesten és nem beszéltem semmiféle miniszterrel.

— Mit számít az ? Az alispán elhiszi, mert neki kellemes, te pedig folytatod, hogy : — „Sajnos, kegyelmes uram, csak a mások véleményét mondhatom, mert nem volt alkalmam még személyesen találkozni... de a nép apjának tartja... ritka kvalitású ember... a tisztviselők rajognak érte és az egyenesen bámulatos, hogy mennyit tesz a szegény lakosság gazdasági talpraállítása érdekében. A miniszter részletek után érdeklődött, közelebbi információkkal azonban nem szolgálhattam...“

Az alispán erre meghív villásreggelire, de te szabadkozol és végül is azzal a feltétellel engedsz, hogy boldog volnál, ha nagy elfoglaltsága mellett egyszer eszébe jutna kinézni a havasokra egy jó vadászatra és szerény házádat nem kerülné el.

— Nö, nincs kizárva — enged az unszolásnak az alispán.

Te kenegeted szép szóval, míg eszébe jut, hogy a főügyész éppen készül vasárnap egy kis medvehajtásra és ha a körülmények engedik, lehet, hogy csatlakozik. Biztosra veheted, hogy vasárnap ott lesznek. Néhány zöldágot felültetsz az úton, két vékony, hosszú fenyőágnak összekötteted a csúcsát és kész a díszkapú. A népet kihozod az útra, hogy minél többen legyenek,

kik lekapják előtte a süvegüket ; te pedig nem sajnálsz a malacot, s a jó bort . . . Közben udvariasan megkérdezik, hogy érzed magadat „az Isten háta mögött“ és mi újság a faluban. Szerényen elanekdótázod a házbontó székely esetét és tisztelettel megjegyzed, hogy meg lehet érteni a szerencsétlen embereket, hiszen ígysígy állanak. Ahogy hallod, ötven árverés van még kitűzve a faluban. Az alispán méltatlankodni fog, hogy miért nem említetted már a multkor, az ügyész is figyel el és bár mindakettő igazgatósági tag a bankban, fogadkoznak, hogy rendbehozzák az egész ügyet.

— Élhetetlen ember maga, főtisztelendő úr — bocsátanak meg végül neked is és kötelességeddé teszik, hogy máskor ilyen fontos kérdésekben azonnal légy bizalommal hozzuk.

Mielőtt kocsira ülnének, néhány szép pisztrángot belopsz a kocsiládába és pirulsz a merészségért, de haddog volnál, ha az alispán úrék átadnák a méltóságos asszonyoknak kézcsókoddal és megkérnék, hogy ne tekinték toladokásnak egy szegény falusi pap figyelmeségét.

— Kár volt fáradni — mosolyognak rád és nagyon köszönik. Ismételten meginvitálnak magukhoz és mihelyt kiérnek a faluból, megállapítják, hogy képzett, intelligens ember vagy, akit valahogy itt kellene tartani a vármegyében, s mondjuk, ha én nyugdíjba mennék, mindjárt el is foglalhatnád a parókiámat — mosolyog szelíd szomorúsággal az öreg esperes. — De így ? Sohasem lesz ember belőled, fiam. Így nem boldogulsz az életben . . .

— Így nem is akarok — válaszolok felindultan.

— Lári-fári — int le az esperes. — No, jere, öblítsük le a mérget egy pohár jó borvizes borral . . .

*

A falú izgatottan várt haza. Kizárólag bennem bíznak és az arcomról szeretnék leolvasni az eredményt. Úton-útfélen kérdezik :

— Tudott-e valamit igazítani a sorsunkon ?

— Nem sokat — ismerem be. — Későn ébredtek fel. Már a váltók a bíróságnál vannak. Az alispán eleget sajnálkozott, hogy miért nem szoltam hamarabb. Igért is egyetmást, de neki sincs sok reménye... Nincs más hátra, mint valahonnan olcsó pénzt keríteni és kifizetni a bankot. Arra is gondoltam, hogy írok az érdeklükben a püspök úr önnagyméltóságának és megkérem, hogy segítsen valami úton-módon magukon.

— Abbizon jó volna — éled fel a remény a szánameas emberekből.

A levelet aztán el is küldöm.

Reszketnek a reménységtől az emberek, de már tekintetük körül van a halál szemüvege. Egy-egy élő vád mindenik és kerülöm őket, hogy ne kelljen látnom; de hiába menekülök előlük erdőre, mezőre, hol eddig láthatatlan illatok úsztak a levegőben, a letört galyból édes nedvek csöppentek a földre, s meleg boldogságban fürödtek a susogó falevelek, s a havas csúcsok között a köd fehér tava fénylett. Most megijeszt a saskiáltás is és gyökerükig fájdalom járja át a virágokat, a borzas madarak fáradtak, remegő, finom kígyónyelv sziszeg a fülemben, nincs kacagás, csak zokogás... Az embersors megfertőzte a mindenség nagy harmóniáját. A vérszomjas szemek szikráznak, s mint fakó árnyak járnak az emberek. Mindennap történik valami velük és nekem tehetetlenül kell nézmem.

Mindennap megkérdezik:

— Nem jött meg még a püspök levele?

Ebben bizakodnak. Nekik a püspök nem az ember, hanem az Egyház, a hatalmas, jóságos, mindenre képes igaz erő, amely nem hagyhatja el őket, hiszen hűséges, jó fiai. Az Istenben, túlvilágban, az etikai világrendbe vetett hitük függ a püspök levelétől és ha csalódnia kell, ez belső aposztáziát fog jelenteni. Minél jobban várják, annál inkább fohászkodom magamban, hogy ne érkezze meg a levél, hiszen előre tudom, hogy néhány kenetes jótanács, választékos intelem lesz benne mindössze. Megható pásztorlevél a csapások alázatos elvise-

léséről, Isten bölcs végzéseiben való megnyugvásról és figyelmeztetés, hogyan használjuk fel a megpróbáltatásokat lelkünk üdvére. Nekem majd fel kell olvasnom a szószékről és hivatkoznom kell az Írás szavaira, hogy olyan kincseket gyűjtsünk, amiket a rozsdá meg nem emészt és nézzétek az ég madarait, a mezők liliomait, nem ruházkodnak, nem vetnek és mennyei atyátok táplálja őket. Jőjjetek tehát hozzá mindnyájan, kik fáradtak és terhelve vagytok, hogy megennyhítsen titeket. A túlvilág gyötrelmeivel, örökkétartó kínokkal, poklokkal kell megijesztenem, hogy a jelenlegi pokol ellen fel ne lázadjanak. Az élet ígájából át kell fognom Isten ígájába az erőtlent, csüggedt, nélkülözésektől megtört, reménytelen, rongyos ember-barmokat... Pedig meny nyire más eredménye volna, ha azt mondhatnám, hogy az egyházi főhatóság a kormányhoz fordult és táviratilag felfüggesztette az árveréseket. Egyelőre pedig kamatmentes kölcsönt nyújt és kieszközölte, hogy inséges gabonát és olcsó vetőmagot kapjanak, addig is, míg sikerül talpraállítani a falut... Ezt tette veletek az egyház, Krisztusban szeretett hiveim!... A könnyeim hullanának a magas szószékről a meghatott emberekre egy ilyen pásztorlevéltől és a hit, a lélek forró dícsfénnyel szállanék le hozzuk, a megdícsőült koldusokhoz.

De így?... Bujkálnom kell előlük lesütött szemekkel, hogy ne halljam untalan:

— Írt-e mánn a püspök úr?

Szerencsére az aratás megkezdődött. Az utolsó gyermekig mindenki a földekre rohant, hogy letépje a szegényes kalászokat, megmentsék a kenyerüket újabb csapásoktól. A falu újból elnéptelenedett. A bizalom felébred az emberekben. A termés szépen mutatkozik.

— Megáldotta az Isten a kezünk munkáját — újságolják.

— Drága kalászillatú népem! — nézem őket meghatottan. Ahogy az árva gyermek a csillogó játéktól pillanatra elfeledi apja-anyja halálát, úgy elkábultak ők

is az aransárga mezők édes dalától és szinte kiált bennük a boldog valóság :

— Jön a búza ! H a z a j ö n a búza !

Kissé megenyhülök én is, szorongásaim elmúlnak és nekem sem jut eszembe, hogy nem hazajön a búza, hiszen egyetlen szem sem az övék már... Hiú, múltó álom csak az aratásuk, hogy annál keserűbb legyen az ébredésük. Félek megáldani a termést és felköszönteni a zsenjét, hogy válják testi-lelki javukra, soha el ne fogyn az sztalukról és legyen édes, fehér kenyér belőle, mint a Krisztus teste, az égi madarak is imádsággal kísérik áldott súlya alatt nyikorgó szekerüket... Mondom — félek ezeket mondani, mert a kenyér meg fog hazudolni, hűtlenül ott fogja hagyni és elmegy pénznek a bankba, zsidó zsebébe...

Mégis az első megnyugvás ok nélküli optimizmusában én is felderülök. Hátha tévedek ? Hátha a püspök levele valóban leveszi a pusztulás keresztjét róluk. Egy ilyen nagy úrnak, csak egyetlen szavába kerül... Már bizalommal várom én is a választ és magamat korholom kicsinyhitűségemért. Erdő, mező ismét megszínesedik. Az élet mégis szép...

Az emberek már nem törődtek velem. Arattak... arattak... arattak...

Aztán jött a végrehajtó és utolsó szálig lefoglalta negyven gazda termését.

Ugyanazon éjjel pedig ismeretlen tettesek felgyújtották a learatott gabonát. Alig lehetett egy részét megmenteni.

Vasárnap pedig mise előtt beállított váratlanul az öreg esperes és elhozta a püspök levelét.

— Mindaketten kikaptunk, fiam — mondotta szeliden. — Ez a tied, ez az enyém.

Elváltozva olvastam :

„Kedves Fiam!

...Egyébként dicséretreméltó buzgóságotól túlzásokba ragadtattad magadat. Információim szerint a megpróbáltatásokkal sújtott nép testi és lelki ingerlékenységét, tapasztalatlanságát, állásod nyújtotta tekintélyedet arra használtad, hogy az állam közegei ellen hangold és megingasd azt a tekintélyt, amely az állami élet zavartalan menete és az ország boldogulása szempontjából annyira fontos. Túlzott szociális elképzeléseid már az izgatás határán mozognak. Mivel úgy a hivek, mint az egyház érdeke az ottani nehéz viszonyok között több megfontolást, érettséget, tapasztalatot és higadtságot kívánnak, mint amennyivel korodnál fogva is rendelkezel; helyesnek látom, ha azonnal visszatérsz régi állomáshelyedre és az ifjúság nevelésében, szép kezdetet mutató, fontos munkakörökben igyekszel szép tehetségeidet Isten országának dicsőségére és Anyaszentegyházunk javára kamatoztatni... Az egyházközség további gondozását egyébként a kerületi főesperes különös gondjaiba ajánlottam...”

Megszédültem, a levél reszketett a kezemben. Az öreg esperes az ablaknak fordulva, breváriumába temetkezett. Néhány bizonytalan lépést tettem és lehajtott fővel elővettem utazó kofferemet, hogy néhány szegényes holmimat beledobáljam.

— Nono! — morogta a vén pap. — Nem kell mindjárt úgy a szívedre vened... Pár napig úgyis maradnod kell, míg elküldöm a káplánomat...

*

Másnap jött a hír, hogy a trónörökös és feleségét Szerajevóban megölték.

Utolsó cselekedetem volt a faluban, hogy meghúztattam értük a harangokat. Az emberek összerázkódtak és végigsikoltott a mezőkön a „megkiáltás”, a borzalmas valóság:

— Jaj! Jaj!... Kitört a háború!...

K I L E N C E D I K F E J E Z E T

A háború!
Nem tudtuk, mi az.
Romantikus elképzeléssel valami nemzeti himnuszfélének gondoltuk, mit fényes lakkcsizmában, paszomántos díszattillákban, tükrös, kefélt száguldó paripákon, petőfiesen, nyalka magyarsággal hirtelenében megvívunk, s néhány fehér selyemkendővel bekötött homlok legendájával egy hónap múlva hazaénekelünk, diadalmámborban gyönyörű lányokat csókolunk és hősök leszünk, mint őseink a történelemben. Az ágyúk ugyan dörögnek, a gépfegyverek ropognak, országok lángbaborulnak, embertömegek menekülnek, de a szép augusztusi napsütésben fiaink csatára ingerülten küzdenek. És a halál? Egyik-másik bizony elesik, de ezzel történelmivé avatja a nevét, a hősi halál aranyszobrává merevedik, kire büszkeséggel gondol az utókor és késői sarjak irigyelni fogják. Csodákat fog mívelni, a drága magyar vér és az ezeréves vitézség bámulatra fogja ragadni a petyhüdt nyugati országokat, melyeket diadalmasan be fogunk kalandozni, mint őseink, kik rettenetbe ejtették Európát, hiszen a kard nemzete vagyunk.

— Éljen a háború!

Csak a falu népe nem újjongott az első megdöbbenésben. Józanul, aggodalmasan készítették elő a katonaládát és egyszerűen tudomásul vették az elkerülhetetlent. Be kell vonulni. A behívó parancs megérkezett. A fiatalabb korosztályosoknak jelentkezniök kellett ezredüknél. A nemzet ereje, virága talpraállott, hogy megvédje a „szabadságot”. A lapok harsogták a frázisokat, a vérbódulat megfertőzte őket is. Most már a legények

is bizakodtak és nagynak érezték magukat. Az anyák, hitvesek, gyermekek és szeretők sírtak. Nehéz volt a bucsúzás, de felzendültek a nemzeti dalok, a büszke nóták, hogy : „Megállj, megállj kutya Szerbia“. A papok buzdító, tüzes beszédekert tartottak és megáldották a harcbamenőket. A cigányok előbújtak a válvogvető gödrökből és a legények zeneszóval járták végig a falut. A bölcs faluvezetők biztatták őket, hogy szégyent ne hozzanak a „magyar becsületre“. A kalap mellé virág került, a kézbe pálinkás üveg, az ölbe leány és táncolva verték ki a mámoros férfiak a szilaj ősi virtust. A tömegőrület terjedt. Pipás, vén emberek fájó szívvel sóhajtották :

— Hej, ha még egyszer fiatal lehetnék ! . . . Osztán ne kiméltétek az ellenséget !

— Bízva reánk, apám ! — döngették a mellüket a legények.

Az utolsó este tánc volt. Reggelig tartó, széleskedvű, bús, buja haláltánc borral, csókkal, dallal, viharzó szivekkel. A testek égtek a mámoros éjszakában, a nóta egész éjjel szólott, duhaj kurjantások üvöltöttek faluhosszant.

— Katonáké a világ ! Félre az útból, aki nem katoná !

A jegyző a csendőrökkel benézett a táncba.

— Mulassatok, fiúk ! De kilenc-tíz órára Szeredában legyetek.

Még viharosabban zendült fel a háborús toborzó. Szakadtak a húrok, döngött a föld, sikoltott a klarinett, s a felizgatott embertestek forró párájában kavargtak a párok.

— Éljen a háború !

Lassan megvirradt. Szürke, sápadt, nedves fény öntötte el a falut. Karikás szemekkel, zilált hajjal, összeölelkezve, büszkén, még egyszer bejárták a falut. A cigány húzta a búcsú-nótát. Asszonyok, leányok, didergő gyermekek kísérték a menetet. Előállottak a szekerek a felpántlikázott lovakkal. Tizenöt-húsz legény is felka-

paszkodott egyre. A kisládákat és a cigányokat felpakolták. Az indulás perce itt volt. Egy pillanatra elnémult minden. Csak annyi időre, míg megcsókolták az édesanyjukat, mátkájukat és a visszatarthatatlan könyveken át még egy utolsó pillantást vetettek a falura, melyet ki tudja, viszontlátnak-e valaha. Búcsúszavak röpködtek:

— Ügyelj magadra, édes fiam!... Vezéreljen az Isten!... Írj, lelkem!... Hűséges, jó feleséged maradok a sírig... Gondod legyen a gyermekekre!...

A sok gond, áldás, elrebegett imádság, elveszett a végső, keserű felkurjantásban, s a rázendülő muzsikában. A szekérsor megindult, s csakhamar elfődte szem elől a felkavart porfelhő. Az első útkanyarulatnál elhalt a zene, dal is. Akkor még nem tudták, hogy a halál hajtotta a lovakat...

Fojtogató, komor némaság és bánat creszkedett az árván maradt házakra.

Huszonnégy órán belül nekem is jelentkeznem kellett. A faluban gyorsan elterjedt a híre.

— A papokat is viszik a háborúba!

— Ne féltsetek a papokat — irigykedtek azok, akiknek fiai már dicsőségesen bevonultak. — Nem kerülnek azok a tűzbe. Az úr még a pokolban is úr.

A hívek felém se néztek. Gyűlölték kivételes helyzetemet az első mámor elmulása után. A gyermekeiket féltő szülők, férjük után bánkódó hitvesek hamar ráébredtek, hogy mi a háború. Félelem, gyötrődés, bánat váltotta fel a féktelen áldomást, melyet a pusztulással, szenvedéssel, halállal ittak. A kérlelhetetlen valóság már előre vetette árnyékát.

— Mi lesz velük? Mi lesz velünk?

Az élet nehéz gondja már másnap az asszonyokra, gyermekekre súlyosodott.

— Nem kell búsulni — mondtam a búcsúzásomra összegyűlt néhány templomos vénasszonynak. — Most értesültem, hogy az asszonyok hadisegélyt kapnak, amiből úri életük lesz. A marha, gabona, ta-

karmány ára kétszeresére szökött. A hadsereg pontosan és jól fizet. Az államnak legelsők a katonák és azok hozzátartozói... Dícsőséges, szép idők ezek! Az Isten is a mi igazságos ügyünk mellett van... Németország szintén beavatkozott a háborúba. Hatvanmillió, nagy, művelt nép. Egyedül világhatalom. Ausztria-Magyarországgal együtt könnyen legyűrik, ha kell, egész Európát... A mi katonáinknak pedig párja nincs. Elkesen ki kell tartanunk. Nem tart sokáig. A mai modern fegyverek mellett, egy-két hónap az egész...

A bevonulókat kísérők hazajöttek. Lázasan dicsékedtek.

— Má bé is ötöztették a huszonnégyeseket. Tiszta új gúnyát, bakkancsot kaptak. Ragyognak, ragyognak, olyan szépek!... Ha látnátok, mi van a városban. Fel van bojdulva az egész világ. Éjjel, nappal szól a katonabanda, foly a sok bor... Az állomásokon cifra úri kűsasszonyok csókolják a legényeket, cigarettát osztogatnak, felvirágozzák a katonákat... S osztán a tisztek milyen szépen bánnak a legénységgel. Egyebet nem halasz, mint „fiaim így... fiaim úgy...” Csak az szomorú, aki itthon marad... Pénz dögivel van, az aranyat, ékszereket vassal cserélik be, még a karikagyűrűt is lehúzzák az ujjukról a kényes dámák, hogy a katonáknak legyen mindenük. Ne búsuljatok! Már a törvény sem az, ami volt... Minden épkézláb ember katonának jelentkezik... Szép üdüköt élünk...

— A boszniai okkupációkor es úgy vót, hogy... — kezdi emlékeit a vén Pottyand Ferenc.

— A semmi sem vót ehhez képest, Ferenc bá! — torkolják le.

Az út közepén férfiak politizálnak:

— Kellett már ez a háború, mert igen sok az ember...

— Vilmos császár csinálta azt, barátom — tudáskodik a másik. — Mert, hogy annyi a gyermeke, mint a rosta lika, s annak mind trón kéne, hát aszonta a mű kirájunknak, hogy: „Nó, Jóska, neked es nagy

családod van, nekem es. Hasogassuk fel azt a kicsi földet, ami az országunkon küjel van". Erre a mű öreg kirájunk aszonta Tisza Pistának, hogy : — „Mit szólsz hozzá, Isván ? — A trónörökösömet es elpusztíták, s azt még sem hagyhassuk". — „Tiszta igaza van felségednek !" — egyezett bele Tisza Isván, s megfúvatta a trombitákat... Hát ezért van háború.

— A lehet, te !

— Hej, nagy politikusok az urak !

A másik csoportban öregasszony mutogatja a katonafia képét. Gyönyörű lovon ül a legény mentésen, a levegőbe nyújtott kivont karddal, a feje szépen oda van ragasztva, alól ki van nyomtatva módosan :

„A világháború emlékére".

— Egyetlen, szép fiam ! — csókolgatja az asszony. Senki sem törődik velem. Minden háznak meg van a maga nagy eseménye.

Búcsúvétlen csörömpöl ki velem a szekér a faluból. A mezőkön alig dolgozik valaki. Az útszéli földéken munkálkodók kiegyenesednek :

— Hová megyen tisztelendúr ?

Lelkesen, harsányan kiáltom oda :

— Megyek a háborúba !

— Az Isten segíjje !

Vissza se nézek. A háború mérge dolgozik bennem is. A mellem feszül és büszkén tartom oda arcomat a napfénynek.

Megyek a háborúba...

— Önnek Brassóban kell jelentkeznie — világosítanak fel a katonai parancsnokságon.

A város zibong, az uccákon katonák, bevonulók hemzsegetnek, egy-egy ágyú is végigdübörög. Sárga bőrtokot húztak a szájára. A falvak népe a tereken ácsorog és bambán, elsírt könnyek piszkával az arcán bámulja a tarka fergeteget. Itt-ott indokolatlanul felbőg a kiáltás :

— Éljen a háború!

A végzetesen szép játékot én is eljátszom.

Tiszti csákót vásárolok magamnak, a cingulumra nehéz, arany rojtot, a reverenda ujára aranypertlit varratok és a tükör előtt néhányszor végigpróbálom a szalutálást, hogy strammul, de bizonyos komolysággal, tekintélyesen és mégis természetes könnyedséggel menjen, ahogy egy tábori lelkészhez illik. Kissé mentegetem magamat és jól esik, hogy a leányok merészen a szemembe néznek. Finom mosollyal villantom rájuk a szememet és vigyázok rá, hogy csak kapitánytól felfelé tisztelegjek.

A vonaton fűrtökben lógnak a katonák. Mindenütt rajzik az ember. Alig lehet felkapaszkodni. A mozdony, a kocsik fel vannak virágozva, zöldágazva. Krétával írt nagy betűk fehérленek rajtuk: „Éljen a háború!” A vonat végigszáguld a daloló, féktelen tömeggel az Olt völgyén, a tusnádi szoros hűvös fenyveseinek árnyéka alatt. A hidakat már katonák őrzik és minden kis állomáson néptenger zajong, dalol, muzsikál, iszik, üvölt, kacag és sír...

Kábultan, összetörve vergődöm le Brassóban a vonatról és sietek jelentkezni.

Gyorsan intézik ügyemet. A nagy könyvek suhognak, a tollak sercegneк. Keményen mondom be a nevemet:

— Feldkurat in der Reserve!

Röviden megállapítják, hogy nem vagyok behíva és kezembe nyomják a jelentkezési igazolványt.

— Mehet haza.

Megtántorodom a szégyentől.

— Haza?

— Csakis — mosolyog az őrmester.

Az éjszakát a városban töltöm. A plebánián egész papi osztag táboroz. Kacagva fogadnak.

— Megjött a legújabb hős... Jelentkeztél?

Kedvetlenül vallom be:

— Igen, de még nem vagyok beosztva.

— Igaz, hogy megverted az alispánt? — mulatnak fölöttem.

Tréfára tréfával felelek:

— Azt nem, de az igaz, hogy te mezitláb hajtottad át egyetlen koszos malacodat a Nagyverdőn, mikor elfoglaltad a paróchiádat.

A múltó derűt elűzi a háború, a nagy téma. Külpolitikai kombinációk röpködnek, valaki stratégiai tájékozottságát fitogtatja, mások teológiai vitába kezdenek, hogy megengedett dolog-e a háború.

— Nekem mindenesetre jól jön — vallja be az egyik falusi pap. — Kapom a felemelt kapitányi fizetést, a helyettesemnek adok valamit és pár hónap alatt kilábolok az adósságból.

Mindenki tud valami új hírt. Egyik háromszéki pap egyenesen frontszolgálatra jelentkezett. Lemondott a rangjáról és közlegényként, puskával a kezében akar harcolni.

— Le a kalappal előtte! — állapítják meg.

A társaság eloszlik. Megállapodunk, hogy a Koronában vacsorázunk.

Az uccán különkiadásokat üvöltenek a rikkancsok, a város felbojduzott hangyaboly. A háború mintha valami nagy feszültséget oldott volna fel. Mindenki függetlennek, nagynak, pótolhatatlannak érzi magát. A katonák nem a régi katonák, hanem hősjelöltek. A nyilvános helyeken háromnyelvű figyelmeztetések fityegnek: „Óvakodjunk a kémektől!“... Megriadva vesszük észre. A kémek eddig eszünkbe se jutottak. Persze, háború van. Veszedelemes mesterség, de jól fizetik. Mindenki tud valami izgalmas kém-történetet, amelyben gyönyörű nők, pezsgő, szerelmek, postagalam-bok, diplomata, tábornokok, haditervek, vagy legalább is a Krupp-ágyúgyár titkai szerepelnek. Olyan világ ez, hogy az édes testvérnek sem szabad hinni. Más a modern háború, mint régen. Át se bírjuk tekinteni, csak képpedezünk a nagy számoktól. Szerbia nem számít, de ott van Oroszország, a nagy gőzhenger. Szeren-

csére vad, kultúrálatlan népnek hittük és meg voltunk győződve, hogy a szedett-vedett ázsiai horda milliószámra fog hullani ágyúink előtt. Csak győzze a géppuska kaszálni. Bigott, elnyomott, életteretlen nép, s míg ijedtében három fordított keresztet rajzol magára, már át is szállítottuk a másvilágra... A franciák szintén nem komoly ellenfél. Ennek viszont azt a baját tudtuk, hogy túlságosan is kultúrált. Gyenge, csenevész katonák, kik az első megerőltetéstől heptikát kapnak...

— Nagyszerű kilátások — örvendeztek a vak magyarok az éttermekben, kávéházakban.

A Korona kerthelyisége már szürkületkor zsúfolva volt. A Cenk hegye sötéten meredt fel a háttérben és csúcán kifehérelt az éjszakába az Árpád-szobor.

— Olvastad? Gyönyörű dolog volt Pesten! — temetkeznek a friss hírekbe az emberek.

Az ital habzik, az embertömeg morajlik, a hegedűk vidáman ujjonganak, a pincérek az asztalok körül suhannak, a kerítésnél ácsorgó bakákat sörrel kínálják és biztatják, hogy aztán ne kiméeljék az ellenséget. Ha katonatiszt lép be, megéljenzik mindenfelől, s a tiszt előkelően tiszteleg kurta derékbiccentésekkel mindenfelé. A hangulat emelkedik. Pillanatra megjelenik a főispán is. Csak átszalad a helyiségen. Itt-ott néhány szót vált és láthatólag nagyon el van foglalva a közügyekkel. Hivatalosan titkolózó és megfelelő körben diszkréten elsguja:

— Csak annyit mondhatok, hogy pompás híreink vannak — és már siet is, mert a belügyminisztériumtól utasításokat vár telefonon.

— Telefon, az semmi, de ma legalább tíz sifiriozott távirat érkezett a parancsnoksághoz — tudja valaki.

Naiv tisztelettel ejtjük ki a szót: „Sifiriozott távirat?”... Igen. Ez már valami. Bámulatos, hogy milyen tökéletes a szervezetségünk.

Valaki túlhabzó hazafiasságában felugrik az asztalra és lelkes, háborús beszédet mond és üríti poharát azokra, kik a tűzbe mennek és minden poklokot keresztül tör-

nek a magyar szabadságért. Félig megháborodva tombol a lelkesedéstől a tömeg, a cigány tust húz, a poharak felvillannak. El se ül a zaj, egy kecskeszakállas százúr ugrik a másik asztalra. Alig lehet a zajban a szavát érteni, de minduntalan kivíjjog beszédéből a „Deutsche Armee!“ ... Leírhatatlan a feldübörgő „Hoch és Hurrah!“ A cigány szemfehérjét rávillantja a bandára és felhangzik a „Deutschland über alles“. Mint egyetlen ember, pattan fel a tömeg és felzendül a hang olyan viharosan, hogy a Kárpátok falai megreszketnek bele. Utána magyar, majd román dalok kapnak szárnyra. Az arcok megdicsőülnek, a gyengébb természetűek könnyeket hullatnak, a nehéz hegyi borok reszketnek a kézben a belső felindulástól, a nők felsikoltanak a hisztérikus gyönyörűségtől, idegen emberek egymás keblére vetik magukat, vén, kiült fenekű tisztviselők, tanárok, azt mondják, hogy „történelmi pillanat“ és senki sem gondol rá, hogy tulajdonképpen három nemzet tartja eljegyzését a halállal ...

Pillanatig csend van, amíg megnyugtadjuk felkorbácsolt érzéseinket és idegeinket.

A csendbe belesikolt a vonat füttye. Mindenki tudja, hogy újból katonavonatot indítanak a harctérre. A lihegő vonatzúgáson is átverődik bucsúdaluk, de néhány pillanat múlva az utolsó nótafoszlány is elhal.

A vonat eltűnik az éjszakában.

*

A háborúnak szenteljük teljesen magunkat. Az egyéni élet belevész a frontok nagy kollektivitásába. Az óránként induló katonavonatok az idegszálak, melyek velük összekötnek. Szinte idegesen várjuk az első sebesülteket, egy kis vért, a harcok hírért, a lőporszagot, igazi, komoly ágyúdörgést. Ezek nélkül mit ér a háború? Már unjuk az uszító vezércikkeket, püspökök zászlómegadását, diplomáciai jegyzékeket, kormány-nyilatkozatokat. Ha már háború van, hát legyen háború!

Az első szerbiai győzelmi híreket lekicsinyeljük. Ezeknek a harcoknak nincsenek meg az arányai. A hadi-

jelentések frazeológiája se elégít ki. „Az ellenséget visszavetettük... Támadást kísérelt meg... A magaslat birtokunkba jutott.” Nem így kell az efféle írni, hanem ilyenformán: „Hős csapataink vérben gázolva, égő falvak kísérteties világítása mellett, borzalmas ágyútűzben, szinte pusztá kézzel söpörték el útjukból az ellenséget a világtörténelem példátlan rohamában...”

Alig telt el néhány hét, megjelent a „veszteséglista” és az első sebesültek. Sűrű oszlopokban állottak a nevek. Ki meghalt, ki megsebesült. De hiszen ez természetes a háboruban. Arra alig gondoltunk, hogy minden név mögött egy élet, feleség, gyermekek, szülők, jegyesek, álmok, tervek, egy-egy kicsi világ áll és most a láthatatlan ólomdarabkától minden összeomlott. Akkor még nem tudtuk, hogy minden emberben egy világot lőttek le és minden sirral egy darab föld pusztult el az országból.

A sebesülteket pedig majdnem ölünkben hordoztuk, dédelgettük, elárasztottuk minden jóval, majdnem megöltük szeretetünkkel. Az itthonmaradt férfiak irigyelték a felkötött karuakat. A hófehér géz-pólyát szentsegnek néztük. A nők futottak a kórházakba ápolónőkné. Az első hónapokban csak „üdülő betegeket”, könnyebb sebesülteket kaptunk, akik inkább a korzón biccegettek végig és mindeniknek megvolt a maga harctéri története, amiről egyszerűen és higgadtan beszélt.

— Csak addig nehéz, míg átesik az ember a tűzkeresztségen — hangoztatták... A fegyvergolyó nem is számít. Darazsaknak hívjuk. A dum-dum, az más, az roncsol, szakít és veszedelmes. No, de ott van a genfi egyezmény. A géppuska és a srapel elől még lehet dekkolni, de a gránát... az aztán pusztít.

— A ruszkik jó fiúk — tájékoztatott a másik, — de a szerbek kemény legények...

A felmentettek ebben a dicsőséges időben ki se mertek mozdulni.

— Sajnos, nélkülözhetetlen vagyok, — mentege-

tőztek, ha valamelyik leány gőgösen felhúzta az orrocskáját és megkérdezte, hogy: „Maga, Tibor, mikor vonul be? ...“

Az élet, a fogalmak átértékelődtek. Akinek véletlenül több esze volt, mint az egész megőrült világnak, az vagy zsidó, vagy gyáva volt. Mi papok, kivétel voltunk. Főlöszleges kórházi kísértetek, akiknek kitűnő dolga van a front mögött. Néha ünnepélyesen tábori miséket mondanak, buzdító beszédet intéznek a legénységhez, generális abszolúcióban részesítik őket, temetnek, anyakönyveket vezetnek, de a tűzvonalba nem kerülnek. Katonanyelven „dögészek, kik óvakodnak a hősi haláltól.“

A halál orvossága a Vörös Kereszt. A kitűnő intézmény ki van építve az utolsó faluig, de egyelőre még nem sok dolga akad. Valamelyik szellemes ember sikerült viccet is mondott róla. — Egy falusi menyecske állítólag a következő levelet írta a kitűnő intézményhez: „Tekintetes Vörös Kereszt úr! Férfiam haláláról sziveskedjék kiméletesen tudósítani...“

Általában a halálra keveset gondolunk. Nem érezzük át, hogy mi van az ilyen naponta hallott kifejezések mögött: „tüdőlövés, csontátszakítás, nyaktörés, gerinctörés, áll-lövés, félszemét elveszítette, gránátszilánk furódott a hátába!“ Nem elég durvák még ezek a szavak, vagy nem elég színesek. Milyen másképpen hangzanék: „Egyetlen piros lyuk a hófehér homlokon...“ Átsuhant a golyó a katona szívére“, vagy aki a poétikus halál-jelzők helyett érzékeltetve szeretné látni a harcterek borzalmait, annak reális, kemény szavakkal így: „A szétszaggatott emberi testrészek a véres ruha foszlányaival fennakadtak a mögöttünk levő letarolt eperfa csonka ágaira... A katona hirtelen kimondhatatlan kéjt érzett altestében, mikor a szurony ágyékába szaladt. Ránézett ellenségére és meghalt...“

Nemsokára megjöttek ezek a „színek“ is. A háború megmutatta igazi arcát. A félvilág akkor már vérben fürdött és a kórházak hirtelen megteltek. Kezdetben

csak éjszaka szállították be a nehéz sebesülteket a titokban átsuhanó vöröskeresztes vonatokról, de utóbb hosszú sorba kirakták a perronokon a sárga, gennyes emberoncsokat. Az első, hazafias felgerjedésben a kórházakba tóduló kényesebb dámák borzadva tették le a fehér ápolónői kötényt. Jött a véres paraszt. Jött a véres paraszt, az „anyag“.

— Én csak tiszteket ápolok, — kényeskedett az egyik.

— Nem bírják az idegeim és házi orvosom tanácsára abba kell hagynom — mentegetőzött a másik.

Szerencsére a szegény katonák nem hallották, nem tudták, hogy feláldozott életükkel, sulyos sebeikkel, kihányt, vagy lecsurgó vérükkel elrontották a háború poézisét. Ők csak hörögtek, szenvedtek, agonizáltak, félrebeszéltek, vagy csendesen halottá dermedtek a véres ágyon, véres földön.

Az utolsó, ami tetszett a háborúból, a katonatevékenységek voltak. Ennek még volt ingere és komor pompájának részesei lehettünk. Még ráértünk és kedvünk volt megrendezni a nagy dráma fekete felvonását. A dísz-századok kivonultak, a zenekar Beethoven gyászindulóját játszotta, a fekete posztóval takart dobok tompán pörögtek, a földnek fordított fegyverek gyászoltak, ezrek és ezrek vonultak ki a halott katonavégisztességére. Szép volt, amikor a gödör szájánál elhangzottak a beszédek és az élő katonák azt mondták a halott katonáknak:

„Bajtárs! Még sem kezdted jóformán örök álmodat és mi követni fogunk. Egymás mellett fogunk feködni az örök lövészárokból is a — hazáért...“

Végül lapos cserefa keresztet szúrtak a sirdomb fejéhez, melyen írva volt:

„Hősi halált halt a hazáért!“

— Milyen szép kitüntetés! — bólogattunk lelkesen. Hazafelé vígan szedtük a lábunkat. A katonabanda

rendesen valami talpalá való indulót, vagy pattogó csárdást játszott unalmában. Az elültetett katona nem halotta, minket pedig felvidített.

Csakhamar eljött az idő, hogy a temetések is megkapták csukaszürke formájukat. Elveszítették varázsuikat. Közönségessé, mindennapossá váltak. Az embertömegek elmaradtak. Ki ér rá minden szerencsétlen bakát kikisérni a csonttemetőbe? A zenekarokat is kivezényelték a frontokra, hogy izgassa ott a hősiességet. A katonakiséret is elmaradt, a cserfaleveles csákokkal. Temettek, ahogy kellett. Elöl ment egy kopasz, hosszú kereszt, utána a pap, utána a gyászszekér a festetlen fenyőfakoporsóval, — sokszor kettő-hárommal — végül az apa, anya, feleség, vagy néhány rongyos gyermek botladozott ijedten, könnyezve. Futó pillantást ha vetettünk a groteszk menetre. Amíg nem én halok meg, addig nem érdekes és nem fontos a halál.

A nemzetiszínű fátyol csúnyán szakadozott a szemekről. Kezdünk hozzádurvulni a háborúhoz. A tetves, mocskos katonák már tömegével hanyódtak az uccán, soványan, éhezetten, kiülő, sárga pofacsontokkal, rongyos, télen lenge, lyukas köppenyekben dideregve, nyáron a láztól feketére aszva, éjjelenként a vasúti harmadosztályú várótermekben egymásra zsúfolva a földön, padokon heverték, nyilvánosan káromkodtak, éhségtől szikrázó szemekkel merengtek, vagy halálos fáradtan hortyogtak ott, ahol éppen leütötte az álom. Nem volt épületes látvány. Már nem várták őket frissítőkkel, cigarettadobozokkal felszerelt finom úri hölgyek, keménymellű, szép szűz leányok, hanem tábori csendőrök, vasúti őrségek, kiknek minduntalan elő kellett bolhászniok az igazolványokat ... Már senki sem volt kíváncsi az élményeikre. Elég volt a magunk baja.

A szép idők elmúltak. Az élelmiszer megfogyatkozott. Rekviráló osztagok járták be az országot és ami kezükbe akadt, mindent magukkal vittek. Először besoroztak minden lovat, amelyik csak mozogni tudott, elvitték a szénát, zabot, búzát, krumplit, kukoricát, mind-

össze néhány kilót hagyva meg a ház népének. Elfogyott a cukor, dohány, petróleum, liszt, tej, kenyér, hús, zsír, és megdrágult minden. A becsületes emberek éheztek, a hadiszállítók meggazdagodtak.

— Hjah, a háború! — mondták ridegen a hatóságok a kétségbeesett népnek.

Végül kitört a keserűség.

— Hát sohasem lesz vége?

Előbb „maximum három hónap“-ra becsülték, utóbb hatra. Vilmos császár szerint karácsonyra már el is feledjük a háborút és több mint egy éve tart, sőt fokozódik. Olaszország, régi szövetségesünk ellenünk fordult, Amerika beavatkozott, Románia ingadozik. A sok százmillió ember fegyverben áll. Pusztulás, nyomor, halál, veszedelmek, kétségbeesés, éhség, dögvész szakadt ránk. Tán Isten is megundorodva nyakunk közé dobta a világ gyeplőjét.

Az öregebb korosztályokra is rákerült a sor. Az ő vonatjaikat már nem virágozta fel senki. A vagonok oldaláról is lemosta már a sok vér a felírást, hogy „Éljen a háború!“ — és senki sem énekli már a „Megállj, megállj kutya Szerbiá“-t.

*

Tragédiánk előtt még egyszer hirtelen felébredtünk.

Nálam is elmúlt a hősi virtus. Már nem akartam minden áron bevonulni. Az álom elmúlt, de ébredésem csodálatos körülmények között történt meg.

Egyik kora reggel azzal a hírrel vert fel a sekrestyés, hogy bevonuló katonák szeretnének gyónni, misét hallgatni, de most, mert fél hétkor már indul a vonatuk.

Percek mulva a templomban voltam. Harminc-negyven öreg katona előzőnlötte a szentélyt. Nem ültek be a padokba, hanem szorosan egymás mellett állottak, mint valami küldöttség. Gyorsan karinget, stólát dobtam a nyakamba és mellekre borított kézzel siettem a gyóntató székhez. Az előlálló deresfejú katona egy intéssel megállított.

— Csak én akarok gyónni ... De itt, nyilvánosan ...

— De uram! — lepődtem meg. — Ezt nem lehet. A nyilvános bűnvallást az egyház már századokkal ez előtt megszüntette.

A népfölkelő keserűen, fölényesen elhúzta a száját.

— Azzal én nem törődöm. Én nemcsak a magam, hanem az ittlelvő társaim nevében is gyónni akarok. Megbízta velem.

— Úgy van! — dünnyögték a katonák.

— Lehetetlen dolgot akarnak az urak, — tehetetlenkedtem és élesen, kutatóan végignéztam, hogy nem részegek-e, vagy bolondok. Egyet se ismertem közülük és hátha egész éjjel mulattak keserűségükben és most valami istentelen tréfára készülnek. A katonák azonban szomorúan, meghatottan állottak, egyik-másiknak már kopasz volt a feje, meglett, komoly, intelligens férfiaknak látszottak. Igaz, hogy szemeik izgatottan csillogtak és sápadtak voltak.

— Sajnálom — fordultam meg, — de ilyen különös ötletnél nem asszisztálhatok és beléptem a sekrestyébe.

Egy árva szóval sem marasztaltak, utánam sem néztek. A vezetőjük erre megfordult és kiadta a parancsot.

— Letérdelni!

— Mit akar ez az ember? — aggódtam az ajtóban.

A csoport térdre állott. A vén katona szintén. Szerencsére senki sem volt a templomban. A vezető katona feltartotta a fejét és az oltárra nézve, erős hangon beszélni kezdett.

„Üristen! teljes szivemből szánom és bánom, mert elkövettem azt a nagy bűnt, hogy én is örvendtem a háborúnak! Uszító beszédeket tartottam. Akit csak lehetett, a harctérre üldöztem, az ellenséget gyűlöltem, a lelkemben mindennap elpusztítottam. A hivatalomban három embernek is vállaltam a munkáját, csakhogy minél hamarább a harctéren tudjam őket. A három közül kettő

elesett, egy megvakult. Mind a háromnak családja, felesége, gyermekei vannak, akik most a legnagyobb nyomorba jutottak, mert elpusztult, aki kenyerüket megkereste. Én voltam a gyilkosuk ... Ezek csak azok, akikről tudok; de ki tudja hányan vannak, akiket szavaimmal, cselekedeteimmal, írásaimmal a frontokra üldöztem, hogy széttépett testtel és léttel növeljék a hullahegyeket. Senkihez könyörülettel nem voltam. Az özvegyektől, árváktól sajnáltam azt a pár korona segítséget is, amit kaptak, csakhogy több jusson a háborúra. Az utolsó falat kenyeret is elvettem volna, csakhogy ölni és győzni tudjunk.

... Csak ezt bocsásd meg nekem, Te Jóisten, mert ilyen lelkiismerettel nem bírok a szenvedő katonák közé menni ...

... Szánom és bánom, hogy örvendtem a háborúnak! ...“

A nagy nehéz katona sírt, orcáján, tömött bajszán ragyogtak a könnyek. Mint utólag megtudtam, társait csak azért hívta, hogy legyenek tanúi a különös bűvallomásának. Eleinte kíváncsian hallgatták, de aztán egymásután rázkódtak meg a veszedelmes szavak igazságától. Ábrázatuk elváltozott, szájuk, elfehéredett és mintegy villámsujtottan merevültek meg lelkiismeretüknek agyukba világosító vádjai alatt.

Észre sem vettem, mikor hallgatott el az öreg katona, csak néztem a különös, magába mélyedt csoportot, szédülve a váratlanul jött súlyos benyomásoktól és szólni sem tudtam, mikor felegyenesedtek térdeikről és tántorogva kidörömböltek a templomból.

— Utánok szaladok és visszahívom, — jutott az eszembe, de aztán csüggedten letettem róla. Sokáig gondolkodtam a sekrestyeajtóban, majd nesztelenül odamentem én is az oltárhoz, rárogytam a lépcsőkre és holtfehéren én is felkiáltottam:

— Úristen! Teljes szivemből szánom és bánom, hogy én is örvendtem a háborúnak! ...

*

Már az iskolákat is be kell rendezni kórházaknak. Szükség van a papokra is. Nehány kötelességtudó büzgőbb pap kimerészkedett a lövészárokba, hogy meg-
ossza a szenvedést a katonákkal.

— Sikerült elesniök — mondják róluk gúnyosan.

Általában nem sokra becsülik a frontokon a papot. Sokan meg is feledkeztek magukról. Nehányat a luetikusok közé utalnak. Ezzel aztán vége a többi pap becsületének is. A hazafias frázisokat már gyűlölik a katonák és nincs hatása a cerimóniáknak. A legbutább paraszt sem tudja megérteni a nagy ellentmondást, hogy „most az Isten kinek segít?” A francia pap a franciáért, az olasz az olaszért, a német a németért, a magyar a magyarért imádkozik, misézik és mindenik a maga nációjának vindikálja az Istent segítségül. Egyik katolikus öli a másik katolikus, református a reformátust, a gyűlölet, gazság tobzódik, minden elképzelhető bűnt elkövetnek, démoni kegyetlenséggel rabolnak, gyilkolnak, becstelenkednek, hivatalosan hazudnak és egyházfők szentesítik a legégbekiáltóbb igazságtalanságokat, pásztorlevelek uszítanak és az egyház nevében, templomokban hirdetik, hogy az ellenséget meg kell ölni, minél többet irtunk ki, annál tetszőbb az Istennek. Krisztussal és az evangéliummal bizonyítják igazukat. Könyvek jelennek meg, amelyben a megrendült emberiségnek magyarázzák Isten álláspontját a háborúról. A nép azonban választ kér kínzó problémájára, megingott hitét szeretné visszakapni, az egyetlen, a nagy, a végső igazságot akarja tudni és keserűen támadnak meg engem is úton-útfélen:

— Van-e Isten? ... Önnek tudnia kell, azért pap ... Ha nincs, akkor rendben van, mindent megérték; de ha van, hogyan tűrheti mindezeket.

Hiába szavalom az örök, nagy szempontokat és mutatok rá az isteni perspektívák maradandó értékeire; csak újabb bűnökre ingerlem a kétségbeesett embereket. Lelkem mélyén magam is érzem, hogy sok igazuk van ...

Töprengésre nem sok időm marad. Az egyházmé-

gyét is felforgatta a háború. A bevonult lelkészeket helyettesíteni kell, a munkát meg kell osztani. Engem is áthelyeznek egyik, a fronthoz közeleső városba, ahol a háború véres szájába látok.

Nagy nehézségekkel tudom elfoglalni új állomáshelyemet. Mindenféle igazolványra van szükség és alig sikerül egy ládában a legszükségesebb holmit, fehérneműt, néhány könyvet magammal vinnem. Édesanyámtól, testvéreimtől, kiktől én gondoskodtam, el kell szakadnom. A fizetés is gyenge. Alig fedezi az ő költségeiket. A legsúlyosabb anyagi gondokkal kell megküzdenem. Principálisom gazdag ember, négy-öt szépen berendezett szobája is van, antik bútorok, selyemholmi, pincéjében bor, pezsgő. Fukar, magánakvaló, lelketlen ember, aki első perctől kezdve nem szívelhet. Mindenik elődömmel harcban állott és bennem is csak új ellenséget lát. A prókiáját félti. Szemtől-szembe udvarias, simulékony, de mindjárt kijelenti, hogy kosztot nem adhat. Saját bútoraikat nem szállíthatom el, mert a vonat csak a frontnak dolgozik. Pénzem nincs, amiből vegyek. Hatvan korona a havi fizetésem, az óradíjakat az államtól csak félévenként kapom. Negyvenet anyának küldök, húsból én élek. Első dolgom, hogy beszüntetem a reggelizést és vacsorát. A gyomrom korog, én pedig dacosan végzem a „főúr“ helyett is a munkát, aki csakhamar megkezdte a nyílt ellenségeskedést. Legelőször kivitette a kölcsönágyat. Erre a földön vetem meg a fekhelyemet. A ruhásládát a szoba közepén asztalnak állítom és ráteszek egy feszületet. A hideg hamar beáll. A fűtésre azonban még csak nem is gondolhatok. Éhes hassal tűrök és végzem a dolgomat, de nem bírok szabadulni a gondolatától, hogy ezért lettem pap, ezért tanultam, dolgoztam, kínlódtam, hogy betevő falatom se legyen? Tekintélye volt a papság előtt szellemi képességeimnek, egyenesebb, igazabb ember kevés van nálamnál, ezt lelkiismeretemre mondhatom és egyházamtól nem érdemlek legalább egy festetlen ágyat? A hízelgők, ostobák, raffináltak, magukat szentnek hazudók, gazdasszonyokkal fetrengők jó-

létben élnek. Nekik bortól, nekem a hidegtől piros az orrom.

Egyik éjszaka nem tudok elaludni, mert a pap vacsorát adott az egyháztanács urainak és a cigány reggelig húzza. Mikor a korai misére sietek, a nagybögő még neki van támasztva az irodaajtónak, mintha részeg ember dőlt volna neki a homlokával és állva aludnék vagy a feliratot nézné: „hivatalos órák 9—12-ig.“ Magam is kíváncsi vagyok, hogy meddig bírom türelemmel. A papot számba se veszem. Csak alattomban mer cselekedni. Szellemileg és fizikailag egyaránt fél tőlem.

Az éhség és a hideg végül is megőrlik ellenállásomat. Nincs egy krajcárom se. Legyűröm háborgó bensőmet és alázatosan beállítok a paphoz.

— Kérem szépen, esperes úr, rendkívüli szükségem volna némi pénzre, húsz-harminc koronára, előleg vagy kölcsönképen. Nincs amit ennem, nincs amiből fűtsek.

— Húsz-harminc korona? — kacag fel bántóan. — Miféle biztosítékot tud nyújtani, hogy valamikor meg fogja adni a pénzt? ...

Némán sarkonfordulok, mielőtt végleg besötétedik az öntudatom és az ütésre gyűlt rettentő indulat feltör bennem.

Ettől a perctől kezdve nem is köszönünk egymásnak, de misézünk és mindennap magunkhoz vesszük az Úr testét. Meggyőződéseim, hitem, lelkem sír bele.

Kérvényt küldök a tábori püspökséghez, hogy osszanak be frontszolgálatra. A kérvényt visszakapom azzal a rideg utasítással, hogy máskor hivatalos úton küldjem.

Már azon gondolkodom, hogy civilbe öltözöm és kiszököm a frontra, de ekkor váratlan segítség érkezik. Egy kétségbeesett anya öt koronát hoz, hogy én mondjak misét a fiáért. Futva igyekszem a vendéglőbe és möhön enni kezdek. A sült hús illata fölött félhangosan, elégedetten morgok, mint a vadállat és az izgalomtól alig van időm felvágni a húst. Eszem a szememmel, orrommal, szájjammal, minden érzékemmel és nem bírom

abbahagyni, amíg tart a pénzből. A másnap aztán könnyebben telik, de utána még elviselhetetlenebbül követelődzik a gyomor. Hiába lesem a misemondató asszonyokat. Nem jönnek. Pedig már-már azt gondoltam, hogy anyák, hitvesek, kétségbeeséséből és Istenhez fordulásából legalább egyszer naponta jól fogok lakni. A misézésre alapított üzlet azonban megbukott. Megpróbáltam paphoz illően felfogni a helyzetemet, a szentek példáját követni, a lelki tökéletesség és életszentség gyönyörű világába menekülni, de valahányszor a másik szobában zabáló, borhasú pap eszembe jutott, ördög tudtam volna lenni, de szent nem.

Napról-napra mélyebbre züllöm lelkileg. Agyamban félőrült tervek váltogatják egymást és a biztonságát vesztített fantázia képeitől alig bírok szabadulni. Az iskolában irigyen nézem, ha szünet alatt a gyermekek hazulról hozott tízórait esznek és akaraterőm teljes megfeszítésébe kerül, hogy el ne ragadjam tőlük. Ismerőseim, akikről kérhetnék, nincsenek. Lopni még sem mehetek. A püspöknek hiába írom meg. Én se hinném el mindezt, ha nem volna ennyire komoly valóság. Ha sokáig tart, elveszítem józan eszemet. Nagy testi erőm, vas szervezetem még bírja a nélkülözéseket. A kultúra és lelkiség azonban aggasztóan kopik le rólam. Már vészes káromkodások és olyan gyötrelmes átkok szakadnak fel bennem, amilyeneket emberi lélek és száj keveset formált. Valóságos pihenés, amikor csak töprengek és felteszem magamnak minden pillanatban a kérdést:

— Miért mindez?

Istentől, embertől, mindenkitől elhagyatva százszor is megbánom, hogy pap lettem.

Kenyér helyett így ettem a saját lelkemet.

Tökéletes összeomlásomat mégis az okozta, hogy ettem.

A gondolat már az első napon megszületett, de visszarettentem tőle és csak az éhség paroxizmusában mertem megvalósítani.

Dél volt. Az emberek asztalukhoz ültek. Akármi-

lyen szűkösen, de mindenkinek rendelt valamit az Isten, csak nekem nem. Az emberek ettek, én sétálni mentem. Úton-útfélen étellillatokra, kitűnő levesekre, sültekre, tésztákra, bő zsírra és egyéb földi jóra gondoltam. A szörnyű vágytól szinte fizikailag megelevenedtek ködben úszó szemeim előtt az eledelek. A gondolati éhséget pedig még nehezebb elviselni, mint a testit. Késő délutánra hajlott az idő, mikor visszatértem a városba. Egyenesen a templomba mentem. A sekrestyében felvettem a karinget, kezembe fogtam a tabernákulum aranyozott, cifra kulcsát és kivettem a himzett selyem köppenykével letakart áldozati kelyhet. Színültig volt hostiával. Majdnem összeestem a félelemtől. Pillanatig tétováztam, majd felnéztem az égre és azt mondtam a mindentlátó felséges Úristennek:

— Te tudod, Uram, hogy miért teszem. Bocsáss meg!

Behunytam a szemeimet, két ujjammal kiragadtam néhány hostiát és megettem ... Nem konzumáltam, ahogy mondani illik, hanem megettem. Megettem, mert éhes voltam és nem birtam abbahagyni, míg a kehely ki nem ürült ...

Aztán lezuhantam az oltár elé, mint annyi sokszor életemben.

Másnap kérdőre vont a pap, hogy hová lett a cibóriumból a sok előkészített hostia.

— Megettem ...

— Szentségtörő! — borzadozott.

Olyan kietlenül kacagtam fel, hogy rémülten rohant ki a szobából.

Tudtam, hogy fel fog jelenteni, de el voltam szánva mindenre. A napok teltek és a püspöktől nem érkezett számomra semmi. Most már nyugodtabb voltam. Új hónap kezdődött és megint meg volt a húsz koronám. Édesanyámnak áradozó leveleket írtam, hogy milyen kitűnő helyzetben vagyok.

Nem értem rá sokáig gyötrődni, mert naponta új veszedelmek fenyegettek. Az északkeleti front ingadozott. A menekülők, galíciai zsidók poros szakállal, szörnyen rongyos ruszin parasztok, a folytonos ijedelmektől, állati férfivágyaktól laposra kínzott nők, száználmas gyermekek lepték el a várost. Kelet szennye hullámozott a nyomor és a bűn meztelen valóságában. Fáradt, zilált, piszkos, férges emberi salak, mely dögvészt terjeszt, amerre elvonul. Menekülő szürke patkánysereg mindenféle nyelven zajongva, torlódva, civakodva, éjjelenként az uccákon üvöltöz. Egyik napon hirtelen eltűnnek. Csak az elhányt rongyok maradnak utánuk és egy pap, aki Krisztus nevében testvériesen védelmet, szállást kér. Szakálla le van perzselve, arcán sebek feketednek, nyakán ezer bolhacsípés, körmei piszkosak és üres száját mutogatva, tört német nyelven igyekszik megértetni, hogy alig birt elszabadulni az oroszok kezei közül, de így is kitördelték aranyfogait. Az esperes néhány koronát lök oda neki és valami lehetetlen ürüggyel útra teszi. Sok tragédia be is fejeződik, s egy-egy kifosztott hulla arcaesve elmarad a kietlen országúton.

Rémhírek keringenek, de mi nem ülünk fel nekik. Biztos jele van annak, ha a fronton baj van. Ilyenkor ugyanis legelőször a kémeket szállítják el. Mintegy ötven ember van lakat alá téve a polgári iskola egyik termében. Állandóan a kettős vasráccsal elzárt ablak mellett szorongnak, fej fej mellett. Veszély esetén futó csoportban hajtják a vonathoz őket. Van köztük szép, fiatal úrileány és ismeretlen hegyek mélyéből elővadászott orosz vezető-félállat, kit alig takar pár rongy és látszik sürgölődő ülepe, ahogy félelmében előretörekszik. Máskor álmunkból ver fel az alarm és a lakosság állandóan útrakészen tartja értékeit és szorongva várja, hogy kell-e menekülni. Lámpát nem szabad gyújtani, nehogy támpontot nyújtsanak a ki tudja honnan ólálkodó ellenségnek. Napokig eltart a feszültség. Az ütközet moráját, az ágyuk dörgését állandóan halljuk és a toronyból nézve a szemhatáron különböző fények imbolyog-

nak, mintha állandó csillaghullás volna. Arra szintén biztos jelünk van, ha a támadást visszavertük. Ilyenkor százával érkeznek a sebesültek. A perronon alig lehet mozdulni a földön elnyújtott roncsolt, tehetetlen embertestek között, akik hanyatfekve állandóan az eget kénytelenek nézni és félig meg vannak dermedve a hideg földtől. Valaki a vonatparancsnokkal veszekszik:

— Tessék tovább vinni! Nem tudjuk elhelyezni őket. A folyosók is tele vannak ...

Rekedten válaszol a másik hang:

— Én leadom őket, s ti csináljatok velük, amit tesztek. Parancsom van, hogy százhuszat hagyjak itt. A többi a ti dolgotok.

A lakosok boldogan újságolják egymásnak.

— Nincs semmi baj. Százhusz nehéz sebesült érkezett.

Mire a fogolycsordát végighajtják a városon, már nem is törődünk a fronttal és egykedvűen vesszük tudomásul, hogy nagy volt a veszedelem. Megszoktuk és belefásultunk. Talán senkinek se jut eszébe, hogy a legeldugottabb faluba is véres út vezet. Vér, amelyet sebesült milliók hullatnak el.

Sokkal nagyobb esemény, hogy jön a király, aki meglátogatta a frontot és útközben megpihen a városban. Éjjel-nappal takarítják a várost. A kórházakban friss ágyhúzatot és hófehér sebpólyákat kapnak a sebesültek, egy csapat borbély kiméletlenül vakarja tisztára a félholt bakák többhetes szakállát, a parancsnokok idegesek, az ápolónők néhány német feleletet tanulnak be, hogy jelentést tudjanak tenni, ha a Felség megszólításával tünteti ki. Baj nem lesz, mert előre tudják, hogy mit szokott kérdezni az uralkodó.

A kényelmes autók tényleg befutnak a jelzett időre, de az uralkodó nem óhajt a városban tartózkodni. Mindössze egy villásreggelit fogyaszt el. Kedvesen, egy kézmozdulattal megköszöni a lőtávolságban tartott tömeg óvációját és elrobog. A parádé elmarad, a királyvárók bosszankodva öltöznek át, a sebesültek tovább hörög-

nek. Én is sutba vágom a tábori lelkészi egyenruhát és újra tovább húzom Isten igáját, amely hovatovább elviselhetetlenebb számomra. Rég megszöktem volna, ha lett volna mivel.

A sorsom azonban némileg javult. A hivek megtudták, hogy éhezem és mindennap kapom a meghívást a vacsorákra, amelyeket viszonzni nem tudok. Akármennyire igyeksenek is elviselhetővé tenni helyzetemet, állandó szégyenpírban ég az arcom. Egyedül, függetlenül, szabadon éhezni mégis jobb volt, mint könyörületből jóllakni, mindenkinek lekötelezettje lenni és néhány falatért feláldozni teljes emberi önérzetemet. Játsszom az elfogulatlant, az alázas papot és mint valami reverendába öltöztetett bolond, igyekszem meghálálni, szórakoztatni jótevőimet, akik egy-egy estére megvették testemet-lelkemet. Hamar megtanulom, hol kell szellemesnek, világfinak lennem, felvilágosodott urat játszani, hol az érzelmest, vagy a szentimentalizmusban elmerültet; kinek kell vicceket mondanom, vagy a gyermekeket dicsérnem és produkáltatni őket, melyik nőre szabad elragadtatott pillantást vetnem és utána lángoló arccal bocsánatot kérnem, hogy pap létemre ilyent mertem tenni, majd kedvetlenül ülni és engedni, hogy a bókompótól boldoggá tett fehérnép illatos szavakkal bizalmasan oda-sugja:

— Ugyan ne legyen gyerek, főtisztelendő úr!

Szállítottam természettudományt, esztétikát, zenét, irodalmat, politikát, verset, dalt, divatot, teológiát, mindent, amivel a vacsoráimat fizethettem. Szellemi és lelki vegyeskereskedést nyitottam.

— Képzett, modern úri fiú — dicsértek egymás közt a hivek.

Divatba jöttem. Az urak egymásután adták vissza a vizitemet és meghökkenve állottak meg a földrevetett ágy, asztalnak állított viharvert láda, jégvirágos ablakok láttára. A falon, egy szögön a hétköznapi reverendám lógott olyan természetűen, mintha felakasztottam volna magamat.

— Ne méltóztassék helyet foglalni, — szellemeskedtem gúnyolódva a sorsom felett. — És tessék fenn tartani a kalapot. Nálam a kalapviselés kötelező ...

— Mi ez, kérem? — háborodott fel a pénzügyigazgató.

— Átmeneti állapot — nyugtattam meg. — Reméljük, hogy nyáron legalább nem lesz hideg.

— Türelmetlen — indult fel az erdőtanácsos.

— Eleinte ... kissé ... — mosolyogtam, — de megszokja az ember.

— És mit szól hozzá a püspök?

— Azt várja, hogy mit szól hozzá az egyházközség.

— Ön nagyon jó ember ...

— Éppen elég szegény vagyok hozzá, hogy jó ember lehessenek.

— Gondom lesz Önre — nyugtatott meg a főgondnok.

Szavának is állott. Összehívatta az egyháztanácsot és felháborodott beszédet tartott az érdekemben.

Egy hét múlva intő levelet kaptam a főhatóságtól, hogy tartózkodjam a hívek izgatásától, ne zavarjam az egyházközség békéjét, mert arról szó sem lehet, hogy ilyen fontos és felelősségteljes pozíciót, mint a nagyvárosi parókia vezetése, reám bízassák és ennek elnyerését sohasem fogom ilyen mindenképpen elítélendő eszközökkel elérni, tegyek le a hiú tervről, amelyet úgy látszik a főtisztelendő esperes úr jósága és elnézése is előmozdított, hanem tartsam magamat mindenben az egyház e régi és kipróbált érdemes fiának atyai útmutatásához és kövessem példáját ... Rosszalják ezenkívül tulságosan világias viselkedésemet is, mert paphoz nem illő majdnem naponta éjfél körül vetődni haza vacsorákról és ki tudja honnan ...

„Költségeid fedezésére egyébként száz korona rendkívüli segínyt utaltam ki és figyelmeztetek, hogy felhagyva az ifjúság könnyelműségével, a pénzt hasznos és üdvös dolgokra fordítsd ...“

A levelet zsebettem, a pénzt pedig, mihelyt megjött — a templomi perselybe dobtam. Ez elég üdvös hely. A perselyen ravasz szerkezetű, érzékeny fa angyalka-fej volt elhelyezve. Valahányszor pénzt dobtak bele, hosszasan bólogatva megköszönte.

Mikor a hét végén két tanu jelenlétében átszámoltam a persely tartalmát, a száz koronás láttára az egyházfi boldogan jegyezte meg.

— Valakin nagyot segített a Jóisten, hogy ilyen gazdagon hálálta meg.

A vacsorázásokat beszüntettem. Szobámba zárkóztam és azon gondolkodtam, hogy milyen naiv, hiú álmodok voltak, amikért pap lettem.

Karácsony körül a tél mind zordabb, a hideg elviselhetetlenebb lett. Egyik reggel borzongva ébredtem fel. Testem fáradt, kimerült volt, karjaimat alig birtam felemelni és minden mozdulatom fájt.

— Még csak az hiányzott, hogy beteg legyek — ijedtem meg.

Már nem fáztam. Teljes erővel kitört a láz. Egyedül, elhagyottan feküdtem a földön. Az sem volt, ki egy pohár vizet adjon. Szerencsémre estefelé benézett hozzám az egyházfi, magyarul rosszul tudó, sokgyermekes, szegény, szomorú ember.

— Maka peteg? — kérdezte részvétellel.

A lázas lehellet vastagon párállott a számból. A féligfagyott szoba falán itt-ott zuzmara tündökölt.

— Itt fan hiteg petegnek ...

— Egy kis tűz nem ártana — ismertem be — de nincs miből.

— Én lopok fát az esperes úréból, tesztek jó tűz. Maka peszárja ajtót, hogy ne tudjon bejönni esperes úr. Na?

— De ha mégis meglátja az esperes úr, magát elcsapja és le is csukhatja — ijesztgettem.

— Akkor nem lopok, — rémült meg és el akart szaladni.

— Egy kis tüzet mégis tegyen — tartottam vissza keserűen.

— De miből?

— Ott a fal mellett vannak valami könyvek ... Ócska dolgok. Elégethetjük. Legalább valami hasznukat látom. Vegye csak nyugodtan.

Az egyházfi engedelmeskedett. Elkotorta a hamut és gyufát vett elő.

Jól esett ez az önkínzás, a bizarr, beszámíthatatlan, keserves ötlet.

— Várjon csak! Tűzgyújtó is kell alája.

— Hiszen ez papir, anélkül is meggyúl — nézett rám aggodalmasan az egyházfi. Türelmetlenül intettem.

— Adj a reverendám zsebéből a bőrtárcámat.

Odahozta. Kikerestem az oklevelemet és átnyújtottam.

— Ez a tűzgyújtó.

Az ember nem mert ellenkezni.

— Előbb olvassa fel a könyvek címét, mielőtt tűzre tenné — figyelmeztettem.

Az egyházfi engedelmeskedett. Kezébe vette az egyik kötetet és kissé akadozva olvasta:

„N. Noldin ... Theologiae Moralis ...“

— Kitűnő! — kiáltottam rá. — Az pont négy kötet. Mehet!

— Mit jelent magyarul? — kíváncsiskodott az egyházfi.

— Erkölcsstan — kacagtani.

Az egyházfi rátette a tenyerét a kályhára és kémlelte a meleget.

— Még át se melegítette a kályhát.

— A mai világban azt nem is lehet tőle várni — gúnyolódtam. — Újat rá.

Idegesen vette a másik könyvet.

— Mi az?

— Dogmatika ...

Nem tudta mi az. Egykedvűen tépte szét. Mire el-

lobogott a kályhában, már figyelmeztetést sem várva, olvasta egymásután.

„P. Ignac Schüch: Pastoraltheologie ... Historia ecclesiastica ... Hermeneutica biblica ... Introductio in Novi Testamenti Libros ...“

Behúnytam a szemeimet, hogy ne lássam. A mellem nyugtalanul hullámozott, a lelkiismeret alig fért bennem.

A végén már nem is olvasta a könyvek címét. Kettőháromba szakította és tömte a kályhába. Végül a tenyeréről leverte a kormot.

— Nincs több.

— Dehogy nincs. Ott a ládán, a kereszt mellett, az a nagy könyv ...

Kíváncsian lépett oda, de halálsápadtan ugrott vissza, mikor meglátta a hatalmas betűket: „SZENT-ÍRÁS.“

— ... Azt nem! — didergett és borzadva kirohant a szobából.

Szédülve, nehezen felkeltem és becsuktam a kályha ajtaját.

Kívül a hó hullott, fehér táncát járta. Égő szemeimből, vörös, zöld, lila karikák ugrottak ki és folyton szélesedve, tágulva átlebegtek a szobán és a szemben lévő falon elpattantak. Fekhelyem körül színes, ködalakok állottak, kik kíváncsian arcomba hajoltak és el-tűntek; de újak jöttek helyettük és minél inkább sötétedett, annál bátrabbak lettek. Csakhamar engem néző szemek sokasága vett körül minden oldalról és az ijedt szédületben hullani kezdettem, valami véget nem érő vaksötét ürben, s végül a torkombarekedt sikoltással öntudatom kialudt.

Reggel félmeztelenül, mellemen végighasított inggel a puszta padlón feküdtem a kitárt ablakok alatt, vértől piszkos homokkal, dermedten és szállongó hőpelyhek hullottak rám. Önkívületemben az éjszaka le akartam dobni magam az emeletről, de úgylátszik gyengeségemben hanyatzuhantam. Csoda, hogy meg

nem fogytam. Megpróbáltam visszamászni ágyamba, de erőtlén voltam. Legalább a paplant szerettem volna magamra húzni, de borzasztó fáradt karon lehanyatlott. Végtelen keserűség bágyasztott el. Senkim, semmim nincs. Itt fogok elpusztulni elhagyottan. Testem érzéketlen volt, tagjaim percről-percre nehezedtek, elviselhetetlen súlyuk lettek, az alig kilehelt gyöngye forró lélegzet finom zuzmara alakjában visszahullott arcomra. Akaratvesztetten behunytam szemeimet és vártam, hogy legyen vége az egésznek. Még eszembe jutott, hogy csakhamar Isten előtt kell állanom és a tünédező öntudat utolsó erőfeszítésével megpróbáltam felindítani magamban töredelmesen a tökéletes bánatot, mely halálveszedelemben a szent gyónást pótolja; — de csak azt tudtam megbánni, hogy pap lettem. Aztán a világ sötétetni kezdett lassan, feltartóztathatatlanul. Későre, rettenetes későre kinyílt az ajtó, valaki dörgő hangon felkiáltott és hozzám ugrott. Hatalmas alak hajlott fölém és megismertem az egyházfit. Felemelt a földről és karjaiban tartott. Csak azon csodálkoztam, hogy ez a cse-nevész, kiéhezett emberke, akibe hálni járt a lélek, hogyan nőtt ilyen óriássá és mikor lett ilyen emberfölöttien erős. Nem tudtam, hogy betakart, de elviselhetetlen súly nyomta a testemet és kínomban kivicsorítottam fogaimat. Mellem süppedni kezdett, füleim zenéltek és váratlanul langyos hullám loccsant végig testemen. Felemelt és lebegtetett meg nem szűnő nyugtalanságban. A köd oszlott látásom elől. Tengerben feküdtem az alsó és felső végtelenség között, sötét, ibolyaszínű derengésben és ijesztő, fantasztikus szörnyek nyüzsgöttek körülöttem.

— Édesanyám! — próbáltam sikoltani, de csak néhány ragyogó buborék szállott föl szájamból.

Két kis diákom szorongott ágyam előtt. Csend volt. A gyenge téli nap bevert az ablakon.

— Ti vagytok fiúk? — nyitottam rájuk szemeimet.

— Hogy tetszik lenni? — ugrottak fel a székről.
— Nem tetszik parancsolni valamit? — szorgoskodott a drága két gyermek és ragyogott a tiszta örömtől és odatartották fülüket, hogy halk, félig kihalt hangomat, pihegő kérdésemet megértsék.

— Miért nem mentetek az iskolába?

— Vakáció van, tanár úr kérem — szavalták egyszerre.

— Milyen vakáció?

— Karácsonyi vakáció.

— És mikor lesz karácsony?

— Karácsony már eltelt, tanár úr kérem.

— Eltelt? ...

— Igen, kérem. Akkor nem tetszett eszméleténél lenni. Nagyon beteg volt a tanár úr ...

— Ti hogy kerültetek hozzám?

— Mikor hallottuk, hogy nincs ki ápolja a tanár urat, elhatározta az osztály, hogy felváltva jövünk a tanár úrhoz. Már mind voltak itt ... Réti, Schneider ... Györki ... Nussbaum ... mind.

— Köszönöm, fiúk, mikor meggyógyulok, meg foglak csókolni érte.

Meghatva mosolyogtak. Elfogódásuk elmúlt, csevegtek. Kedvemet keresték és minden áron meg akartak nevetetni. Kitették a lelküket. Erősek, fiatalok, üdék, boldog, tiszta, vihartalan gyermekek voltak. Amilyen én sohasem voltam.

— Csak egy napig volt egyedül a tanár úr, mikor el kellett menekülni.

— El kellett menekülni?

— Igen, kérem. Az oroszok harminc kilométerre voltak a várostól ... Borzasztó volt, de aztán sikerült visszaverni. Nagyon nagy volt a veszély ...

— Tart még a háború?

— Még tart, kérem ...

Elgondolkoztam. A fiúk is elnémultak, mert látták, hogy fáradt szemeimet lezártam.

Az orvos riasztott fel. Nagyon meg volt elégedve.

— Vas szervezeted van. Pár nap alatt teljesen talpra állítalak — biztatott. Nehány szigorú utasítást adott és távozott.

Dél körül a fiúk zavarban nyugtalankodtak. Észrevettem, hogy valami nyomja a lelküket.

— Mi baj, gyerekek?

Pirulva bevallották, hogy most haza kell menniök, de kettőkor Hajnal és Pászthy itt lesznek.

— Menjetek nyugodtan haza, de küldjétek fel az egyházfit.

Megerőltetésembe került, hogy visszaemlékezsem a multra. Amikor beteg lettem, nem volt semmim, a földön háltam, éheztem és fáztam és most pompásan be van a szobám rendezve. Ágy, szekrények, asztal, mosdó, székek, szőnyegek, sőt függönyök, minden gazdagon van, a kályhában pedig ropog a tűz. Úgy látszik, mégis megesett az eseperes úr szíve rettenetes helyzetemen. Félreismertem. Ha felépülök, bocsánatot fogok kérni tőle. A harag rossz tanácsadó. Úgylátszik, mégis csak jó, érző ember.

Az egyházi örvendezve sietett hozzám:

— Gott sei Dank Hochwürden! ... Mindjárt hozom a levest. Jó erőleves ...

— Ráér még, Ladislaus. Előbb menjen be az esperes úrhoz és mondja meg neki, hogy köszönöm a jóságát, ezt a sok szép bútort, a fát, a tüzet ... és kérem, ha ideje engedi, látogasson meg.

Az egyházi hebegett.

— Igen, igen ... de meg kell mondanom, hogy a bútorok nem az esperes úrtól vannak ... és a fa sem ... semmisem ... Az esperes úr benn sem volt a főtiszteendő úrnál.

Rosszul esik a megbocsátó, békevágó hangulatot újból megölni, de igyekszem uralkodni a feltörő indulatokon.

— Hát akkor, hogy kerültek ide ezek a bútorok? — kérdeztem szigoruan.

— A hivek hozták, kérem, de megtiltották, hogy

eláruljam. Minden darab mástól van, már nem is tudnám megmondani, kitől. Az egész város fel volt háborodva, mikor kiderült, hogy milyen helyzetben van a tisztelendő úr.

— Köszönöm, elmehet Ladislaus.

Az egyházfi örült, hogy nem kell beszélnie. Félt, hogy elveszíti állását, ha az esperes megharagszik rá. Pedig biztosan megharagszik. Csak harmadnap állított be remegve.

— Mi baj van, Ladislaus?

Nem merem megmondani. Az esperes úr küldött.

— Ne féljen semmit — biztattam. — Mondja csak bátran.

A szegény ember végül is őszintén bevallotta:

— Az esperes úr azt üzeni, hogy vagy tessék felkelni már az ágyból, vagy tessék lemondani az állásról, mert ő nem végezheti a más munkáját is.

Pár pillanatig megnémultam a megdöbbenéstől, az embertelen lélek pokoli mélységétől; de aztán elborított a düh.

— Mondja meg — lihegtem, — hogy ... hogy ... hét-szer zárjon be minden ajtót, ha ismét talpon lát és még a templomban se merjen többé velem találkozni, ha az élete kedves... És most a ládából vegye ki és tegye az éjjeli szekrényre a browningomat ... Különben hagyja ... Hanem jöjjön, segítsen öltözködni!

Olyan gyenge voltam, hogy ruháim súlya alatt tántorogtam. Leroskadtam egy székre és gyöngyöző homlokkal intézkedtem:

— Kérje el a januári fizetésemet.

Gyorsan hozta a pénzt.

— Most siessen az orvoshoz, patikába és fizesse ki a tartozásomat.

Az orvos rémülten sietett hozzám és rámtámadt:

— Azonnal feküdj le! Tökéletesen meg vagy boldulva.

Hiábavaló volt minden kérése, fenyegetése.

— Ember! Értsd meg, hogy én itt elpusztulok —

ellenkeztem. — Megfullaszt még a levegő is, amit ezek között a falak között be kell lélegzenem — és elmond-
tam neki őszintén mindent.

— Így igazad van — lángolt a felháborodástól. —
Igy jobb meghalni.

Most már ő vett a gondjaiba. Elintézett mindent.
Kocsit hozatott, a karjai közt vitt ki a vasútra, elhelye-
zett a fülkében. Valami injekciót is adott és gyógyszer-
erőltetett rám, hogy bevegym, ha útközben rosszul
lennék. Végül sietett jegyet váltani.

— Hová még? — kérdezte.

— Az édesanyámhoz.

Erre eltűnt, de néhány perc múlva mosolyogva, res-
telkedve tért vissza és elbeszélte, hogy már a pénztárnál
állott és kért egy másodikosztályú jegyet.

— Meddig? — kérdezte a pénztáros.

— Az édesanyjához — feleltem — és csak ekkor
vettem észre, hogy nem tudom az édesanyád címét.

— Mégis jól kérted a jegyet — öleltem meg bol-
dogan.

Mind a ketten elhallgattunk és arra gondoltunk,
hogy milyen csodálatos állomás is az — édesanya.

*

Két hónap múlva megkaptam lelkészi kinevezése-
met egy eldugott kis kolozsmegyei faluba a szokásos
atyai intelmek mellett. Egyik barátom, ki ismerős volt
azon a vidéken és Kolozsvárról egy ízben mint katonát
ki is küldték a faluba, megvetőleg elhúzta a száját.

— Ez kinevezés? Ez? Fenét! Ne fogadd el!

— Sőt, meg is köszöntem, ahogy illik. Végeredmény-
ben mégis csak megkülönböztetett bánásmód, ha ilyen
fiatalon lelkésznek kineveznek. A kollegáim azt mond-
ják rá, hogy szerencsés ember vagyok.

— Már az igaz — gúnyolódott a barátom. —
Olyan buta szerencsés vagy, hogy már életedben olvas-
hatod a gyászjelentésedet.

T I Z E D I K F E J E Z E T

Kissé féltem a felelősségtől, hiszen gyermek voltam még és az egész falu gondját kell viselnem. Vajjon szenvedtem-e eleget, hogy a szenvedőket megvigasztaljam? Éheztem-e annyit, hogy az éhezők testvére, idegen, nehéz, ismeretlen életek részese legyek? Anyagiak után nem vágyódtam, csak a mindennapim meglegyen, ha szűkösen is. A békére, nyugalomra szomjaztam. A fellengős elképzeléseknek vége volt. A papok úgy bántak velem, hogy ne lássam hivatásnak a papi méltóságot, hanem kenyérnek, eszköznek a szoknyakARRIERhez, előhaladáshoz, vörös övekhez, stallumokhoz, vezető szerephez. Sok felfelé alázatos, simuló, hízelgő embert megismertem, kik belül romlottak, jellemtelenek, züllöttek voltak, de anyagi és testi jólétbe kerültek minden lelki és szellemi kiválóság híján. Meghíztak, megvagyonosodtak, tekintélyre tettek szert. Okosan és titokban ezerszer arcúlverték a kasztitáaszt, a papi hivatást, de felebbvalóik előtt „szent harag“ fogta el mások kis botlásai miatt is és gondjuk volt rá, hogy a püspöknek kelljen mérsékelnie buzgalmukat. Krisztus és az evangélium hiénái voltak ezek, kikről rég lekoptak a teológiai elképzelések, a fenséges vallásrendszer tökéletessége és idealizmusa és Istent is csak hallgatólagosan tűrték meg maguk mellett, úgyszólván hivatalból, de életük, bensőjük nem mutatta, hogy közösségben volnának vele. A hitük is olyan volt, mint a miseruha, csak kifelé viselték. Minél jobban megismertem őket, annál erősebben izmosodott bennem a hivatás és alig vártam, hogy elbújhassak az „Isten háta megett“ és legalább akkora körzet-

ben, meddig az árnyékom terjed, megalapíthassam Isten országát.

Új híveim azonban nem vártak díszkapuval.

Az állomáson ostorral kezében megszólított egy alacsony, rongyos ember egyszerűen, minden felindulás nélkül:

— Maga az új pap?

— Én vagyok, barátom!

— No hálistennek! Azt hittem meg sem érkezik és hiába rohantam le az állomásra ezen a rossz úton. Indulhatunk is, mert késő lesz, mire megérkezünk. Tessék felülni.

— Hová?

— Itt a szekér — mutatott rá egy ütött-kopott, szármalmas egylovas alkalmatosságra, amilyenre Székelyföldön a sátoros cigány is szégyelné felülni. A lónak egyik füle fel, a másik le állott, a hátulja magasabb volt, mint az eleje, ívbén meghajlott, mint egy elfuserált tevé.

— Hogy hívják magát, barátom?

— Gergelynek.

— Miféle Gergelynek?

— Csak Gergelynek. Az egész falu így ismer. Egyetlen szekeres vagyok. Másnak senkinek nincs lova — dicsekedett büszkén. — Vegye fel a bundát, mert én nem hóttestet, hanem papot akarok hazavinni. Szökjék csak bátran belé ebbe a lábzsákba.

Bepólyált gondosan a zsíros, vedlett, fürtös juhász-bundába, maga is felkuporodott elől, s a szokásos rigmussal elindította a szerencsétlen párát.

— Gyí, Sárga, ne hagyj a sárba!

Egyideig szótlanul kocogtunk, de Gergely társalogni akart. Félszemmel hátrasandított.

— Szokott-e szivarozni, plébános úr?

— Szoktam, barátom.

— Akkor megkínálhatna valami jó szivarral, mert az enyim elfogyott.

Rágyújtottunk. A füst közösségében felmelegedtünk. Gergely bátrabb lett.

— Én szoktam hozni és vinni is a papokat. Már a lovam is messziről megismeri a reverendát, s röhög neki.

— Olyan sok pap jár errefelé?

— Ahogy a kántor szokta mondani, mi minden két esztendőben installálunk egyet ... Most is aszonták a hívek, hogy „Erigy Gergő, nézd meg micsodás az a pap, s ha gyengélled, hadd ott, ahol van.”

— S mi a véleménye rólam?

Gergő szakértően végigmér.

— Azt hiszem, szárazbetegségben van. A másik, aki elment, olyan volt, hogy törött le alatta a szekér. Mondtam is neki sokszor: No, plébános úr, hálát adhatnak a fejeérnépek az Istennek, hogy maga papnak született!

— Szóval nem várnak díszkapuval — jegyeztem meg, hogy elfordítsam a kényes témától.

— A fityfenét! — bökte ki őszintén és megriasztotta a lovat, hogy utólrerjen egy előttünk bandukoló vándort.

— Noroc si bán! — állította meg. — Nem akarsz felülni?

— Sa traesti, bágye Gergej! — örvendezett az atyafi.

— Szorítson egy kicsi helyet ennek a jó embernek plébános úr — rendelkezett Gergely. — Úgyis csak Borsáig visszük.

Számba se vettek, hanem megbeszélték a háborút, a vetést, a rekvirálást, a dohány-, a petróleumhiányt, a hadisegélycsalásokat, hadifoglyokkal együtt élő menyecskék dolgát, szidták a jegyzőket, kiki a magáét, ráérttek a gabonaárakra, a jövőheti páncélcsehi vásárra, a nagy adókra; szóval olyan dolgokra, amelyekre nézve egyetlen lenéző pillantással megállapította Gergő szekeres, hogy nem értek hozzá. Így hát nem is mertem kérdezősködni, hanem csendesesen viseltem magamat, míg Borsán letette a barátját, aki engem is kitüntetett egy természetes kézfogással, mintha azt mondta volna, hogy rossz híreket ne hallja.

Ettől kezdve Gergely a társaságomra volt utalva

és a lovának odavetett önkéntelen alliterációs megjegyzés után, hogy: „Szűkön szaladj számár — azért a pénzért” — ostorával rámutatott egy fenyők közé rejtett kastélyra:

— Az ott a Bánffy-kastély.

— A gróf Bánffy, vagy a báró Bánffy? — próbáltam eligazodni a genealógiában.

— A bonczhidai a gróf, e csak báró, de egykutya. Veti fel a birtok mindakettőt. Nem csuda. Könnyen szerezték.

— Úgy látszik, maga szociálista...

— Nem én, mert én református ember vagyok; de ami igaz, az igaz.

— Hogy-hogy?

— Teszem azt, ott van a bonczhidai gróf. Annak minden elődje olyan szigorú nagy úr volt, hogy az ember náluk csak a báróval kezdődött. Volt ennekelőtte Kidében egy ilyen magamfajta, egyszerű nemes ember. Annak volt egy gyönyörű erdeje, a Biszó. Olyan szálerdő, amilyen az egész környéken nincs. Megmutatom, ha odaérünk ... Ez a nemes ember egyszer bétalált menni a gróf parkjába, de úgy kihajította, hogy a lába sem érte a földet. Mindenki kacagta a faluban. Erre a nemes ember megrázza az öklit és asszondja: „Fog még a gróf úr az én házamban tejes puliszkát enni” —

— Azt te nem éred meg hajasan, kopaszon is bajosan — felelték a többiek.

— Fogadjunk! — vágott az asztalra a nemes ember, mert éppen a kocsmában voltak.

— Le is fogadták egy liter borba, hogy két héten belül a gróf eljő Kidébe, s megeszi a tejes puliszkát. A nemes ember nem szólt senkinek, hanem ünneplőbe öltözött és elment a grófhhoz. Beeresztették.

— Kegyelmes uram, kell-e a Biszó? — mondja a grófnak, akinek rég fájt a foga a szép erdőre. — Most eladom.

— Mit kér érte? — kérdezte ridegen a gróf.

— Pénzért nem adom, de ha jövő vasárnap meg-

eszik az asztalom mellett egy tányér tejes puliszkát, le-
gyen a magáé.

A gróf előbb puskát ragadott, hogy lelőjje: utóbb
jót kacagott és parolát adott.

Vasárnap aztán befogatott négy szürkét a hintóba
és megette a puliszkát olyan jóízűen, hogy fojt le a tej
a szája szélén.

— Igy könnyű birtokot szerezni, — világosított fel
indulatosan a szekeres. — Mit szól hozzá? — fordult
hátra diadalmasan. — Ilyent nem tanítanak a papoknál.

— Mese az, barátom — intettem le, de szeren-
csémre a szekeres nem hallotta, mert minden figyelmét
össze kellett szednie, hogy egy meredek hegyen a rossz
lóval leereszkedjünk.

— Hó! — húzta meg a gyeplőt. — Itt vagyunk
a betérőnél.

Néhány cigányputri hányódott az útszélen, inkább
agyagbarlang. Szomorú tüzek füstölögtek előttük, s a
purdék körülvették a szekeret. Egy-egy kíváncsi dáde,
félmeztelen, feketeemlőjű asszony is előkerült. Az útszéli
csigolya-bokorhoz kötve két bivaly bámult ránk. A
mellettük álló ember megbillentette a sapkáját.

— Tézsolat hoztál-e? — támadta meg Gergő, aki
nekiállott, hogy kifogja a lovat.

— Maga mit csinál, ember? — lepődtem meg.

— Ezt a két fekete csikót fogom be — mutatott a
bivalyokra. — Kétfogatut csinálók az egyfogatuból.

Az oldalrúdakat felhajtották a magasba, mint két-
felkiáltó jelet, a bivalyokat befogták, a ló hátulkerült a
saroglyához, ahonnan akadálytalanul csepegtette a nyá-
lát a nyakamba.

— Bo-ój-tos, Dregán vehove! — indított a bivaly-
gazda.

A két állat nekigyürkőzött és dagasztotta a kerék-
agyig érő zsíros sarat és mint két őskori lény bőgött
bele az esti szürkületbe ...

A falú végén az itatóvályuknál újabb bivalyok
csatlakoztak hozzánk. Koromfekete nedves orrukkal

ráfújtak a juhászbundára és utána megcsóválták a szarvukat. Kissé remegtem a szénából vetett, zsíros pokróccal leterített ülésen. Az emberek kacagtak. Gergely, a szekeres bizalmasan fordult hozzám:

— A plébános úr sem panaszkodhatik, hogy nemadtuk meg a tisztességet. Még egyetlen pap sem vonult be a faluba bivaly-bandériummal.

*

Végre itt vagyok. Nem ismerek senkit, senkivel semmiféle szálak össze nem kötnek a kíváncsiságon kívül. Társtalan, idegen, független vagyok a három erdő közé tévedt, sötét völgy fejében a világtól elzárt kis magyar faluban. A házaknak semmi köze sincs az emberekhez. Úgy vannak a görbe dombokon, hajlásokon elszórva, mintha a kőkorszakból maradtak volna vissza. Nyers, természéklából vannak összerakva, vakolatlanok és fekete zsupszalmából magas tetőt kontyoltak nekik. Kietlenül, furcsán hatnak. Négy templom és három pap imádkozik benne, nyolcszáz lélek lakja. Rátarti, nemes emberek, kiknek elődei a dobokai várban Izabella királynőnek voltak ajtónállói. A házak körül sötét gyümölcsösök húzódnak majdnem az erdőig, amelyek májusi virágzáskor fehér misztikumba borítanak mindent. Hogy mi lesz itt belőlem, azt nem tudom. Elődeim sorsát egy liter bor mellett magyarázza egy nagy lógóbajszú ember, a kántorom.

— A régi időkben barátok laktak a faluban. Klastromuk volt. A gabonás, ott az a toronyforma épület — mutat ki az ablakon — volt a templom. Tíz-húsz ember élt benne. Akkor építették, mikor a régi templomot elvették az unitáriusok. A környék akkor még magyar volt, de idővel kivesztek a magyarok. A barátok is elhúzódtak. A vén Kajetán volt az utolsó, az itt megpimpósodott, mint a misebor. Utána világi papok jöttek, de azokkal nem sok szerencsénk volt. Mindeniknek volt valami hibája. Egyik a menyecskéket szerette, a másik a bort. Egyiket a férfiak hajtották ki a községből, a másikat az ital vitte el. Borsán nagyot mulatott a kör-

nyékbeli urakkal. Kemény tél volt. A harmadik nap, úgy éjfél után azt mondja Bereczky úr, a csomafái birtokos:

— Menjünk hozzám, folytassuk nálam!

Fogatnak, s fel a szánokba, s mint a fergeteg, elhajtatnak. Részek voltak akkor már a lovak is. Megérkeznek és újból nekiülnek a krampampulinak. Jó két óra mulva valamelyik észreveszi, hogy a pap hiányzik.

— Utána! — ordítja Bereczky úr. — A pap megszökött.

A falról lekapkodják a puskákat, felszökdösnek újra a szánakra és sebesvágatában nekiiramodnak a hóviharnak. A betérőnél látják, hogy valami fekszik az úton és a kutyák csendesen ülnek a fenekükön körülötte. A lovak is megtorpantak. A pap volt. Valahogy lecsúszott a szánból és megfagyott. Már csak az orra hegye látszott ki a hóból. Töltötték bele a forró szilvóriumot, de nem használt ... Érdekes világ volt — jegyzi meg a kántor. — No, de voltak jó papjaink is — vigasztal. — Ez az utolsó éppen szentéletű ember volt, de ő nem birt kijönni a jövedelemből.

— S mi a jövedelem, kántor úr? — bátortalanodom.

— Elég szép. A kánonika-porció nem sok. Egy hold az egész birtok, de jó, réti föld. A kongrua havi hatvan korona, s hoz valamit a stóla is.

— Mit gondol, miből élek meg?

A kántor fölényesen mosolyog. Neki huszonöt hold földje van, s csak tekintélyből kántorkodik.

— Ajánlom, hogy már most szerezzen be két malacot ... Egy jó süldöcském nekem is volna eladó. Tart majorságot, s ha levizitel a méltóságos úrnál Újfaluban, s az ördögkeresztúri bárónál, hát ne felejtse itthon a zsákot. Beszteri úrfi is szokott segíteni. A tej nem drága, s a fát is megszerezheti jutányosan. Ha egy kicsit ügyes, pénzre se kerül.

— Annak mi a titka, kántor úr?

— Most megvolna hozzá az alkalom — gondol-

kodik el a kántor — mert a községnek szüksége volna legalább tíz hold erdőre. A községi részt már kitermeltük, tehát a borsai báró úrtól kell venni. Ő azonban a bádoki részt nem akarja megbontani. Ha kieszközölné a plébános úr jutányosan, néhány nyílat lehetne hasítani belőle magának is, hogy ne kerüljön pénzbe.

— Én ehhez nem értek, kántor úr? — pirulok el.

— Majd megtanulja. Éltrevalónak kell lenni ...

Szigorú tekintettel letiltom. Erre másra fordítja a beszédet.

— A háztartást ki fogja vezetni?

— Az édesanyám. A napokban a bútorokkal együtt fog megérkezni.

— Helyes — hagyja jóvá. Szekerekről gondoskodom, hogy felhozassuk.

— Köszönöm, s csak arra kérem, ne kerüljön sokba.

— A pap ide ingyen jó, de drágán megy el — világosít fel a kántor.

— Én itt akarok megvénülni — fogadkozom.

— Ne adja az Isten! — kívánja saját érdekemben a jó ember. — Egy-két esztendő múlva már az utódját fogom bevezetni az életbe ... Kidében pap-járvány van ...

*

Lassan megbarátkozom a néppel is. Még tartózkodók, mert nem tudják ki vagyok. Nekik a pap belül kezdődik és Istenben végződik. Ilyen pedig kevés van és az ilyen is lehullhat Istenről, mint az alma a fáról. Kit a teste, kit a bűne szakít le róla. Furcsán érzem magamat. Egyedül vagyok, de a csendben láthatatlan lelkek, a házaikban rólam beszélő gondolatok vesznek körül és mintha a szoba sötétjében emberszemek nyílnának fel. A jó lelkek melegét ide érzem és ez a fizettség eddigi szenvedéseimért. Az én szenvedő lelkem és az ő szenvedő lelkük találkoznak. Olyan csodálatosan szép ez a néma lelkipásztorkodás.

Soha nem érzett buzgóság hevít, hogy a reám bízott kicsi, eldugott világot meggyógyítsam, a remegő ajkakat megnyugtassam, a háborúra vetett szemek örökös rémü-

letét eloszlassam, a rájuk esett édesaik kiontott véré-
letörüljem, küzdelmüket megáldjam; hogy mindenki úgy
emlegesse házamat: — Itt jó ember lakik.

Alig várom az első vasárnapot, hogy szóljak hozzuk.
Egész héten készülök rá, de a toll nem bírja, olyan sú-
lyos a lelkem és olyan gazdag az érzés, hogy a szó erőt-
len kifejezni és minden munkám hiábavaló. Végül is a
pillanat ihletére kell bíznom magamat. Arra a csodá-
latos hangulatra, amely megváltoztatja a beszéd csengé-
sét, a mondások értelmét, színét és távlatait, hogy úgy
érezze magát mindenki, mintha kinyilott erőssillatú virág
mellett állana.

A kis templom zsúfolásig megtelik. Kiváncsiak a
híveim, hogy mit hoztam nekik.

A szószeikről nézem őket. Mennyi arc, mennyi sors
és mind ismeretlen! Külön-külön megérinti a tekintetem
mindeniket és végül is egyetlen nagy emberiségi arccá
válík szédülő tekintetem előtt az egész. Magától jön a
textus és háromszor mondom el olyan őszinte, fasciáló
igazán, hogy a szájak szétnyílnak, hogy utat nyissanak
a megtalált emberszivekhez:

„J ö j j e t e k h o z z á m m i n d n y á j a n ,
k i k f á r a d o z t o k é s t e r h e l v e v a g y t o k
é s é n m e g e n y h í t e l e k t i t e k e t .”

Nem prédikáció, szerelemvallomás volt az én
programom a szenvedő emberiséghez ...

És jöttek is minden ügyükkel, bajukkal. Mindenük
voltam. A betegek jobban bíztak bennem, mint az orvos-
ban. Megtörtént, hogy amikor kötelességszerűen meg-
akartam gyóntatni, akkor derült ki, hogy a beteg más-
vallású. Senki komoly ügyben nem határozott, mielőtt
tanácsomat ki nem kérte és soha senkinek életemben
rosszat nem tettem, nem is akartam. A tiszta lélek bol-
dagságában úgy akartam meghálálni a régóta vágyott
szeretetet, hogy kijavítottam magamnak a „Szeresd fele-
barátodat, mint tenmagadat” parancsot így: J o b b a n
s z e r e s d f e l e b a r á t o d a t , m i n t t e n m a g a d a t !

Alig telt el pár hét, már minden kicsi ház titkát

ismertem és a bizalom szép boldogságát elnyertem. Egyik vasárnap meg is mondtam nekik:

— Én csak most lettem igazán pap általatok Krisztusban, szeretett híveim.

Engem nem a püspök szentelt fel, hanem a ti szenvedésetek, mert a legszebb szertartás letörülni, ha egyetlen könnyet is. Hiszen olyan világ van, hogy még a madár is a tojását csőrében tartja, hogy a veszedelem elől minden pillanatban menekülhessen és földre szorított szájjal kiált az anya, a hitves, a gyermek, hogy a, ki tudja hol — idegenben eltemetett fiú, férj, apa meghallja. Nem a chrisma, nem a fák olaja, hanem az emberek drága kenete, a verejték az én papavató szerem. A meggyalázott emberiség-test az én oltárom és a sok keserűség kelyhem. Kenyerem? Az nincsen a Krisztus testén kívül. Ornátusom a szegénység. Testestől, lelkestől a tietek vagyok és hívjatok szántani, kedveseitek sírjára virágot ültetni vagy sírni segíteni, küldjetek levélként ki a harcterekre, hívjatok bármikor keresztet hordozni, én veletek vagyok a világ végezetéig ...

*

A napok teltek, a szenvedések elviselhetetlenebbek lettek. A háború tovább pusztított és irigyeltük azokat, akik meghalnak. Mert meghalni könnyebb, mint élni és — mégis mindennap meghalni. A frontmögötti háború nehéz sebesültjei, jobban szenvednek, mint azok a kórházakban, kötöző és segélyhelyeken. A front mögött mindenki nehéz sebesült. Az asszonyok, gyermekek, öregek, elhagyottak, gyengék rettenetes háborúja volt az, amit megvívunk, amelyben nem öltünk, hanem megöltünk. A frontmögötti háború a halálraítéltek kivégzése, kik tehetetlenségükkel akarnak győzni, mint maga Krisztus. A szenvedésnek elképzelhetetlen fokozatait ismertem meg. Mindennap egy-egy tragédiát kellett megoldanom. A valóság fekete poétája voltam, ki elfogyott saját költészete lángjában, mint a gyertya. Mindennap történt valami, de sohasem a jó jött hozzánk, hanem a rossz. Az elviselhetetlent mindig az elviselhetetlenebb

váltotta fel. Órákat kellett a „Domus historia“ mellett töltenem, hogy győzzem leírni az emberek, a világ tébolyító eseményeit. Biztonságomat nem veszítettem el, mert már mindenütt találkoztam ezekkel a bajokkal és szenvedésekkel.

Igazi első nagy élményem új állomáshelyemen mégis a gyilkossal történt, ami lelkem fenekéig megrázott.

Az ajtóban álltam és vártam a tavaszt.

A fekete vizes földet, ernyedt fákat még ezüst szürkület burkolja, s jégcsipkés a vizek széle, de a megvényült hófoltok felett már kipattant a földből a kihűlt-szívű hóvirág, s mondják, hogy a barka is bontakozik az erdőkben. Hideg, mély sár borította az utakat, halott volt a dermedt füvek hegye, de a jószág a jászlak előtt már fátyolos szemmel bögött a tavasz után, s a kidei lányok már kacagva megmegrázták az ablaki virágot, hogy illatozni sietessék.

Már sokáig nem késhetett a tavasz és én vártam az ajtóban, lelkemben titkolt álmaimat rendezve, mikor az uccakapu csattant, s egy bárdolatlan, rongyos, félmeztelen ember jött be rajta. Piszkos, vad óriás. Sohasem láttam eddig. Nyitott mellét rőtre pörkölte a fagy, rongyaiból kilátszó teste reszketett. Nem köszönt, csak felszakadt belőle a csontot-velőt átjáró szó:

— Meghót!

Én a tavaszt vártam, ő a halált hozta.

— Ki halt meg? — kérdeztem.

— Kicsi Kata ...

Lehulló, nyiratlan hajától szemét nem láthattam, de sápadt, nagy szája görcsösen elrándult.

— De ember! — szóltam rá. — Beszéljen értelmesen! Ki az a Kata?

Alig lehetett megérteni, olyan halkan mondta:

— Az én egyetlen leánkám.

Mindjárt meg is bánta ellágyulását és kemény gyűlölettel kiegyenesedett.

— El kéne temetni. Délután jöjjön ki, s hajítsuk be a földbe.

— Az nem úgy megy, barátom. Törvénye van még a temetésnek is. Bejelentette-e a halálesetet a jegyző úrnál?

Erre a kebeléből elővette az írást.

— Itt van a cédula.

— Jöjjön az irodába — biztattam — hogy vezessen be az anyakönyvbe.

Bizalmatlanul követett. Nézte, hogyan ütöm fel a vedlett, régi matrikulát, s készülök az írásnak. Már emeltem is a tollat, mikor izgatottan megfogta a kezemet.

— Plébános úr! Nem lehetne-e az én nevemre írni ezt a szegény leánkát?

Meglepődve pillantok a halálesetről kiállított bizonylatra.

— Úgy írom, ahogy itt áll: — Kiss Katalin.

— De ő nem Kiss Katalin — ejti le a fejét. — Mert tuggya, plébános úr, azon a cédulán a gyermek az anyja nevin áll.

— Szóval törvénytelen gyermek.

A vad ember rámемelte öklét.

— Még egyszer ki ne ejtse ezt a szót, mert ... mert nem tudom mi lesz! A gyermek az én egyetlen aranyam.

Szinte csikorgott minden csontja, ahogy újból összeroskadt, s fejét öklére ejtve búnbánóan leroskadt a székre.

— Hátha nem lehet, nem lehet! Pedig úgy szerettem volna ... Azt gondoltam, hogyha már az anyja miatt szenvedtem négy esztendőt a tömlőcben ...

Rémültem húzódtam az íróasztal mögé:

— Igen ... hallottam már magáról. Maga az a Lajkó? Az a gyilkos, ki megölte Péter Ferencet?

A férfi dühe újból felvillant.

— A gyilkos? ... Azt mondják rólam. Nem baj, no! — enyhült le ismét.

Széles nagy kezével kicsinylően intett.

— Mit ért maga hozzá pap létire. Itt se volt még akkor.

Elhallgatott és én önkéntelen borzalommal kerestem a kezein a vért, homlokán az elpusztított élet Káin-bélyegét. Meztelen mellére úgy néztem, mintha a bűn átsütne rajta és hittem, hogy most mindjárt démonok láncolják a földhöz. Még csodálkoztam is, hogy minden mozdulatánál nem csörren csuklóin a lánc. A gyilkos csak ült kábultan és nem is sejtette, hogy egyetlen vágyam csillogó ámpolnából, tiszta vízben megmosni kezeimet és önkéntelen összemorzsoltam ujjaimat, mint a „Lavabo“-nál, Pilátus nagy, történelmi gesztusával ... Megkönnyebbültem, de el is szégyeltem magamat, mikor vértelen, szenvedő arccal, szelid szomorúsággal a gyilkos felállott és két megtört szemével reám nézett ügefogyottan.

— Hát akkor mikor lesz a temetés, plébános úr?

— Holnap délután három órakor. Korábban nem lehet. De ne menjen így el Lajkó. Én lelkiatya vagyok, mondja el, ami a szívét marja.

A melléig értem a robusztus embernek és elpirultam, mert éreztem, hogy tapasztalatlan kis gyermek vagyok, akin csak egy puszta fekete ing van, a vékony reverenda ... És igaza van az embernek. Mit is tudhatnék az élet szörnyű erejéről, egekig csapó tűzéről, vagy csak erről a parasztszívbe fojtott tragédiáról is, melyre a börtön és pokol kapui egyaránt rácsapódtak ...

A gyilkos nem törődött tovább velem. Mintha ott sem volnék, halott gyermekéhez tért vissza gondolatban és már önmagának mondta:

— Sírt is kéne ásnom, koporsót csinálnom, — s köszönés nélkül elment.

Mikor a kapu megett eltűnt, gyűlölködve sziszegtem utána:

— Mégis gyilkos! ... Gyilkos! ... Gyilkos! ...

Hiába nyugtattam meg magamat, valami névtelen árny a lelkemen feküdt és nem tudtam visszamenni az ajtóba, hogy várjam a tavaszt.

Nyugtalanul aludtam azon az éjszakán. Bolond álmot is láttam, ami lehangolt és egész nap nyomott. A gyilkos Lajkóval és kis leánykájával bibelődtem ... Mintha a halott gyermek mezitláb, fehér ingecskében eljött volna hozzám és kért volna, hogy a halottak anyakönyvében írjam az apja nevére. Emlékszem, hogy igyekeztem szabadulni az álomlátástól, de önkéntelen is az iroda tisztára súrolt padlóján a sáros gyermeklábnyomokat kerestem.

Még az kellene, hogy ezek között a parasztok között pap létemre babonássá legyek.

Égészen megkönnyebbültem, mikor a kántor figyelmeztetett, hogy indulnunk kell, mert messzi van a halottasház.

— Húzzon csizmát és vegyen rossz ruhát, plébános úr, mert az erdő alá kell mennünk a „Kő-likhoz“. Ott pedig olyan sár van, hogy még a bivaly is beledöglik.

Az ingyentemetés miatt bosszúsan szedte össze a kegyszereket.

— Füstölőt nem is kéne vinni. Elég az áasperzórium egy gyilkos gyermekének. Azt is megmártjuk majd a patakban. Úgyis annak a medrében kell kutyaagolnunk.

— A halál szent dolog, nagy dolog, kántor úr — feddettem. — És karjaiban mind egyformák leszünk. Gondoljon csak arra, hogy mit szólna hozzá, ha magát is patakvízzel szentelnénk be.

— Mit bánom én, ha holtom után kertet támasztanak is a meredt testemmel — cinikuskodott. — Nem élet ez így, plébános úr!

Tömött harcsabajusza gondozatlanul lógott le a szája végén, de csakhamar felvidult és hozzákezdett a legfrissebb falusi pletykákhoz. Szótlanul láboltam mellette a sarat és a gyilkosra gondoltam. Gyűlöltem a vérontó parasztot, de ártatlan kicsinyét szántam.

— Szegény ártatlan gyermek! Talán jobb is, hogy meghalt.

— Bizony jobb, — kapott a szón a kántor. — Mi lett volna belőle amellet a gazember apja mellett. Mióta

hazaeresztették a tömlöcből, senki nincs biztonságban tőle. Azt se tudjuk kiféle, miféle. Négy esztendővel ezelőtt vetődött a faluba azzal a fehérnéppel. Áldott szerencse, hogy a mult esztendőben elpatkolt az is, bár meg kell adni, hogy szemrevaló, szépséges személy volt. Az a szerencsétlen Incze Feri szemet vetett rá. Tudja, csak úgy, ahogy az ilyen fehérnépre szokás, s az arra megölte. Nem is lesz addig nyugtunk, míg az előljáróság el nem takarítja a faluból ... A leánkát valahogy kegyelemkenyéren tartották, de hazajött ez a tömlöc fenekén rothadt gyilkos, s magához vette. Szerencse, hogy elpusztult ...

Az út hosszú volt és a kántor arról kezdett beszélni, hogy milyen ferbli-csata volt az éjjel az új gépésszel a szövetkezetben.

Végre megérkeztünk a halottas házhoz. Félig kőbevált, barlangszerű odú, kemény vesszőből font alacsony falakkal, vályoggal kiverve, rothadt zsuppszalmával fedve. Hatalmas bükkök védik, hogy a szelek össze ne ontsák. Előtte kis irtás, az udvar. Az erdőn tallózott, hullott, vízzel teleszívott ágfa ég a tűzhelyen. A kántor bebúvik az ajtón és szemet mer a thuribulumba. A nyomorúlt kaliba előtt várom, míg az apa két, fejszével nagyolt fapadon helyet készít a kis koporsónak, mely még benn a sötét zúgban fekszik.

Mindössze hárman vagyunk a temetésen és az elhagyott erdő fölöttünk, a pusztaság mező lábainknál, a távolban pedig a falú, mely kivetette magából a gyilkost, ki hóna alatt drága terhével most előbukkan a „ház”-ból és elhelyezi a kis testet. A fehér karing megremeg rajtam a borzalomtól és ijedten ejtem el a kinyitott Rituálét, amint a koporsóra nézek. Pár szál félig korhadtnak, lopott deszkából, Isten nevében kapott „felslog”-ból rozsdás, görbe szegekkel van összeütve. Nagy fekete betűk fenyegetnek az oldalán, úgy, ahogy üveget szállítottak benne, mintha a gyenge gyermekholttest felirata volna:

„V i g y á z a t ! T ö r é k e n y !”

A borzas, gyalultatlan deszkák résein át pedig teljes

fehér merevségében látszik az élet keserűségeitől végleg megszabadult tiszta virágocska. Négy-ötéves mindössze. Egyetlen dúrva, háziszóttos kendering minden öltözete. A koporsó hasadékein át félve lábacskaíra nézek és az ijedtségtől szívem a torkomba szökik. A kis lábak sárosak ... Halászápadt homlokomra keresztet vetek, ráhíntem a szenteltvizet és a néma csendben feltör ajkaimon a gyásznének:

„Sit nomen Domini benedictum!”

A felettünk alvó kopár faágakon hirtelen szél csap át és reánk hullanak a márciusi permetezés tiszta csöppjei. A végtelenségbe küldött szent kiáltástól felriad az erdő, s az avaron neszezés, vadak futása húz át. Nem merek a koporsó fejénél álló gyilkosra nézni és a szertartáskönyvbe mélyesztett szemeim előtt táncolnak az előírás vörös betűi, melyek azt parancsolják, hogy kószorút kellett volna homlokára helyezni virágokból, vagy illatozó, aromás füvekből a test és szüzesség érintetlenségének jeléül ... Ujjaim között zizegve fújja a szél a Rituálé vékony leveleit.

Az egész szertartás alatt egyetlen jaj tört fel mindössze a gyilkosból és sohasem fájt jobban a jaj ... Csak most látom, hogy míg koporsót lopott neki vagy sírját ásta halottjának, inas fagalyakkal torlaszolta el az ajtót, hogy kóbor ebek, vadak, hozzá ne férjenek a testhez. Nem is test ez, hanem testecske, melyre csak Isten és ezek az öreg bükkök vigyáztak.

Mikor az utolsó keresztjel is eltűnt felette, a kántor rászól a gyilkosra:

— Mehetünk!

Az ember ideges mozdulattal bedobja az ajtón kopott sipkáját, hatalmas karjaival átöleli közepén a halálhajócskát és vállaira emeli. Feje félrebillen és néhány tántorgó lépés után elindítja a menyországba vezető úton.

A furcsa, megrendítő, három emberből és egy halottból álló gyászmenet tovahalad a kietlen, vízmosásos, hóletől piszkos patakmederben. A kántor rázendít a kísértő gyásznénekre és nagy időközökben el-elfúj belőle

egy-egy strófát. Némán gázoljuk a sarat, vizet. Mögöt-tünk gyermekével vállain az árvízhordta kövek közt küzködik a gyilkos, csapzott haját a koporsóhoz veri a szél és könnyei beleperegnek a szőke, szennyes patakba. Néha loppal, megrendülve, visszafordítom fejemet és nem csodálkoznám, ha könnyörületből elnyelnék és eltemetnék a felettünk emelkedő part sivár falai.

A falu népe némán, ellenségesen nézte a temetést, s a férfiak keze nehezen mozdult a halottnak kijáró, utolsó főveglévitelre, mikor elhaladtunk a szuppfedeles viskók során.

A temető sarkában a kivetettek közt várt a megásott gödör. Sárgás, kietlen agyagfészek, dudvák, csalán, vadbürcök édesanyja, mely alatt éjjelenként sírnak a halottak ... Mindössze néhány pillanat, s a sokmázás, köves rögit rátaszítjuk ártatlan kis testére.

A gyilkos a sár peremén féltő gonddal helyet ásott a rozoga koporsónak a végső pillanatokra, míg a kántor áhítat nélkül parasztkiejtéssel darálta a nyakatekert latin beszédet. Alig ocsúdott reánk a pihenő temető, hogy mit cselekszünk — már nem volt több imádságunk ...

Ekkor a gyilkos leugrott a sír mélyébe, hogy elhelyezze fekete üregében a drága gyermek testét; de hiába nyújtózott, kapaszkodott, a kis koporsót nem érhte el. Némán kimászott és az üreg felett kétrét görnyedve töprengett, hogy ne dobja-e le a koporsót, majd hörgő üvöltés szakadt fel elszörnyedt szívéből, mert arra gondolt, hogy a pár szál, rothadt, összetákolt deszkaházacska darabokra törne, s a lehajított pusztá testecske a gödör mélyén szétzúzódna. Újra visszaugrott tehát a sírocskába, s tehetetlenül az égre nézett. A kántor megvető, tiltakozó mozdulattal távolabb húzódott, hogy meg ne kelljen érintenie a koporsót.

Sohase büntetett súlyosabban embert Isten és a föld! ...

Az én könnyeim is hullottak, mikor két karommal óvatosan átöleltem a borzas, szálkás deszkaalkotmányt és

elhelyeztem a sötét, szűk mélységből felémtárt két gyilkos kar között. Megilletődve, kitágult szemekkel néztem, hogy hosszú percekig a gyilkos nem emelkedik fel, s csak zokogó hörgését hallottam. Ki tudja, milyen szavakkal vett búcsut gyermekétől odalenn, a gödör tanuk nélküli ős sötétségében ... A kántor ingerülten hajlott hozzám:

— Menjünk már a fenébe, plébános úr! — és csak vállatvont, mikor haragtól égő szemeimet belefúrtam.

Lajkó, a gyilkos nem is törődött velünk. Csak vörös, temérdek markai nyúltak ki és vájtak bele a gödör szélére hányt rögbé. Ásója nem volt. Így hát pusztázással, reszkető finomsággal szórta rá a földet a koporsóra, hogy a dúrva hantok a kicsi testet meg ne sebezze.

Lassan elkészült a dombocska. Cifrára faragott kópjafát szúrt fejtől és meg se köszönte a temetést, többé vissza se fordúlva, eltűnt a sírok között.

Reggelre feltörve találtam az irodát. Nem hiányzott semmi, csak a halottak anyakönyvéből tépte ki valaki az utolsó lapot. Más nem lehetett, csak a gyilkos, ki nem tudta elviselni, hogy nem az ő nevére írtam kis halottját, egyetlen gyermekét, kinek már nem fájt volna a föld alatt a megbélyegzett nevet viselni, de neki boldogságot, új életet, feltámadást jelentett volna.

Istenem, milyen nagy az ember!

*

Az emberek lassankint szépen hozzáédesednek a szívemhez és bennük találok meg boldogságomat. Figyelem csendes életüket, hogyan érik tragédiává. Látom, tisztán látom hova vezet az újtök, de nem segíthetek rajtuk. Akármilyen szépet, jót akarnak: a végén baj lesz belőle, mintha már gyermekkorukban meg volnának babonázva. Itt van, teszem fel a György Emri esete. Szelíd, csendes, jó legény volt. Alig ütközött a bajsza. Örömem telt benne. Minden hívemet úgy ismertem meg, hogy valami rendkívüli dolog történt vele. Egyiket be-

tegség verte le, a másiknak a tehene dögölt meg, a harmadik levelet íratott velem a fogságba németül, a negyedik tanácsot kért, az ötödik temettetett ... Mindenik megterhelt valamivel, csak ez a legényvirág, György Emri nem. Mindenkit szántam, őt egyszer irigyeltem. Ugyanezen a tavaszon történt, hogy az Emri legényben kihajtott a szerelem. Ezt onnan tudom, hogy esténként végigment a falun és a hetykére taszított sapka alatt rágyújtott egy nótára, hadd hallja az egész falu. Az érzései bimbót hajtanak szeszélyesen, mint a szegfűbokor ága; ide egyet, oda a mást.

Esti sétám közben találkozom vele. Elöttem halad az úton, s csak az ujján pislogó, égő szivart látom. Egy kis zsuppos háznál megáll. Vigyázkodik. Nem vesz észre. A ház árnyékába rejtőzve, csendesen kocog. Az ablak megnyílik s a zajtalan sötétségből fehér, csinos lányfej búvik elő, melyen még rajta van az első álom hamvas melegsége, kúsztaltsága.

Kíváncsian várom első érzésüket, fiatalságuk első merészségét.

De csak susogás:

— Emri!

Emri és tovább semmi.

Ismét egy csendes

— Maris,

egy halk

— Emri

és ismét semmi.

Megzavarják. Nagyranőtt férfiárnyékok jönnek ki a sötétségből, csak úgy lábolják a fekete káoszt. Egyikük elmentében odaszól:

— Te vagy-e, Emri?

— Ez én.

Odébb állanak. A lány visszabúvik az ablak közé.

— Jaj, most megtutták! ...

— S hát osztán!

Egymás kezét fogják szóltanul. Drága, halk érzések támadnak bennem is és a távolból megáldom őket ...

Másnap a kislány kiteszi az ablakba a fuksziát, a muskátlit. Így mutatja meg a falunak a szerelmét. Az emberek meglátják és mosolyognak.

— Netene! Szeretője van már ennek a kecskebéka leánkának is!

Harmadnap beveszi a leány a fuksziát, muskátlit az ablakból.

György Emrit elvitték katonának.

Nem telik bele három hét, egy reggel az édesanyám jelenti, hogy:

— A vén György Jánosné vár kinn a konyhában. Valami hivatalos írást hozott.

— Jöjjön be!

El is feledtem őket, pedig csak most volt, hogy a fiával eltipegett az erdő széléig és hallgatta, miket hagyogtat Emri, hogy mit vettessen a földbe, a malacokból, borjukból mikor csináljon pénzt, s ha megszorúl, kitől kérjen kölcsönt ... Mikor pedig senki sem látta, minden fehér kövön sírtak egyet. Mióta kihúzta a lábát a házból a fiú, minden élet összeesett benne. Az örökös csend, imádság, várakozás és könny, beteggé tett benne élt, élettelen, mindent. A vén némbor is a sírja felé ballagott. Fakó, duzzadt arcán rengeteg ránc, mély könnyárkok, piszkos, szürke haja árván lengett a szemébe, földfekete teste meggörnyedt. Az izgalomtól zizeg a papiros a kezében.

— Ha megolvassná, instálom ... Idegen nyelven van írva, a faluban nem értenek hozzá.

— Szívesen, György néni.

Első tekintetre látom, hogy a katonai hatóság küldi. A nagy piros bélyegző virít: „K. u. K. Infanterie Regiment No. 51.“

— Ugy-i, az én Emrimről írnak?

Bizalmatlanul figyeli minden szemrebbenésemet.

Alig néhány sor az egész, de ha sűrűn tele is volna írva a világ minden papirosa, akkor is ezt a két szót látnám meg rajta legelőbb:

„... h e l d e n T o d ...“

Móhón futom át az írást. Igaz és bizonyos. Jól látok. György Imre hősi halált halt a hazáért ...

Az anya arcom minden moccanását lesi. Áldott szerencse, hogy rosszak a szemei, nem látja megdöbbenésemet. A lelkem belül imádkozik a bizonyosság ellen: — Oh, bár ne volna igaz! — Tudom, hogy hiába; mégis megfordítom az írást, hátha nem ennek a szegény öregnek szól, de a betűk nem változnak meg:

„Frau Joha n n G y ö r g y.“

Az édes anya sürget.

— S mi jót írnak benne? ...

Nem birom megmondani a valót. Ha százszor el-kárhozom is, hazudni fogok. Hiszen alig pár év, talán annyi sincs és újból találkozni fognak. Addig csak reménykedjék ...

— Eltalálta, György néni, elég jót írnak. A katonai hatóság értesíti magát, hogy Imre kitüntetését kapott hősi viselkedéséért ...

Belepirulok és ellágyulok. Félek is, mert az asszony csak tovább néz és hogy igézetétől szabadúljak, minden szóra rámutatok:

— Nézze, ez azt teszi, hogy: „Értesítjük“, ez a „helden“ azt teszi, hogy „hősi ...“

A megkönnyebbülés előnti szegényt és csókolja az írást, különösen, ahol a „held“ szót mutatom, de minden csókja a másikat, a „Tod“-ot, a halált éri ... Bár le tudná csókolni róla! ...

— Édes, drága, jó gyermekem! — suttogja boldogan.

Szerető gonddal gyönyörködik. Maga előtt símogatja a levegőt, mintha a fia arca volna. Lehet, hogy látja is. Ki tudja, mire képes egy édesanya? Lehet, hogy a semmiből újra szülte.

— Hős fiam! Hős fiam! ... Legyen hálá a Boldogságos Szűz Máriának! ... Helden! Helden! ... — mosolyog szüntelen.

— „Tod! Tod!“ — lüktet az én szívem.

Az ajtóban ijedtre rándul a vén asszony és vissza-

típeg. Körülnéz, hogy nem hallja-e valaki és rémülten kérdezi:

— Hány embert kellett ezért a kitüntetésért Emrinek megölnie? ... Mert ha csak egyet is, inkább visszaküldöm. Vissza ... Az én házamba be nem viszem.

— Imre nem öl embert — nyugtatom meg.

Az édesanya elpirul:

— Hogy is kérdezhettem ilyent? Az én fiam nem öl embert. Nem úgy neveltem ...

Alig várom, hogy elmenjen.

Az úton mindenkit megállít és bodogan újságolja:

— Hallottad-e, Kari? Imre fiam kitüntetést kapott ... Most olvasta el az írást a plébános úr. Nincs egy hete, hogy künn van a harctéren s már kitüntetést kapott. Nagy kitüntetést ...

Van, aki örül neki, van, aki irigykedik. Csak én félek emberek elé kerülni. Vén György Jánosnénak még a háza felé sem merek járni. Mindennap elsőnek megyek a postára és átnézem a rózsaszín tábori lapokat, hogy nem írja-e meg valaki a György Imre halálát, mert azt a lapot el fogom lopni, akármilyen szívszorongva várják is a hozzátartozói ... A halált nem engedem be a faluba ... A halál maradjon a harctereken ...

A lelkiismeretem nem hagy nyugodni. A halál erősebb, de tovább birkozóm vele. — Hazudtam ... De szabadott-e megtennem? ... Az édesanya szíve megszakadna, ha megtudná a valót ... De szabadott-e a szégyén halott lelkiüdvösségét megfosztanom az anya imádságától ...

Másnap gyászmisét mondtam György Imréért. Ez sem nyugtatott meg. Az én imádságom kevés és bűnös, mert én hazudtam, amit előbb jóvá kell tennem. Hogy is mertem addig a szentmiséhez járulni? Hiába akartam magamban a tökéletes bánatot felindítani, nem volt tökéletes ... Más megoldást kerestem. A legközelebbi vásárnap az istentisztelet után letérdeltem az oltár lépcsőjére és azt mondtam:

„I m á d k o z z u n k e g y i k t e s t v é r ü n k -

ért, ki hősi halált halt a harc-
téren!...”

Mosolyogtam magamban. Így. Most az egész falu
imádkozik szegény György Imréért.

„Isten, ki élet-halál ura vagy...”
— kezdettem, de csak asszonyi zokogás volt a válasz.
A férfiak, öreg emberek erőtlenül reszkettek. Csak most
vettem észre, hogy mindenki a maga fiára, férjére, ap-
jára gondol és azt hiszi, hogy érte imádkozunk. A temp-
lom szentségében nem merték kérdezni, hogy ki a halott,
csak a félelem, a balsejtelem és döbbenet igazott le
mindenkit.

A halál bejött a templomba és én nem mertem ki-
menni. A szertartás után tovább imádkoztam, míg
mindenki eltávozik, de senki el nem ment. A nép némán
és fehéren várt a padokban, míg kilépek az ajtón. A
templom előtt egyszerre rohantak meg:

— Ki a halott? ...

Meg kellett mondanom.

— Szegény György Imre esett el, de jó emberek,
tartsátok titokban az édesanyja előtt, mert megszakad
a szíve, ha megtudja. Azt hiszi, hogy kitüntetést ka-
pott ... Ne legyetek kegyetlenek hozzá ... Úgyis ma-
holnap meghal ő is, s az égben találkoznak ...

Az emberek eloszlottak.

Ettől kezdve az egész falu titkolta a György Imre
halálát, csak valami csodálatosan szép dolog történt. A
tehetetlen öreg asszony helyett ismeretlen kezek felszán-
tották a kicsi földet, be is vetették. A szomszédok ellát-
ták tehénkéjét. Ha valaki kenyeret sütött, tyúkot ölt
vagy jobb falathoz jutott, radinát vitt belőle az öreg-
asszonynak:

— Kóstolót hoztam, Mari néni.

És Mari néni boldog volt. Mútogatta a zsidónál be-
rámáztatott halotti értesítést.

— ... Kitüntetést kapott. Ide, az ágyam fölé akasz-
tottam, hogyha meghalok, utolsó percemben is lássam ...

Ismét nyugodt voltam. A halott fiú dolgozott itthon.

A halált legyőztem.

Az emberek még nagyobb bizalommal jöttek hozzám. Irtam tovább a leveleket a hadifogságba, hadisegélyekért veszekedtem a hatóságokkal, tanácsokat adtam, a szegényeket istápoltam, tehetetlen öregeknek dolgozni segítettem, bajuk, bánatuk ellen könyörögtem, minden hajlékban ott voltam, csak öreg György János-nétól rettegtem.

Hiába rettegtem, a halál mégis bejött a faluba, mint minden faluba.

A falu népe kint dolgozott a határon, mikor egyik sebesült katona szabadságra érkezett és a halál az ő munkáján szökött be. Elsőnek György Jánosnéba botlott.

— Nem találkozta-e az én fiammal? Nem üzent valamit? Már hónapok óta nem küldött levelet.

A katona önkéntelenül is elárulta a tragédiát.

— Ne várjon több levelet, Mária néni. Nem ír Emri több levelet ebbe zánti világba.

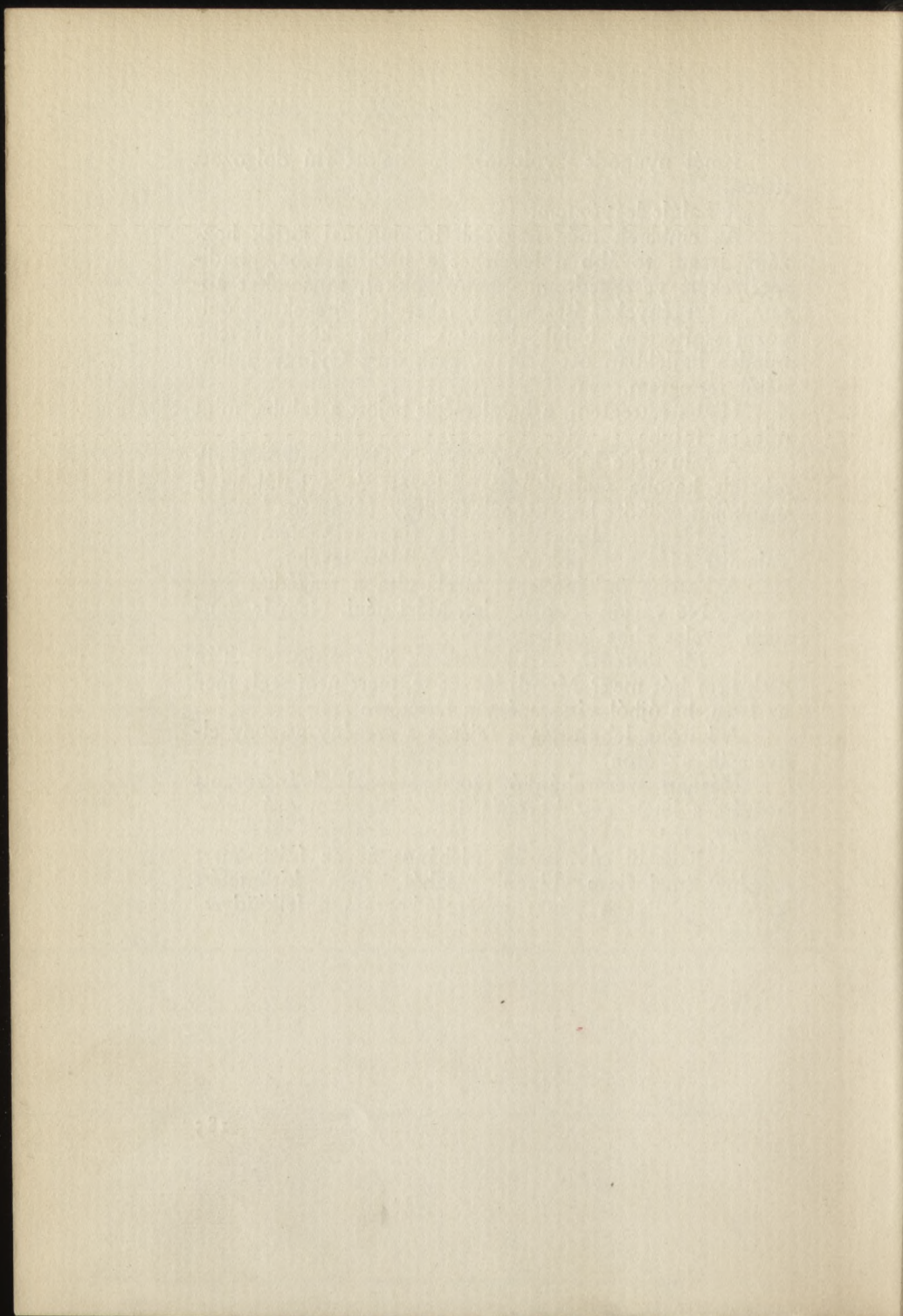
— Mi történt? — sikoltott az öreg anya. — Tán csak nem hót meg? Mondj igazat te, mert nem segít meg az Isten, ha újból visszamégy a harctérre ...

A katona lehajtotta a fejét, s a szegény asszony elgyengült az úton.

Másnap szemrehányó szomorúsággal elvánszorgott hozzám s letett egy koronát a megtört, szomorú vénasszony.

— Rosszul olvasta el, plébános úr az írást, mert szegény Emri fiam bizon meghót, nem kitüntetést kapott ... Ezt a pénzt misére hoztam a lelkiüdveségiért ...

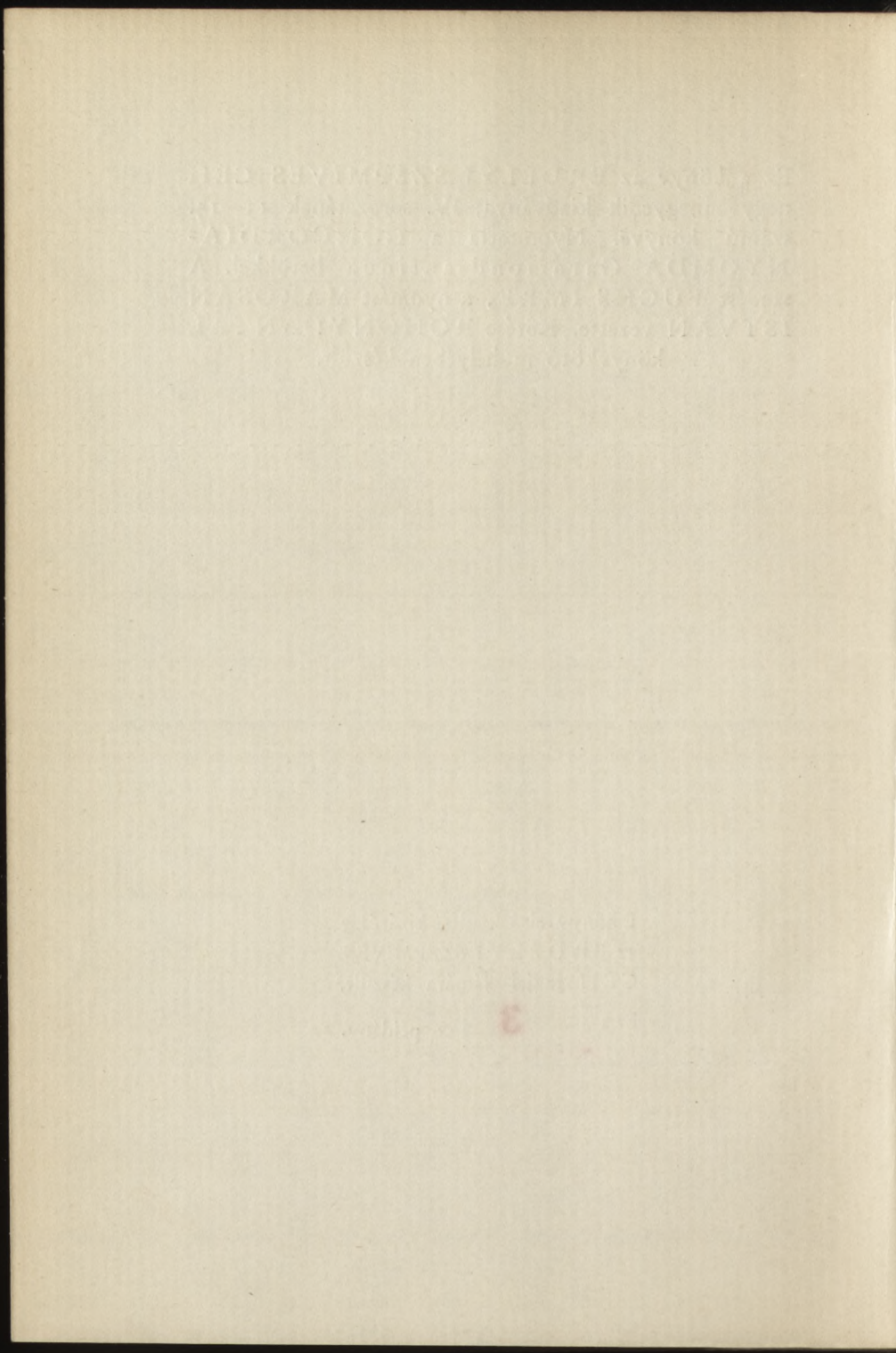

Ez a könyv az ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH
negyvennegyedik kiadványa; IV. sorozatának 13—14.
számú könyve. Nyomtatta a CONCORDIA-
NYOMDA Garamond-antiqua betűkkel. A
szedést FUCHS IMRE, a nyomást MAROSÁN
ISTVÁN vezette. Kötése ROHONYI ANTAL
könyvkötő műhelyében készült.

E könyv első kiadása kizárólag
az ERDÉLYI SZÉPMÍVES
CÉH tagjai számára készült.

Ez a sz. példány.

AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH TAGJAINAK NÉVSORA

Adler Arnold	Gróf Bethlen Bálint
Adorján Emil dr.	Gróf Bethlen László dr.
Albert Sándor dr.	Dr. Bihari Jenőné
Andrási Tivadar	Biró Géza dr.
Andrényi Lajos báró	Biró István
Angi István	Bissingen Erzsébet grófnő
Báró Apor István	Dr. Blattner Sándor
Arad-Csanádi	Bocsánczy András dr.
Gazdasági Takarékpénztár	Bocsánczy László dr.
Arany János Egyesület	Ifj. Boér Gábor
Aronsohn Arnold	Boga Kálmán
Aronsohn Rudolf	Cs. Bogáts Dénes
Ausländer Lajosné	Bojincáné Kulcsár Julia
Balajthy Jenő	Borbély Kálmán
B. Balássy Judit	Báró Bornemissza Elemérné
Balássy Kálmán dr.	Borsai Mária
Balogh Elek dr.	Brandt József
Bándy Béla	Braun Bernát
Societatea Bancara Română	Brunner Zelma
Sucursala Arad	Brüll Emanuel
Báró Bánffy Albert	Buder Ferenc dr.
Bánffy Ferenc báró	Buck Gábor dr.
Gróf Bánffy György	Bürger György
Barabás Ferenc	Buzás István
Barbon Atanase	Clauder Kálmán
Barcsay Tamás	Cseke Vince dr.
Barla Dezső	Csendes Jenő
Bartha Lajos	Csók László
Báthory Lajos dr.	Csorba András
Baumann Luly	Csutak Ferenc
Becsek Aladár	Csutak Kálmán dr.
Béldi Erzsébet grófnő	Czeplédy Miklós dr.
Béldi Kálmán gróf	Czitrom Béla dr.
Beliczay Sándorné	Czodik János
Benedek Ernő	Elie Daianu dr.
Benedek János dr.	Datky Béla
Benke János dr.	Davidovits István
Berkovits Malvin	Deák Lajos
Dr. Bernád Ágoston	Deák László
Bernády György dr.	Deák Zoltán dr.
Ifj. gróf Bethlen Baláznő	Gróf Degenfeld Kristóf

Gróf Degenfeld Miksa dr.	Fodor József
Dékány Ibolyka	Folyovich János
Dénes Ferenc	Folyovich Miklós Endre
Dérczy László	Fövenyessy Zoltán
Deutsch Ferenc	Frenkel József
Deutsch Gizella	Friedmann Mór
Deutsch Jenő	Dr. Füredi Iván
Deutsch Pál	Gaál Gyula dr.
Deutscek Géza dr.	Dálnoki Gaál Jenő
Dr. Dezső Hugóné	Gábos István dr.
Dienes Odön dr.	Gál Ferenc
Drexler Albert	Gáspár István
Drexler Béla dr.	Gergely Zsombor
Dutka Kálmán	Gescheidt Ferenc
Elek Pál	Glancz Sándor
Elekes Béla	Goldberger József
Elekes Miklós dr.	Özv. Gombás Gyuláné
Éltető Dánielné	Góró Ferenc
Emerich Endréné	Gottlieb Kálmán dr.
Engel Arnold	Gödri István
Engel Dezső	Gönczy Gábor
Erdős Mátyás dr.	Grois László dr.
Erős Vilmos dr.	Gross Edéné
Fábián László dr.	Gross Frigyes
Fábry Ferenc	Grosz Imre
Faragó Rezső	Grosszmann Miksa dr.
Dr. Faragó Victor	Grozáné Érsek Mária
Farczády Elek dr.	Grünwald Andor
Farczády Jolán	Guttman Miklós dr.
Bistrai Farkas Imréné	Dr. Gyárfás Albert
Farkas István	Dr. Gyarmathy Dezsőné
Farkas Lajos	Győző Gyula
Farkas László	Hadházy Kálmán dr.
Farkas Mózes dr.	Hadházy Sándor
Farkas Róbert dr.	Hadrava Nándor
Fejér András	Hajdu Frigyes dr.
Fejér Gábor	Hájek Ferenc
Fekete Andor dr.	Haller Ferenc gróf
Fekete András dr.	Harmath Sándor
Fekete János	Hegedüs Zoltáné
L. Fekete Nagy Judith	Hegy György
Felter Ignátz dr.	Hétfalusi Takarékpénztár R.-t.
Ferencz Mihály Zsigmond dr.	Heymann Béla
Ferenczy Gyula dr.	Hilt Lajos
Fettmann Dezső	Hirsch Gusztáv dr.
Fischer Imre	Hirsch Hermann
Fleischer Béla dr.	Hirsch Hugó dr.

Holló István	Kormos Ferenc
Hollós Izidor dr.	Kosztela Ferenc
Horváth Árpád	Kotsis Ilona
Horváth Dezső	Uzoni Kovács Endre
Gróf Horváth Tholdy Rudolfné	Kovács Margit dr.
sz. Vass Rachel grófnő	Kovácsnai Gábor dr.
Szentgyörgyi Horváth Dezső	Kováts Benedek
Ignác László	Kovrig Károly
Ikafalvi Dienes Jenő dr.	Krauss Jenő
Jancsó Elemér dr.	Krausz Károly
Jekel József	Krüger Jenő dr.
Jeney István dr.	Kun Richárd
Jórend Ilonka	Kupfermann Benő
Josepovits Hers dr.	Lakatos Sándor dr.
Jurányi Ede	László Albert
Özv. Juricskay Dezsőné	Lázár Simonné
Kálmán Jenő	Lebovics Hermann
Kapdebő Szilárd dr.	Légrády István
Karda Ferenc dr.	S. Leölkes Béla
Karda István dr.	Lestyán Ödön
Kassovics Endre	Lingvay Lajos dr.
Kecskeméthy Lipót dr.	Liszka János
Kemény Anna bárónő	Litsek Zoltán dr.
Özv. báró Kemény Ákosné	Lőrinczy Dénes
Báró Kemény Géza	Lövy Rezső
Kemény Gizella bárónő	Lugosi István
Kemény János báró	Lustig Mihály
Keresztes Károly dr.	Mairovitz Márton
Kerekes Ödönné	Mallász József
Kertész Jenő dr.	Maltz Ervin
Dr. Kertészné, Vadász	Marek Mór
Gizella fia, Kertész György	Máriaffy Lajos
Khell Bogdán dr.	Markovits György
Kiss Ferenc	Markstein László
Kiss Mihály	Mármaros Ref. Lyceum
Kiss Mihályné	Nagy Könyvtára
Klein Lipót dr.	Maron Géza
Kleinhändler Ábris	Márton Adolf dr.
Klözel Oszkár	Martonossy György dr.
Knizsek Károly	Máthé Gyula
Koczka Hajnal	Melchner Sándor
Koleszár Jenő dr.	Melinda László dr.
Kolozsvári Iparos Egylet	Mendel Mihály dr.
Kolumbán Mária dr.	Merza László
Komjáthy Nándor	Meskö Judith
Dr. Konopi Kálmán	Meskö Miklós dr.
Koppándy János	Mihályi Elemér

Mikes Ödön	Dr. Popescu Adriánné
Miklós Balázs	Popper László
Missák István dr.	Popper Sándor dr.
Molnár Antal	Puskás Gyula
Molnár Dénes dr.	Puskás István
Molnár László	Rakssányi Eta
Moskovits Ernő	Rafael Miksa dr.
Nagy Béla	Rác Lajos
Nagy Elekné leánya Nagy Zita	Révész Arthur
Nagy Géza	Ridély Ervin dr.
Nagy Imréné sz. Incze	Rimmer Lajos
Rózsika	Ritoók Lajos
Nagy Lajos	Rosenberg Irma
Karádi Nagy Lajos	Roskopf János
Nagy László	Róth Dezső
Nagy Margit	Rudolf Alfréd
Nagy Mária	Sándor Géza
Kolosi Nagy Mihály	Sándory Mihály dr.
Nagy Miklós dr.	Sárossy Ödönné
Nagyenyedi ref. tanító- és tanítónőképző	Sáska Andor
Nagyvárad Kereskedelmi Csarnok	Schmidt Béla dr.
Nagyvárad Ujságíró Club	Schönheim Lajos
Nánási János	Schubert János
Németh Endre dr.	Sebők Elek
Némethy József	Semlyén Tivadar
Br. Neumann Marika	Silay István dr.
Oberding Antal	Ifj. Simó Béla
Olteanu Jánosné, sz. Szent- katolnai Elekes Magda	Simon Gyula dr.
Olosz Gizella	Singer Mór
Orbán Aba	Sinkovits Ottó dr.
Oregán József	Somogyi Ödön dr.
Dr. Óváry Elemérné	Soós István dr.
Pálmai Béla	Sprencz György
Palló Imre	Steinfeld Gyula
Panajoth Ernő György	Steinthal Arthur
Parády Ferenc dr.	Stern Imre
Parlaghy Lajos	Suciu Aurél
Pásint József	Sulyok István
Páter Ernő	Aranyidkai Svaiczter Béla
Páter Gusztáv	Szabó Béla
Peleskey Miklós	Szabó Dénes
Pintér Győző	Szabó Lajosné
Pogány Sándor dr.	Szabó Miklós
Politzer Mihály	Szabó Zoltán
	Szakáts Miklós
	Szánthó Gergely
	Szántó Samu dr.

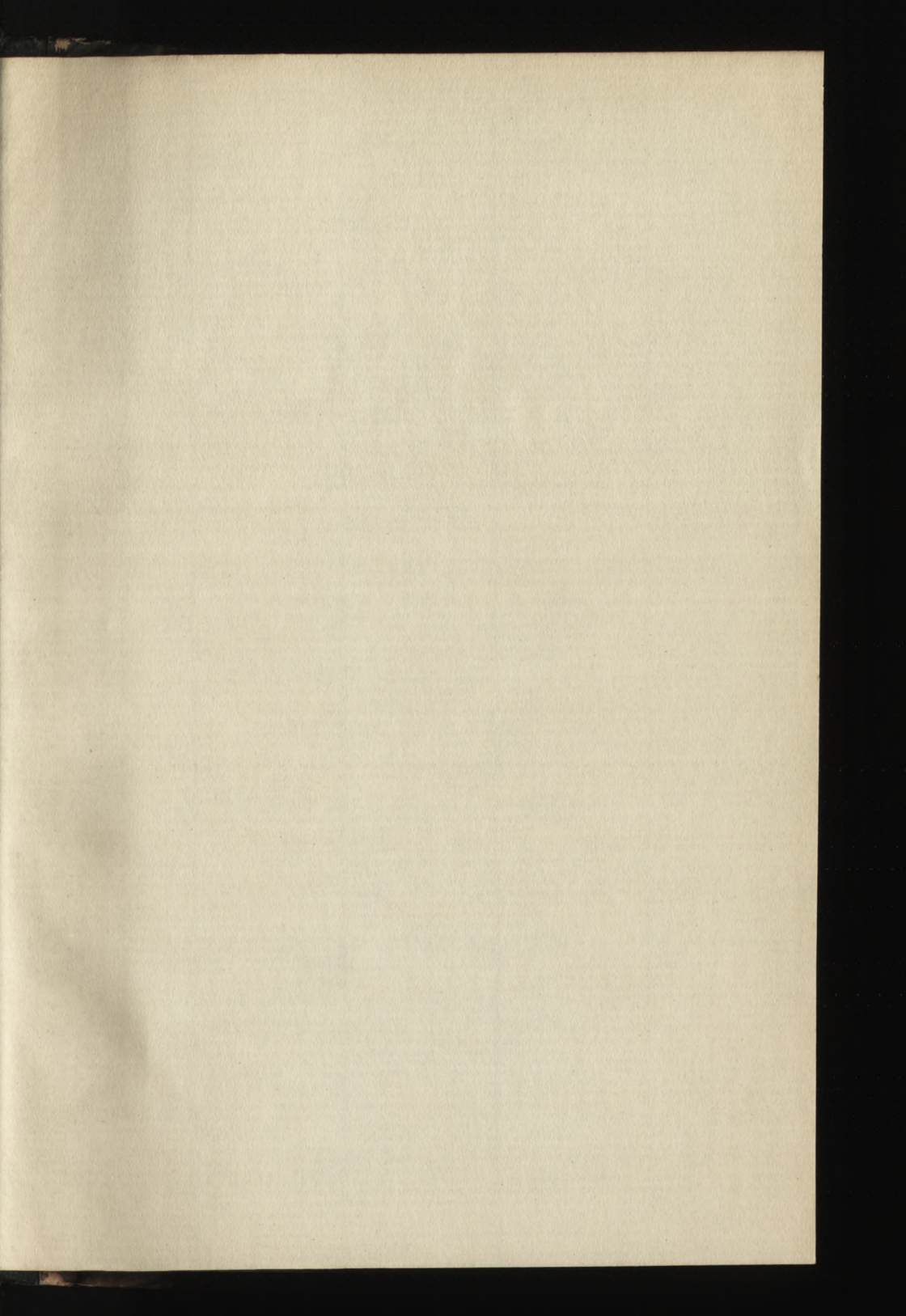
Szász Károly
 Szeghő Dénes
 Székely József dr.
 Székely József
 Szenes Imre dr.
 Dr. Szentiványi Leóné
 Szép Ödön
 Szigligeti Társaság
 Szika Ferenc
 Ifj. Szilágyi Tréger Károly
 Szini Andor
 Szoboszlai László dr.
 Szőke Mária
 Szöllősi Ödön dr.
 Gróf Sztáray Mihály
 Takarékoság, Segély
 és Takarékszövetkezet
 Tamás István dr.
 Tanódi Endre dr.
 Tauber József dr.
 Telegdy József
 Teleki Ádám gróf
 Teleki Arctur gróf
 Gróf Teleki Ernő
 Teleki Károly gróf
 Teleki László Gyula gróf
 Temesváry Gerőné
 Thoroczkay Ferenc
 Dr. Tirea Mihályné
 Tischler Márton
 Tolcsvay Lajos dr.
 Gróf Toldalagi József
 Toldalagi Mihály gróf

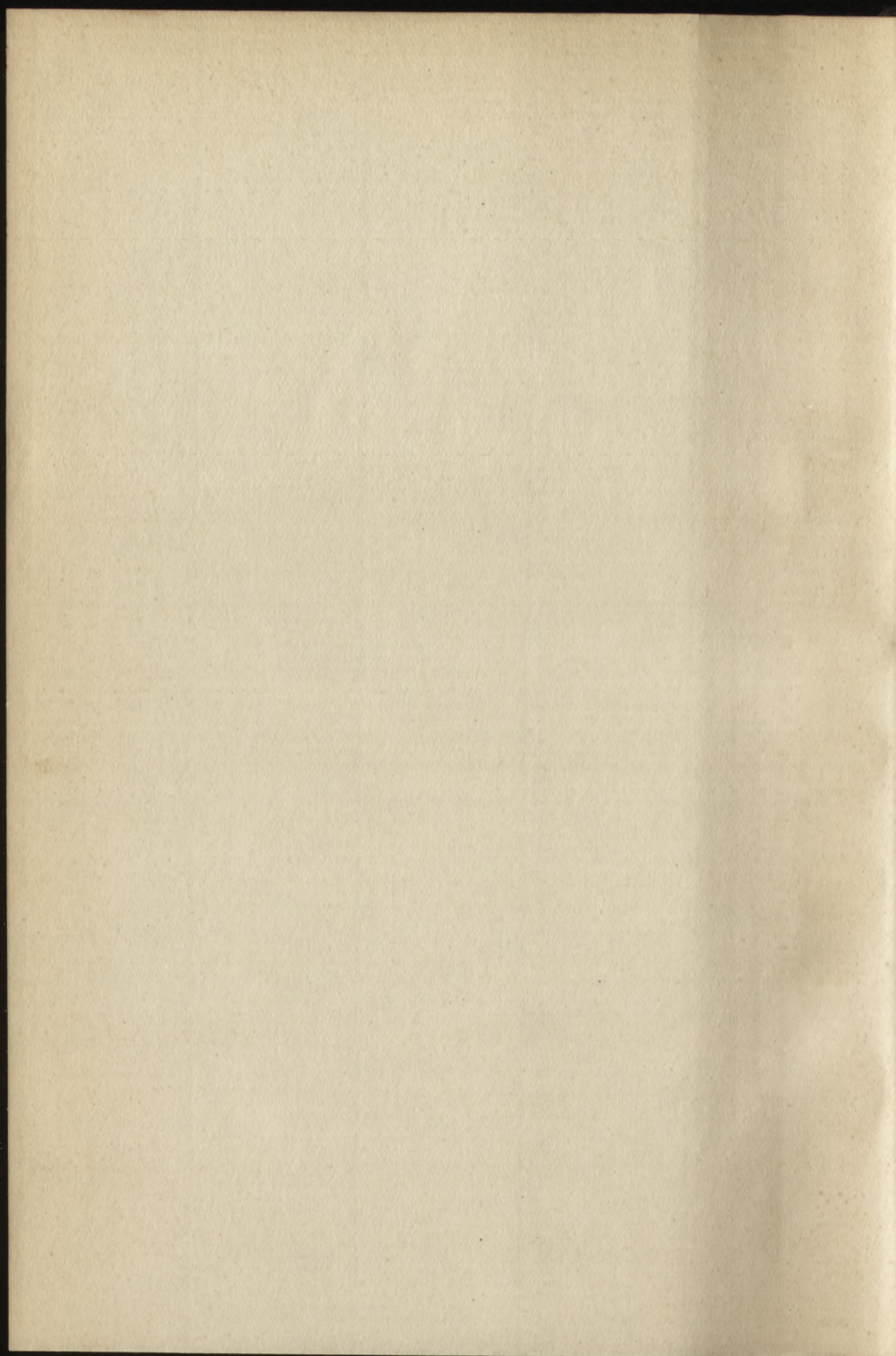
Tóth János dr.
 Tumó Antalné,
 sz. Makray Teréz
 Ugron András
 Ugron Gábor
 Ujvárossy Gyula
 Unió Club
 Vajda Sándor
 Vaniss László dr.
 Várady Árpádné
 Várady Ödön dr.
 Várfalvi Mór dr.
 Vásárhelyi Béla dr.
 Véghső László
 Vékony Gyula dr.
 Veress Ferenc dr.
 Vidor Manó
 Viola Sándor dr.
 Wachter Erich dr.
 Waschek Ferenc
 Weisz Gyula
 Dr. Weisz Hermann
 Weiss Zsigmond
 Wenczel Márton
 Wencel Miksa
 Wertheimstein Viktor
 Özv. báró Wesselényi
 Miklósné
 Dr. Willer József
 Zeyk Dániel
 Ziegler Gyuláné
 Zima Tibor dr.
 Zsibói Polgári Olvasókör
 Zudor János

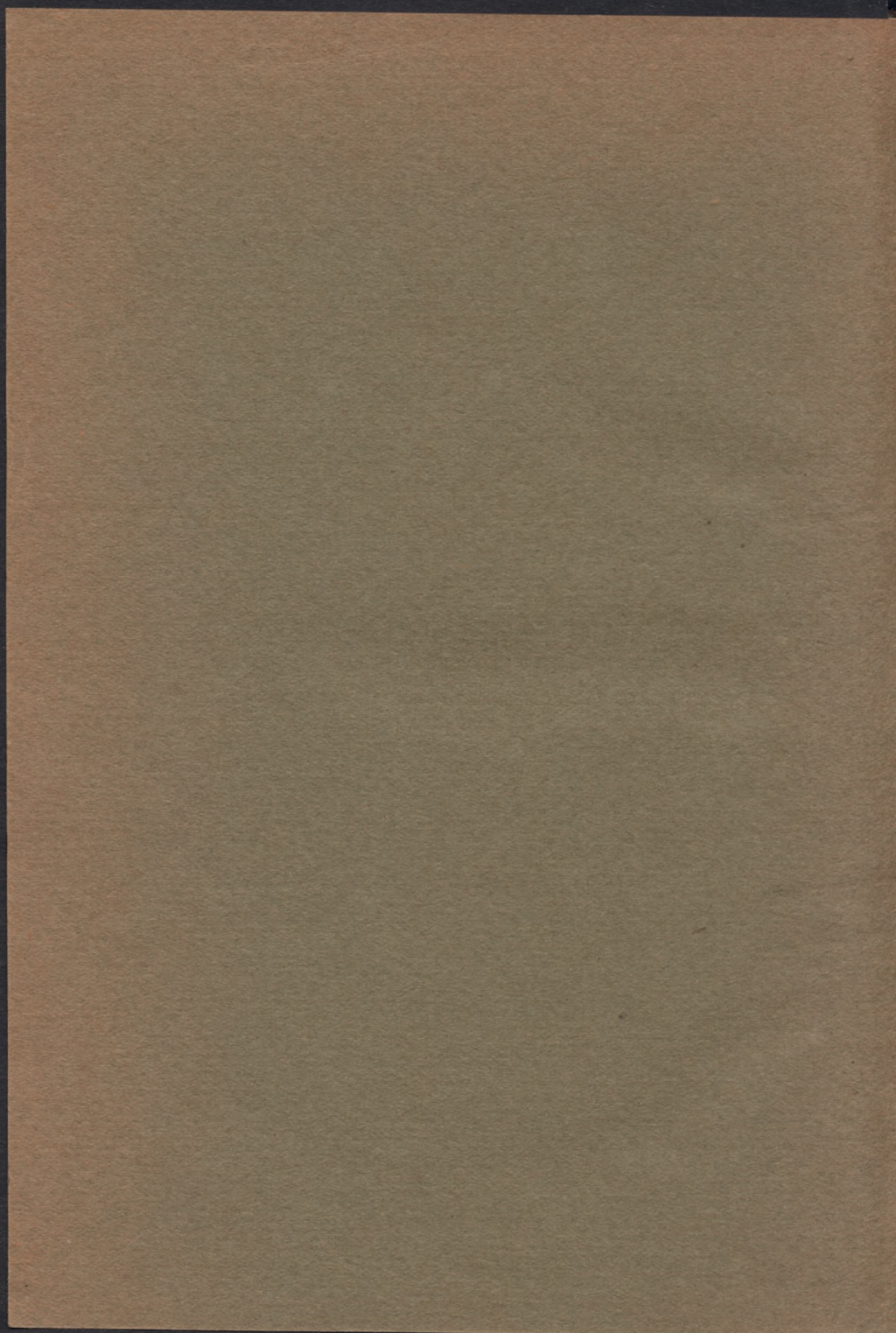
KÜLFÖLDI TAGJAINK

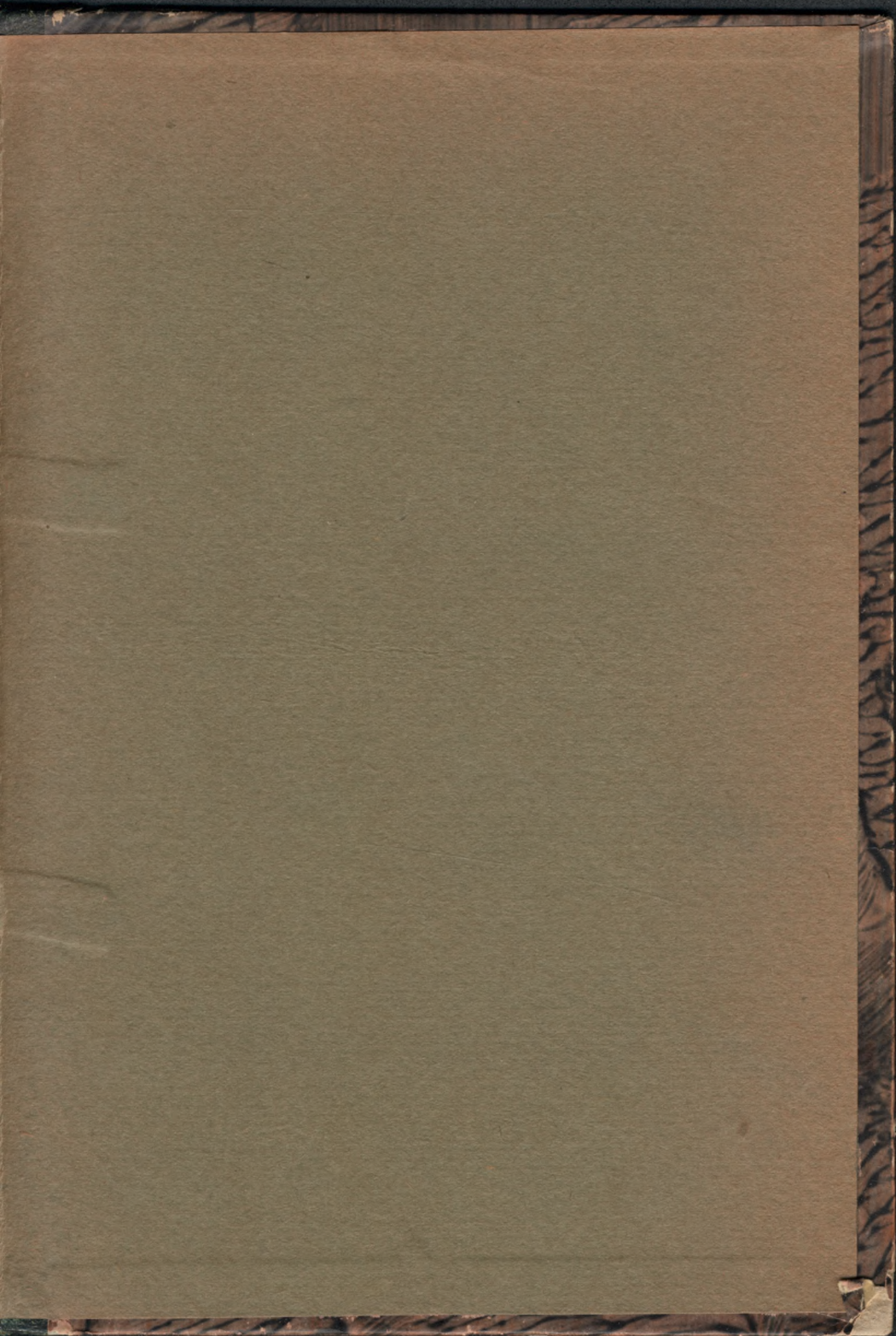
Adorján Győző	Báró Kornfeld Móric
Ágoston Géza dr.	Kozma András
Gróf Apponyi György	Kuffler Dezsőné
Babits Mihály	Kuthy Sándor dr.
Bánó György	Dr. Laufer Lipót
Basch Endréné, sz. Szabó Clarisse	Gróf Lóvára Albert
Dr. Bertalan István	Dr. Magoss György
Gróf Bethlen Istvánné	Mihályi Zoltánné
Báró Biedermann Elekné	Miklós Andor
Báró Biedermann Imréné	Móricz Zsigmond
Bierbauer Virgil	Verseghi Dr. Nagy Elek
Botz Elek dr.	Nagy Márton
Dr. Brázay Zoltán	Német Filológia Szeminárium
Mrs. Henry S. Butterworth	Nyárády István dr.
Csécş Elemér	Herczeg Pálffy Miklós Köz-
Csik Vilma	ponti Igazgatósága
Debrecen Város Könyvtára	John D. Paton
Dr. Fekete Sándor	Peller Béla
Ferenczy Lóránd	Pohl Artúrné, sz. Thimár Mária
Gróf Festetich György	Dr. Pogány László
Francia Filológia Szeminárium	Dr. Preszly Károly
Ghika György	Dr. Purjesz Béla
Göllner Károly	Báró Radvánszky Béla
Gömbös Gyula	Ravasz László dr.
Gwerk Odön	Dr. Róth Miklós
Dr. Györffy István	Rutterschmidt Károly
Hadik Mihály gróf	Schubert Tódor
Harsányi Zsolt	Ilona Siemers
Hatvany Lily bárónő	Kankovszky Singer Zsuzsa
Herczeg Ferenc	Skuteczky Singer Mária
Hollós Juci	Dr. Szász Emil
Dr. Horváth Kálmán	Gróf Széchényi László
Horváth Károlyné	Szeghalmi Péter András
Imre Kálmán dr.	realgimnáziuma
Dr. Imre Sándor	Szilassy Béla
Báró Inkey József	Tihamér Lajos
Dr. Jelen Miklós	Tisza István Tudomány
M. Kir. Ferencz József Tudos-	Egyetem Könyvtára
mányegyetem Jog- és Állam-	Tormay Cecil
tudományi Kara	Történelmi Filológiai Szemi-
Dr. Juhász Sándor	nárium
Dr. Kacsóh Bálint	Várady Aranka
Káldi Jenő	Dr. Vásáry István
Dr. Kállay Endre	Báró Villani Frigyes dr.
Kézdivásárhelyi Vásárhelyi	Vizvári Mariska
Katalin dr.	Zichy István gróf

Nyirő
József
Isten
ígájában

I